Hoe moet de opdruk zijn van de boekbinder

BIJDRAGEN
VOOR DE
GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

Onder
Redactie van

PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
en
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL III.

Veritatem facientes in charitate.

1947.

UITGEVERIJ „DE FOREL" RIBESLAAN 3, ROTTERDAM N.

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

Onder
Redactie van

PATER DALMATIUS VAN HEEL, O.F.M.
en
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL III.

Veritatem facientes in charitate.

1947.

UITGEVERIJ „DE FOREL" RIBESLAAN 3, ROTTERDAM N.

Redactie:

P. Dalmatius van Heel, O.F.M., Gouwe 39, Gouda.
P. Cunibertus Sloots, O.F.M., Biest 43, Weert.

Administratie:

N.V. Uitgeverij „De Forel", Ribeslaan 3, Rotterdam N.

De Bijdragen voor de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden verschijnen in Bundels van ongeveer 200 blzz. Drie Bundels vormen één deel. Bij de derde Bundel worden Titel, Inhoudsopgave en Register gevoegd.

Intekenaren op de delen betalen per bundel *f* 4.—, verhoogd met de frankeerkosten. De prijs voor afzonderlijke bundels — voor zover voorradig — bedraagt *f* 6.—.

Stukken ter plaatsing alsmede boeken ter recensie worden ingewacht bij de Redactie.

Voor alle zaken, de uitgave betreffende, wende men zich tot de Administratie.

PLACET IMRIMATUR :

fr. PRUDENTIUS VAN LEUSDEN O.F.M.,
Minister Provincialis.

Werthae, in festo S. Antonii Patavini, Doctoris Evangelici, 13 Iunii 1946.

EVULGETUR :

P. J. A. JUFFERMANS, par. ad S. Nicolai.

Roterodami, in festo S. Bonaventurae, Doctoris Seraphici, 14 Iulii 1946.

Inhoud

DE MINDERBROEDERS TE LEIDEN
door P. Cunibertus Sloots O.F.M.

DE MINDERBROEDERS TE LEIDEN

door

fr. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

BIJ DIRK VAN SANTEN

Ofschoon Pater Jacobus Nesseus reeds vanaf 1609 te Leiden werkzaam was, kunnen wij in dat jaar nog niet spreken van een eigenlijke statie. Liever dateren wij die in 1620—1621. Zo is het dan te verklaren, dat bij de dood van Pater Jacobus over hem gezegd wordt, dat hij gedurende bijna 16 jaren de Leidenaren tot troost is geweest. De waarschijnlijkheid, dat het jaar 1620—1621 ongeveer daarvoor moet worden aangegeven, wordt mede versterkt door het feit, dat het oudste overledenen-register in 1623 begint [1]).

Zeker echter heeft Pater Nesseus in 1622 een vaste woonplaats. Want in dat jaar woonde hij bij Dirck van Santen.

Hoe kwamen wij daarachter?

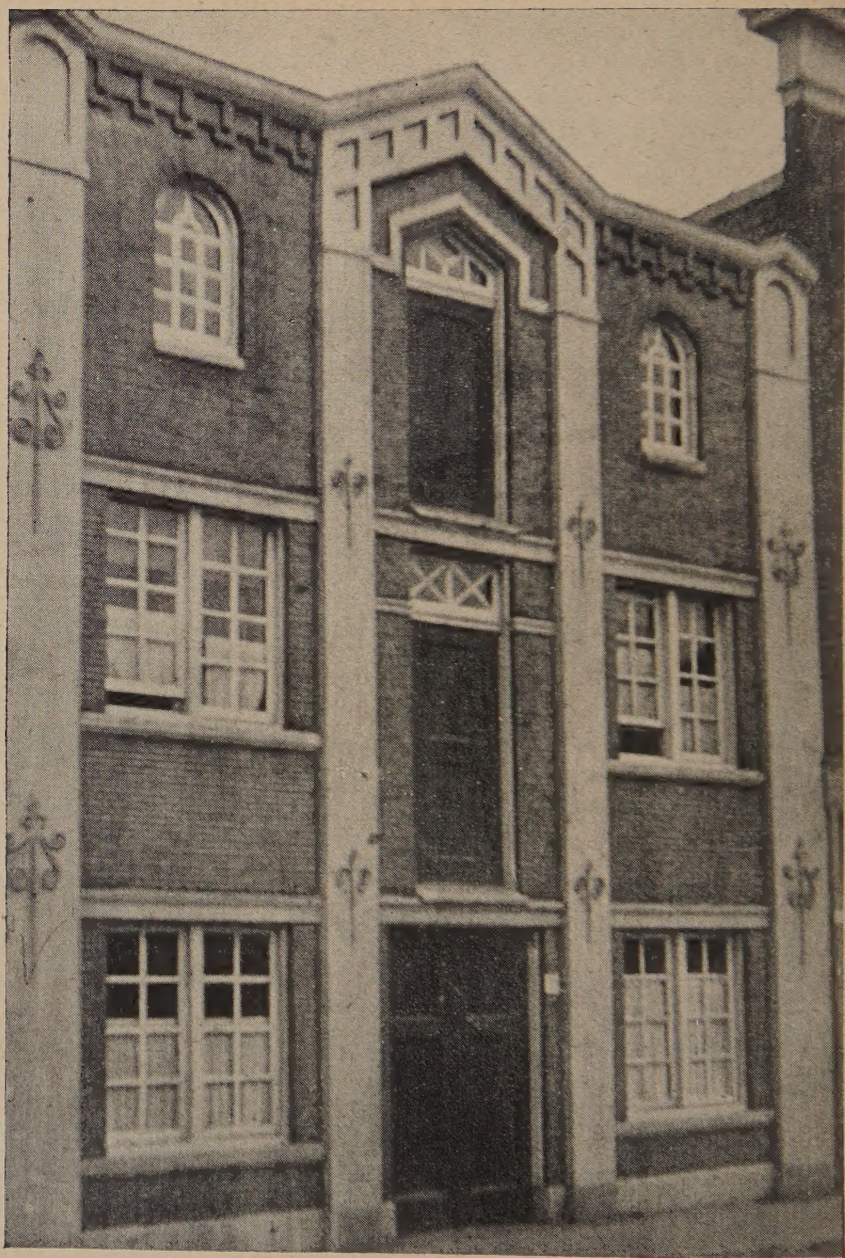
Zoals ieder wel weet, werden de katholieken periodiek getracteerd op plakkaten, waarbij met de nodige invectieven een of andere aanslag gedaan werd op hun godsdienstvrijheid en waarin speciaal hun geestelijke leidslieden met niet al te zachte woorden onder handen werden genomen. Voor onze tijd een vermakelijke lectuur. Voor onze voorvaderen waren zij echter vol bitterheid, al bleken zij, vooral op de duur, vrij dikhuidig te zijn geworden.

Zulk een plakkaat was weder eens gefabriceerd op 26 Februari 1622. En bevatte onder meer een verbanningsdecreet tegen Priesters, Papen en Monniken. Een uitzondering werd echter gemaakt.

,,Ende wat belanght de Priesters, Papen, Monicken, ofte andere geordende Persoonen van de voorschreve Roomsche Religie, geene Jesuiten wesende, die van oudts binnen dese Landen woonaghtigh zijn geweest, ende by publicque tolerantie gedooght zijn geweest,

---

1) Annotationes nr. 13.

Waar Dirck van Santen woonde. Nieuwe Rijn 71

sullen de selve gehouden zijn haer binnen aght dagen na de publicatie van desen, aen de Magistraten van haer residentie aen te geven met hare naemen en woonplaetsen, ten eynde daer van notitie gehouden, ende op haer comportement gelet magh worden..." [2])

Tengevolge van dit plakkaat maakten zich toen in Maart aan de Regeerders van Leiden bekend

„Frater Jacobus Jansz., Frater Johannes Tyras en Henricus Huberti, minderbroeders zynde gelogeert ten huyse van Dirck van Santen" [3]).

Een gerechtvaardigde nieuwsgierigheid maakte zich van ons meester om te achterhalen, wie deze Dirck van Santen geweest is. Hij heeft het recht, dat wij hem nog heden waarderen, als den trouwen katholiek, die in de moeilijkste tijden zijn gulle gastvrijheid heeft verleend aan de eerste Minderbroeders-Missionarissen. Tevens wilden wij weten, waar dezen te Leiden het eerst een vaste woonplaats hebben gekregen, nadat het klooster in 1572 was verwoest. Wij werden bij het onderzoek op de meest loyale wijze bijgestaan door de ambtenaren van het Leidse Archief. Hun bevindingen volgen hier.

Uit het archief te Leiden blijkt dan, dat op 29 December 1594 is ondertrouwd: Dirck Dircxsz van Santen, geboren te Delft, met Baertgen Claesdr., geboren te Leiden [4]).

De bruidegom werd geassisteerd door Heijndrick Dircxsz van Santen, burgemeester van Delft, zijn oom, en de bruid door Claes Claesz., haar vader.

Het huwelijk had plaats op 14 Januari 1595.

Op 13 Februari 1598 werd Dirck Dircxsz van Santen tot poorter van de stad aangenomen onder borchtocht van zijn schoonvader Claes Claesz. „soutsieder" [5]).

---

[2]) Groot Placaet-Boeck ('s-Gravenhage 1658) kol. 203—210. Wiltens I, blzz. 544—554. Sint Franciscus 26 (1911) blz. 121. Knuttel I, blzz. 122—123.

[3]) G.A. Leiden. Gerechtsdagboek A. blz. 84. B.H. 2 (1874) blzz. 79, 88; 3 (1875) blz. 55; 46 (1929) blzz. 308—309. Sint Franciscus 26 (1911) blz. 121.

[4]) G.A. Leiden. Klapper op het Raadhuis-inteekenregister A. (B.S. 1917) fol. 25 vs.

[5]) G.A. Leiden. Poorterboek E. fol. 141 vs.

Voorts staat genoteerd [6]), dat Dirck van Santen op 26 Januari 1623 verkoopt aan genoemden Claes Claesz. van Swanenburch „de helfte van een huijs ende erve staende ende gelegen binnen deser stede aende Noortsijde van de Gansoort, daer van de voornoemde Claes Claesz de wederhelfte selffs competeert, belegen hebbende aen d' een sijde Jan Adriaensz Olislagers wedue ende aen d' andere sijde hem comparants selffs, streckende voor uij te strate van Gansoort voorsz., tot achte aen S. Annen Clooster".

Op 10 November 1624 werd Dirck van Santen, wonende Gansoort, begraven in de Hooglandse Kerk [7]).

Baertgen Claesdr. van Swanenburch, wedue wijlen Dirck Dircxsz van Santen, verkocht aen Baernt Baernt van Walbeec een huysken ende erven staende ende gelegen binnen deser stede aen de Westsijde van de Spijckerboorsteech, belegen hebbende aen d' een zijde de coper selfs ende aen d' ander zijde Willem Lodewijcxz vander Ven, streckende voor uijtte voorsz. stege tot achter aen voorn. van der Ven. Deze verkoop had plaats op 28 April 1627 [8]).

De zoon van dezen Dirck van Santen is een seculier geestelijke geweest [9]). Dit blijkt ook uit het volgende voorval.

„Op ten 9e Juny van den jare 1636 es voor die van den gerechte deser stede geciteerd ende verschenen Baertge Claes van Swanenburch, wedue van Dirck van Santen, dewelcke op te afvraginge aen haer gedaen, bekent heeft, dat Abigael de dochter van Abraham de Coninck nu onlancx tot harer huyse heeft gelogeert, maer vertrocken is, sonder te weten waer henen ofte naer wat plaetse, dat mede de jegenwoordige huysvrouw van Abraham de Coninck voornoemt, sijende de voorsz. Abigael haer mans voordochter in het

---

[6]) G.A. Leiden. Protocol van Waerbrieven IJ IJ fol. 161.

[7]) G.A. Leiden. Klapper op de Begraafregisters van Leiden nr. 14, blz. 641.

[8]) G.A. Leiden. Protocol van Waerbrieven B.B.B. fol. 134.

[9]) Toen in 1636 de pest in Holland heerste, verzocht Grietgen Wouters van der Mij, een van de „Maechden van den Hoeck" te Haarlem, aan haar overste naar Leiden te mogen vertrekken, omdat daar toen nog geen epidemie heerste. Zij logeerde daar in 't huis van de Godtvruchtige weduwe Baertge Claes. „Daer sijnde maer twe daegen, is de soone Mr. Dirk van Zanten tuys gecomen van syn penitenten, dien sijn E. haer gerechten gegeven hadt, van Godt gevisenteert sijnde met sijn gaeve; waervan sijn E. den vierden dach stirf". Hij overleed 4 Augustus 1638. B.H. 18 (1893) blz. 203; 20 (1895) blzz. 323—324.

uitgaen van haer deure ten tijde dat se aldaer logeerde, deselve aengesproocken heeft ende met haer in hare huisinge es getreden, vervolgende deselve Abigael tot aen de keucken toe, ende dat sij, Baertgen Claes, als doen heeft gesijen, dat Dirck van Santen haer zoon, wesende een wereltlijck priester, de voorsz. huysvrouwe van Abraham de Coninck voor de voorsz. keuken staende met de handen heeft uytgewesen" [10]).

Huych Claesz van Swanenburch was getuige bij de ondertrouw van zijn zoon: Cornelis van Swanenburch op 3 November 1627 [11]). Op 30 April 1631 verkocht Huijch Claesz van Swanenburch ,,laeckencooper" soon ende sulcx mede erffgenaem van zaliger Claes Claesz. van Swanenburgh, een huis aan Adriaen van de Camere, welk huis lag in de Kijffhouff-strate, belent ende belegen hebbende aen d' ander sijde den voorn. coper selffs ende aen d' ander sijde Henrick Mispelbolle strekkende voor van de Kijffhouffstrate voorsz. tot achter aen D. Petrus Schriverius [12]).

Op 3 November 1635 wordt Huych Claesz. Swanenburch, wonende in de bon Gansoort, begraven in de Pieterskerk [13]). Op 7 Augustus 1640 wordt de Weduwe van Huych Claesz. van Swanenburch, wonende Gansoort, eveneens begraven in de Pieterskerk [14]). Huych Claesz van Swanenburch was blijkbaar de zwager van Dirck van Santen.

Uit deze gegevens is met zekerheid op te maken, dat de missionarissen gewoond hebben in Gansoord en dat daar ook de vergadering is geweest van het proces der Martelaren van Gorcum.

In het Leiden van heden bestaat de naam Gansoord niet meer. Het is Leewen [15]), die ons nader kan inlichten over deze naam.

De oudste verdeling van de stad was in vier vierendelen of wijken. Bij de vergrotingen van de stad werden de wijken verdeeld in Bonnen, die aangroeiden tot 27 in getal.

---

10) G.A. Leiden. Burgemeesters- en Gerechtsdagboek van Publieke Zaken C. blz. 118.

11) G.A. Leiden. Klapper op het Raadhuis-inteekenregister B. fol. 207.

12) G.A. Leiden. Opdragt Brieven D.D.D. fol. 20.

13) G.A. Leiden. Klapper op de begraafregisters van Leiden nr. 23 blz. 854.

14) G.A. Leiden. Klapper op de begraafregisters van Leiden nr. 30 blz. 506.

15) Leewen blzz. 107—108, 511.

De vijftiende Bon was Gans-Oorde. Deze Bon omvatte de Westzijde van de Middelste Gracht, de Gans-oort, de Oostzijde van de Hooigracht, de Zuidzijde van de Rijn tussen de Hooigracht en de Middelste Gracht met de stegen daartussen gelegen.

De eigenlijke Gansoort was de Nieuwe Rijn van Hooigracht tot Vestestraat [16]). Met de voorlichting van Ir. Hugo van Oerle, architect te Leiden, waren wij in staat als woning van Dirck van Santen aan te geven het tegenwoordige pand Nieuwe Rijn 71.

In dit gebouw zullen ook de godsdienstoefeningen als regel zijn gehouden. Dat zou zo blijken uit de antwoorden, die Pater Tyras gaf bij de ondervraging in het proces voor de zaligverklaring van de Martelaren van Gorcum. Als hem de gebruikelijke vraag gesteld is: hoe dikwijls biecht gij gewoonlijk en hoe dikwijls leest gij de H. Mis, antwoordt hij: Ik biecht bij Pater Jacobus Nesseus meestal tweemaal in de week en lees dagelijks de H. Mis in ons huis en het gewoon Oratorium, dat dagelijks voor alle komende katholieken openstaat [17]).

---

[16]) Driessen blz. 182.
[17]) Sacrorum blz. 145.

EERSTE GEZELLEN

Of wij Pater Franciscus de Groot als een zelfstandig werkende missionaris moeten beschouwen, of dat hij de eerste socius of gezel van Pater Jacobus Nesseus is geweest, is niet uit te maken. Steunend echter op de mededeling [1]), dat Pater Nesseus alléén de arbeid verrichtte, zolang zijn gezondheid dat toeliet en dat hij pas een gezel kreeg, toen de verergerende kwaal hem verhinderde àlle werkzaamheden alleen te doen, zijn wij geneigd tot de eerste veronderstelling en zien wij liever Pater de Groot als den grondlegger van de tweede statie te Leiden. Al zijn daar ook geen afdoende bewijzen voor voorhanden.

Zeker lijkt in elk geval, dat hij geen socius was in 1622. Toen immers logeerden bij Dirck van Santen met Pater Nesseus de Paters Johannes Tyras en Henricus Huberti. Pater Franciscus de Groot wordt nergens genoemd.

Over Pater Henricus Huberti kunnen wij hier kort zijn, omdat hij slechts toevallig te Leiden aanwezig was en men hem niet tot de aangewezen Leidse missionarissen kan rekenen. Deze zeer voortreffelijke Pater had enige jaren te Bolsward gearbeid, toen hij gevangen werd genomen en op wrede wijze naar Leeuwarden was gevoerd. Daar verbleef hij enige maanden in de provinciale gevangenis ,,Het Blockhuis'' en op 11 April 1622 kreeg hij het vonnis van verbanning.

Maar Pater Henricus Hubertusz. Buitendyck had zijn maatregelen al eerder genomen. Omdat hij de vele gevaren en moeilijk-

---

[1]) Coudenhove, Descriptio blz. 51. Status nr. V en Annotationes nr. 43 noemen hem als eersten Assistent. Zie ook A.U. 1 (1874) blz. 233.

heden in Friesland voorzag, had hij zich reeds eerder laten inschrijven als student aan de Universiteit te Leiden. Een praktijk, waarvan de geoorloofdheid wel bedisputeerd werd, maar die toch vele geestelijken in de loop van de jaren beoefenden. Door die inschrijving genoot men n.l. vele voorrechten. Zo kwam ook Pater Henricus er verder genadig af, zonder verdere mishandeling, boeten of onkosten.

Of hij werkelijk in Leiden vertoefd heeft, zou twijfelachtig zijn, wanneer wij de bovenvermelde opgave niet hadden. Pro forma zal men deze aangifte wel niet gedaan hebben. In elk geval werd hij na zijn vertrek uit Friesland door zijn Overheid gezonden naar Alkmaar, waar hij tot aan zijn dood 20 Juni 1640 met groot nut en tot aller tevredenheid heeft gewerkt [2]).

Als eerste (tweede) Assistent van Pater Nesseus is daarom te noemen:

PATER JOANNES TYRAS

Pater Tyras is geboren te Antwerpen in 1585. Na met goed gevolg zijn studiën voleindigd te hebben, ontving hij het kleed van Vader Franciscus en werd niet lang daarna priester gewijd.

Bij het Kapittel van April 1616 werd hij aangesteld tot vicarius te Weert en als zodanig wordt hij nog vermeld op 15 Juni 1617 [3]).

In 1618 werd hij door zijn Provinciaal gezonden naar Friesland, waar een scherpe vervolging heerste [4]) en waar een groot gebrek was aan zich zelf opofferende priesters. Lang bleef onze Joannes Tyras niet in Friesland arbeiden. Mogelijk heeft de strenge uitvoering van de plakkaten hem daar alle arbeid verhinderd. In elk geval ontmoeten wij hem — zoals medegedeeld — in Januari 1619 te Brielle, waar hij eigenhandig op het martelveld opgravingen deed

---

[2]) Burgers blzz. 6—7. Coudenhove, Descriptio blzz. 52—53. Heyden blz. 89. Rogier II blz. 32.

[3]) Franciscus Janssens, O.F.M. Registrum Archivi Conventus Werthensis. Hs. in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert blz. 73. Een uitstekende levensschets vindt men in Sint Franciscus 26 (1911) blzz. 171—181. Wij volgen deze schets voor een groot deel. Zie ook N.N.B.W. 3 (Leiden 1914) kol. 1257—1258. Heyden blz. 83.

[4]) Knuttel I blzz. 107—112. Rogier blzz. 559—570. A.U. 1 (1875) blz. 224. Burgers blz. 5.

en verschillende relikwieën van Gorcum's roemrijke martelaren aan de godsvrucht van de Katholieken wedergaf [5]). Daar ook heeft hij Pater Jacobus Nesseus ontmoet en het ligt zo voor de hand, dat deze in den jongen, vurigen en krachtigen Pater een uitstekenden medehelper heeft gezien en hem als zijn socius heeft verkregen. Wat daar ook van zij, reeds in 1620 was hij werkzaam te Leiden en woonde hij, gelijk wij nu wel weten, in 1622 bij Dirck van Santen [6]).

In de academiestad heeft hij een grote en vruchtbare werkzaamheid ontplooid. Hij was een uitstekende en onvermoeide missionaris en werkte veel in deze Missie [7]). En naarmate Pater Jacobus Nesseus, veelal ziekelijk en dikwijls bedlegerig, minder in staat was tot arbeid, had zijn voortvarende socius des te meer gelegenheid zijn zielenijver uit te leven.

„Gedurende de verscheidene jaren — zo verhaalt ons een oud Latijns handschrift [8]) — werkte hij met ijver te Leiden en daar buiten, zowel door de toediening van de Sacramenten, als de prediking van Gods woord. Duizenden heeft hij gedoopt, zeer velen door de huwelijksband verenigd. De zieken stond hij trouw ter zijde bij dag en bij nacht en voorzag hen van de genademiddelen der Kerk. En als de pest woedde en vele duizende mensen als slachtoffer vielen, snelde hij allen, die hem ontboden en bijzonder de armen aanstonds en zonder de minste aarzeling te hulp, daarbij eigen levensgevaar niet tellend. Zowel binnen als buiten de stad verkondigde hij bijna dagelijks Gods Woord: in de Advent, gedurende de Vastentijd en op Zondagen gewoonlijk tweemaal daags, op grote feestdagen soms zelfs driemaal. Op het Sacramentsfeest en onder het Octaaf preekte hij dagelijks tweemaal. Daarenboven gaf hij aan de jeugd nog geregeld godsdienstonderwijs. Zodat men gerust kan zeggen, dat hij velen tot inkeer bracht of tot de schoot van de Kerk terugvoerde".

Al deze werkzaamheden doen vermoeden, dat het in Leiden nog

---

[5]) Sacrorum blzz. 145—146. Hij is viermaal in Brielle geweest. B.H. 19 (1894) blz. 65.

[6]) B.H. 3 (1875) blz. 55; 46 (1929) blz. 307; A.U. 20 (1893) blz. 362.

[7]) Status nr. V. B.H. 2 (1874) blz. 88.

[8]) Coudenhove, Descriptio blz. 52. Sint Franciscus 26 (1911) blz. 178.

al met de vervolging losliep. Dat was ook zo. Zelfs kon weder in 1622 Philippus Rovenius, de Apostolische Vicaris, naar Rome schrijven, dat de Katholieken te Leiden een betrekkelijke vrijheid genoten, al was dat dan ten koste van zware geldelijke offers [9]). De Schout, die voor de naleving van de plakkaten moest zorg dragen en op de gedragingen van de Katholieken en vooral van de Priesters moest letten, gaf altijd de beste getuigenissen, maar bij de onverhoedse invallen in de schuilkerken moesten zijn handen met goudstukken worden gevuld.

Dat werd echter, zoals Rovenius klaagt, een zware belasting. Toch was deze weinig verheffende methode voor de Katholieken noodzakelijk tot de instandhouding van de godsdienstige gemeenten. Echter de geldsommen kwamen niet van zelf toegestroomd. Pater Tyras trok er op uit en hij alleen zorgde voor de inzameling van alle gelden, die voor de hele stad nodig waren. Andere geestelijken trokken zich daar niets van aan. En dan kon hij de godsdienstoefeningen op Zon- en feestdagen zelfs opluisteren met muziek en zang [10]) tot stichting, voordeel en geestelijk genot van de aanwezigen. Getal en invloed van de Katholieken te Leiden namen daardoor zeer toe. Echter heeft Pater Tyras door de gunstigere toestand zich mogelijk laten verleiden tot groter vrijheid in handelen of woorden.

Wat gebeurde er namelijk? Eens — in April 1629 — preekte hij voor een vrij grote menigte. Hij behandelde enkele geschilpunten, welke de Katholieken en Protestanten verdeelden. Het spreekt wel van zelf, dat hij de waarheid van de katholieke leer met klem verdedigde: wij kunnen niet anders van hem verwachten. Het feit werd echter ruchtbaar. De aanhangers van de nieuwe leer achtten zich beledigd door het optreden van dien invloedrijken Pater en deden hun beklag bij den Magistraat.

Hoe hadden de Hervormden hiervan kennis gekregen? Had het klopje, dat aan de deur de wacht hield, in een ogenblik van onbedachtzaamheid personen binnengelaten, die daar kwamen enkel en alleen om te spionneren en te verklikken? Waren er mogelijk zelfs enige niet-katholieken aanwezig geweest, aan wie de waarheid

[9]) A.U. 20 (1893) blz. 362.
[10]) Coudenhove, Descriptio blz. 52.

haat had voortgebracht? Of hadden enige Katholieken door het woord van den Pater zich sterk gewapend en onoverwinnelijk gevoelend, een redetwist uitgelokt en zo zelfs onbewust en ongewild hun zielzorger verraden? [11])

Wat er van zij, de Magistraat riep den Pater ter verantwoording. Hij verscheen op het stadhuis en deed een volledige bekentenis.

De gevolgen kan men wel raden. In „Burgemeesters- en Gerechtsdagboek van Publieke Zaken [12]) staat het volgende omtrent het geval aangetekend:

„Alsoo Govert Bronerus, wonende op het Rapenburg tegen over de Universiteit, ende Johannes Tiras, beijde papen, Monnichen ofte priesters van de pausseliche relligie, hem tot meinch malen vervordert hebben de pausseliche religie ende superstitien binnen dese stadt te leeren ende te exerceren contrarie de placcaten van de Hoog Mogende Heren Staten Generaal, Soo ist dat die van den Gerechte deser stede goet gevonden hebben den voorsz. twee personen deser stadt ende vrijdomme van dien te ontseggen met last omme binnen de eerste tweemaal vyeren twintich uijren daer uijt te vertrecken, sonder daerinne weder te mogen comen dan met voorgaende admissie van die van den Gerechte deser stede, oppeijnen van ter contrarie doende dat jegens hem sal worden geprocedeert in achtervolch van de voorsz. placcaten.

Ende is Willem Jacobsz. van Tetrode bode mette roede gelast de insinuatie van het voorsz. vertreck ende ontsegginge aen de voorsz. twee personen te doen.

Actum bij die van den Gerechte voorn. op ten 12e April anno 1629".

In margine staat: „gelijck mede dese insinuatie gedaen is door den voorsz. W. Jacobsz. aen de persoenen in desen geroert".

„Ontsegginge van Gover Bronerus ende Johannes Tiras".

Wij behoeven er niet aan te twijfelen: het afscheid zal aan Pater Tyras hard gevallen zijn. De Leidse Katholieken met zijn voortreffelijken Overste Pater Jacobus waren hem zeker dierbaar geworden. Maar zijn levensdoel, het heil van de zielen, werd door deze

[11]) B.H. 2 (1874) blzz. 88, 111. Annotationes nr. 43. Status nr. V.

[12]) G.A. Leiden. Burgemeesters- en Gerechtsdagboek van Publieke Zaken B. fol. 155 vs B.H. 2 (1874) blz. 111. Over P. Govert: zie aldaar blz. 89 noot.

verbanning niet aangetast. Ook elders waren geloofsgenoten, die zijn geestelijke hulp behoefden en verlangden, in overvloed aanwezig. Hij vertrok naar Amsterdam.

„In het jaar 1629 — zo deelt een oud kroniekje ons mede [13]) — is tot Amsterdam gekomen P. Joannes Tyras, Minderbroeder, komende van Leijden, alwaer hij uyt-gebannen was. Hij was een man als een engel, seer vriendelijck aen alle menschen, ende van een ider bemint, oock van de gereformeerden".

Enige tijd werkte hij nog als missionaris in Leeuwarden (1632—1633) [14]), maar keerde weldra naar Amsterdam terug, waar hij reeds in elk geval op 26 Januari 1633 woonde [15]).

Hij overleed te Amsterdam op 21 Maart 1633 [16]) en bezweek niet onder de last van de jaren, maar zijn dood was waarschijnlijk het gevolg van zijn rusteloze en afmattende arbeid. Zijn stoffelijk overschot werd 24 Maart met zekere plechtigheid onder het luiden van de grote klok in de oude Kerk te Amsterdam begraven.

PATER ANDREAS VERSPECKEN

De opvolger van Pater Joannes Tyras werd Pater Andreas Verspecken. Niet onwaarschijnlijk, kwam hij van Leuven, waar hij de pestzieken had verpleegd. In ijver deed hij voor zijn voorganger niet onder. Op verlangen van enige katholieken vertrok hij echter weldra naar Delft, waar hij zeer welwillend werd ontvangen en als een dierbaren gast werd behandeld. Door ijverzucht en jaloersheid van

---

13) Sint Franciscus 26 (1911) blz. 180. Heel-Knipping blzz. 80—84, 320—321, 334.

14) De reden van de verplaatsing zie bij G. Hesse, O.F.M. De Minderbroeders te Amsterdam (Overdruk), blz. 32. Vgl. B.H. 10 (1882) blz. 129.

15) B.H. 14 (1882) blz. 14.

16) De Katholiek 60 (1871) blz. 72. Alle andere opgaven zijn onjuist. Zie B.H. 17 (1891) blzz. 90—91. In de statie „Mozes en Aäron" te Amsterdam bevindt zich zijn portret, met potlood getekend. Hij is afgebeeld liggend op zijn doodsbed, in habijt, de kap over het hoofd, met kruis en rozenkrans in de handen. B.H. 17 (1890) blzz. 90—91. Een afdruk bij Heel-Knipping blz. 83, waar staat: Wanneer men op de anonieme potlood- of stifttekening pater Joannes Tyras, in zijn arme pij, het hoofd enkel gesteund door een busseltje stro, op zijn doodsbed, of beter gezegd, op zijn doodsplank, ziet neerliggen, dan begrijpt men, hoe er kon geschreven worden over de „opinie van heijligheijt, die bij katholiek en gereformeerd over den afgestorvene heerscht..."

enige vrouwen werd hij daar zeer valselijk beschuldigd en deze kwade ondeugden, die het werk van de braven zo dikwijls als kwade beesten verslinden, was de reden, dat hij ook deze stad verliet. Tot zijn groter glorie werd echter de valsheid van de aantijgingen volkomen ontdekt. Waarheen deze gehoorzame man vertrokken is, staat niet geheel zeker vast. Zeker was hij in 1637 op de wel heel moeilijke post te Middelburg werkzaam. Maar hij moest tenslotte ook daar wijken. De vervolgingen, die er de Katholieken ondervonden en daar en in geheel Zeeland met de dag scherper omvang aannamen, waren de oorzaak, dat de gelovigen hem geen vaste woonplaats dorsten te garanderen, ja zelfs elke woonplaats weigeren moesten. Niet dadelijk heeft hij toen wel de moed om te Middelburg of elders in Zeeland vaste voet te krijgen opgegeven. Maar gelukt is hem dat wel niet. Deze missionaris heeft zich nooit de makkelijkste taak gekozen. Op 12 Februari 1653 woont hij te Leerdam. Hij bediende daar deze plaats en nog andere steden en dorpen in de buurt, als Giessenburg, Heukelom en Asperen en men kan zeggen, dat hij mogelijk heel de streek bezocht tussen Gorcum en Dordrecht. Meestal onderging hij niets dan vervolging en het overkwam hem bijvoorbeeld, dat men de vensters van het huis, waar hij verbleef insloeg en zo trachtte hem op de vlucht te jagen.

Hij overleed als missionaris, maar waar en wanneer is tot heden onbekend [17]).

PATER CORNELIUS DOEIMA

Het lijkt ons wel voldoende zeker toe, dat na Pater Andreas Verspecken te Leiden arriveerde Pater Doeima [18]).

Pater Cornelius Joannesz (ook wel Bonaventura) Doeima

---

[17]) Zie over dezen Pater en over hetgeen over hem werd medegedeeld: B.H. 2 (1874) blzz. 88, 111. Status nr. VI. Annotationes nr. 43. Descriptio Stationum I blz. 51. De Godsdienstvriend 83 (1859) blzz. 181—182. Cornelissen blzz. 537, 544. A.U. 10 (1882) blz. 99 en 11 (1883) blz. 70. Schoengen I Suppl. blz. 98. Coudenhove Compilatio blz. 44.

[18]) Een levensschets in N.S. 10 (1936) blzz. 284—285, 307—308. N.N.B.W. 3 (Leiden 1914) kol. 289. Zijn naam wordt als Pater Doyman geschreven in de aangehaalde Tweede Remonstrantie § 13. B.H. 2 (1874) blzz. 89, 111. Status nr. VII. Annotationes nr. 43. Coudenhove Descriptio blz. 54.

(Doema, Doijma, Doyma) werd ongeveer 1587 of 1588 geboren te Franeker als zoon van wellicht Mr. Joannes Doeima, wiens weduwe in 1603 en 1606 aan de vroedschap van Franeker studiegeld vroeg [19]).

Na de voltooiing van zijn studiën en het ontvangen van de priesterwijding, werd hij weldra gezonden naar Friesland, waar de altijd strengere plakkaten het katholiek leven welhaast volkomen hadden vernietigd.

Omstreeks 1616 of iets later schijnt hij zich metterwoon te Leeuwarden te hebben gevestigd [20]). Vandaar ondernam hij zijn apostolische tochten, doch keerde er ook telkens weder terug om uit te rusten of zich te verschuilen, als gevaar dreigde.

In 1619 verzochten enige burgers uit Franeker hem uitdrukkelijk ook hen geestelijk te willen verzorgen. Met voorliefde aanvaardde de Pater het verzoek. En voortaan deed hij op zijn heel niet ongevaarlijke missietochten ook geregeld zijn geboortestad aan en liet zich verleiden somtijds zijn verblijf daar wat langer te rekken. Daarom heeft terecht zijn in olieverf geschilderd portret, dat te Franeker in de pastorie van de Minderbroeders hangt, dit onderschrift: Fr. Joannes Doeima, Minderbroeder, eerste missionaris van Franeker, daarheen gezonden omstreeks 1619, 43 jaar oud, den 22 Juli 1631.

Op zijn aandrang werd ook een Minderbroeder geplaatst te Bolsward [21]). Na veel vervolging verduurd te hebben, waarbij hij herhaaldelijk op de overtreding van plakkaten was betrapt, vertrok Pater Doeima eerst naar andere plaatsen, om tenslotte in 1631 (?) te Leiden als opvolger van Pater Andreas Verspecken te belanden. Van zijn arbeid in onze stad zijn weinig bijzonderheden over-

---

19) Register van het Archief van Franeker in Chronologische orde opgemaakt door Mr. A. Telting. Na diens dood op last van den Gemeenteraad, uitgegeven door Mr. I. Telting. Franeker 1876, nr. 469 (blz. 148): Twee requesten aan den Magistraat om studiepensien, wed. Mr. Johannes Doijema en anderen: nr. 514 (blz. 158): Request van Johs. Doijema wed. verzoekende van den Magistraat eene pensie ad studia voor haren zoon met appoinctement: habeat 12 car. gl. 24 Mei 1606.

20) A.U. 20 (1892) blz. 373. 35 (1909) blz. 101 noot 1. Heyden blz. 88.

21) De Godsdienstvriend 84 (1860) blzz. 13—14. Burgers blz. 6.

gebleven. Alleen weten wij, dat hij ook in deze wijngaard des Heren een zeer uitstekende oogst binnenhaalde [22]). De adel van zijn karakter en de geest, waarin hij arbeidde blijken ten duidelijkste uit de brief, die hij in September 1635 aan zijn Provinciaal Pater Jacobus Pinchaert [23]) schreef en die vertaald aldus luidt :

„Nog gezond van lichaam, maar als ten offer bestemd, zullen wij gaarne aan uw voeten nederknielen. Doch de pest, welke hier heerst op een vreselijke wijze, bezorgt ons zovéél werk, dat wij er zelfs niet aan kunnen denken bij U te komen.

Het is verschrikkelijk te zeggen of te horen, maar nog vreselijker te zien, dat er in een week duizend lijken worden ten grave gedragen.

Toen de pestziekte uitbrak, schenen de Katholieken aanvankelijk gespaard te blijven. Nu echter worden er dagelijks zeer velen door aangetast.

De twintigste dezer maand werd de Zeereerwaarde heer Pastoor (Reynier Coopman) uit het leven weggerukt, een man van zeldzame geestesgaven en vreedzame omgang, aan ons en aan alle burgers dierbaar.

Wij vragen met aandrang in de gebeden van Uw onderdanen te worden aanbevolen, want dagelijks bij het bedienen van de pestzieken verwachten wij met lijdzaamheid Gods barmhartige bezoeking. Allen zonder onderscheid worden wij tot dit echt liefdewerk geroepen.

Inmiddels offer ik alles aan God den Heer en vraag U, Hoogeerwaarde en alle Paters en medebroeders oprecht vergeving voor alles, waarmede ik iemand van hen mocht beledigd of bedroefd hebben, gelijk ook ik, Uw onwaardige zoon en broeder, van harte vergeef.

Ik sta gereed om Christus woord te horen: Bidt, dat ik Zijn stem moge vernemen".

„Ik sta gereed, als ten offer bestemd". Het lijken haast profetische woorden. Want de Provinciaal zal ternauwernood de brief ontvangen hebben, of Pater Doeima was reeds als slachtoffer ge-

---

[22]) Status nr. VII. Annotationes nr. 43.
[23]) Coudenhove, Descriptio blz. 54.

vallen. Bij het verplegen van de pestlijders [24]) aangetast, overleed hij tot aller droefheid en tot aller weeklacht op de feestdag van Sint Franciscus van Assisië, 4 October 1635. Hij werd algemeen betreurd als een heilig priester en een voorbeeldig kloosterling, die steeds trouw was aan zijn Regel en het kloosterlijk leven [25]).

PATER THEODORUS ATTENHOVEN

Als vierde (vijfde) socius in volgorde van Pater Jacobus Nesseus kwam naar Leiden Pater Theodorus Attenhoven, die dus in 1635 arriveerde [26]). Deze Pater komt ook voor onder de namen van Joannes Theodori, Joannes Dirks en Theodorus Giovanni [27]). In een verslag aan den Generaal van de Orde getuigt de Provinciaal Jacobus Pinchart op 24 Juli 1637 over hem, zowel als over Pater Joannes Bellens:

Beiden zijn vroom en met de gave des woords door God begiftigd; zij arbeiden ijverig in de Wijngaard des Heren, staan bij het

---

[24]) Herhaaldelijk werd ons land in de 17e eeuw getroffen door epidemieën, die met de algemene naam van „pest" werden aangeduid. Vele geestelijken zijn bij die gelegenheden als slachtoffer van de naastenliefde gevallen. Bij de Minderbroeders is dat een hele lijst. Zie Coudenhove, Compilatio blzz. 37—45. Leewen blzz. 177—178 schrijft speciaal over Leiden: „De stervten, dewelke dese stad heevt uytgestaen, sijn swaar ende menigvuldig geweest, dog vornamelijk in den Jare 1624. 1635. 1655. ende 1669. in welke tyden vele menschen gestorven zijn. Het getal der dooden, dewelke van de Maant Augustus 1624, tot in October in den Jare 1625. gestorven sijn. is geweest 9897. in het jaar 1635. van den 23. Junii tot den laatsten December, den tijd van ses Maanden 14582. Mensen, ende in het Jaar 1655. sijn gestorven 11651. mensen. In het jaar 1669. is het getal Dooden soo groot niet geweest".

[25]) De Katholiek 60 (1871) blz. 74. Coudenhove, Compilatio blzz. 42—43, die als overlijdensdatum opgeeft 5 October. De Godsdienstvriend 84 (1860) blzz. 13, 17. Annotationes nr. 43 zegt, dat zijn sterfjaar misschien 1636 is.

[26]) Descriptio Stationum I blz. 51 geeft als jaren van zijn verblijf te Leiden aan: 1636—1638.

[27]) Status nr. 4 en 5. Annotationes nr. 43. B.H. 2 (1874) blzz. 90, 111, 145—146; 13 (1886) blzz. 127—129. Attenhoven kan ook een plaatsnaam zijn. Het ligt in België. In een testament van 1292 April 27 komen als begiftigden voor de broeders Wilhelmus, Philippus en Johannes van Attenhoven. Het is niet duidelijk, of dat ook Minderbroeders waren. Zie Beredeneerde Inventaris der Oorkonden en Bescheiden van het Klooster der Predikheeren te Maastricht. Maastricht 1880 blz. 9. Cornelissen blzz. 537, 544.

Leidse volk zeer in de gunst en zijn geschikt ter zijner tijd tot ambten in de Provincie bevorderd te worden [28]). Reeds in 1638 moest echter deze Pater de stad verlaten. En de aanleiding tot zijn vertrek was wel een bijzondere. Want — zo verhaalt ons de schrijver van de Status Missionis Leydensis, — hij werd ten zeerste bedrogen en voor de gek gehouden door een zeker allerslechtst vrouwspersoon, die ongetwijfeld met de medewerking van den duivel — den vader van alle bedrog — veinsde, dat zij van den duivel bezeten was. Door medelijden bewogen, begon de Pater in zijn vurige ijver op haar de bezwering toe te passen. En toen hij een keer de hardnekkigheid van den geest van hoogmoed, zoals hij meende, wilde breken, sloeg hij haar enige malen met de roede. Daarvan toonden zich wellicht enige tekenen. De vrouw deed haar beklag bij de Burgerlijke Overheid, dat zij door een zekeren Priester Theodorus Attenhoven met roeden was geslagen, omdat hij haar van den duivel bezeten waande.

De Burgemeesteren hechtten al heel gauw geloof aan de vrouw en spoedig dreven zij den duivelbezweerder uit de stad en straften hem met verbanning.

Intussen werd een liedje gemaakt op het geruchtmakend geval, dat openlijk op straat gezongen werd en daar werd verkocht. En de straatjongens leerden het van buiten en nog lange tijd werd het voortdurend op belachelijke wijze op de straten gezongen.

Pater Attenhoven werd — als ik mij goed herinner, zegt Pater Fierlinx — door de inwoners van Schagen [29]) uit zijn ballingschap welwillend opgenomen. Dat was in het jaar 1638.

Wij kunnen hier aanvullen, wat de schrijver van de Status vermoedde. Reeds herhaaldelijk hadden de inwoners van Schagen — al een veertien jaar terug — de wens kenbaar gemaakt een zoon van Sint Franciscus in hun midden te hebben [30]), al had de eerbiedwaardige Jacobus Tyras hen wel zijn zorgen gewijd [31]). Onze Pater Theodorus was de eerste, die blijvend deze statie zou be-

---

[28]) Cornelissen blz. 544.

[29]) Dr. J. D. Frenay las foutief 's-Gravenhage. B.H. 2 (1874) blz. 90.

[30]) B.H. 13 (1886) blzz. 121, 150. Coudenhove, Descriptio blz. 56. Coudenhove, Compilatio blz. 497. Descriptio Stationum I blzz. 76—83.

[31]) B.H. 13 (1886) blzz. 126—128, 140.

dienen. Veel bijzonderheden over zijn verblijf aldaar zijn niet bekend. Wel dat zijn hart recht warm klopte van naastenliefde [32]). Hij overleed te Schagen in 1644 [33]).

---

[32]) Dat zijn komst te Schagen niet aan iedereen welgevallig was, blijkt wel uit het schrijven van Philippus Rovenius d.27 December 1638 aan zijn procurator te Rome. Cornelissen I blzz. 578—579.

[33]) B.H. 13 (1886) blzz. 127—129. Coudenhove Descriptio blz. 56.

TEGENOVER „DE GHECROONDE OLIFANT"

Terwijl de besmettelijke ziekte nog vrij hevig heerste, kwam ter hulpe van Pater Jacobus Nesseus of als zijn opvolger Pater Joannes Bellens, die in 1636 te Leiden arriveerde [1]) en zijn zielzorgelijke arbeid begon met het verplegen van pestlijders. Veel bijzonderheden over zijn leven en werken werden ons niet overgeleverd. Wel weten wij, dat hij bij dag en bij nacht de ongelukkige zieken bijstond. Met grote ijver deed hij dat. Leidse Katholieken erkenden nog jaren na zijn dood volmondig en openlijk hun buitengewone verplichting jegens hem [2]).

Wij hebben bovendien de schone getuigenis van zijn Provinciaal over hem, welke wij al citeerden.

Voor de geschiedenis van de Leidse Minderbroeders is zijn persoon van meer belang, omdat onder hem men een eigen residentie verwierf.

Voor hem werd namelijk een huis aangekocht op de Haarlemmerstraat tegenover „De ghecroonde Olifant". Dit gebouw werd gezet ten name van de adellijke vrouwe van Hazerswouden, Nieuwenroden enz. Zij was een onbaatzuchtige weldoenster van de Minderbroedersorde en daaraan met hart en ziel gehecht [3]).

---

[1]) Necrologium Missionis IV ad d. 14 October.

[2]) Status nr. VIII. B.H. 2 (1874) blzz. 93, 111. Zie ook de officiele verklaring van de voornaamste burgers, die 12 Maart 1639 getuigden, dat de Minderbroeders de pestzieken altijd met ijver hadden bezocht. Haute Breviarium blz. 189. B.H. 2 (1874) blz. 86.

[3]) Status nr. XI. B.H. 2 (1874) blzz. 93, 112.

Hier lag het huis tegenover „De ghecroonde Olifant" Haarlemmerstraat 119

Waar heeft dit huis gestaan? Frenay [4]) heeft het niet kunnen ontdekken. Maar in elk geval was het volgens hem niet het huis Haarlemmerstraat, hoek Kuipersteeg, daar dit tijdens en lang na het verblijf van Pater Bellens te Leiden nog stond op naam van Gerrit Wittensz. Souburch.

Om de juiste plaats te vinden, hadden wij wederom de onontbeerlijke hulp nodig van de ambtenaren van het Gemeente-Archief te Leiden. Een langdurig onderzoek wees toen het volgende uit.

Joost Jansz. van Rensma, houtkoper, gemachtigde van Louyse de Sarette, weduwe van Charles van Borgoingen, heer van Segwaert enz., verkocht op 16 Maart 1651 aan Heer Jan van Raesfelt, heer van Nijenrode, Ter Lucht en aan Anna van den Bongart, vrouwe van Nijenrode, Ter Lucht, douairiere van Hazerswoude, Lochorst, Sliedrecht enz. een huis, gelegen aan de Zuidzijde van de Haarlemmerstraat, op de hoek van de Barreveltsteeg [5]). Dit straatje was een steegje, lopende vanuit de Haarlemmerstraat naar de Stille Rijn [6]).

Het pand moet dan gestaan hebben schuin tegenover de grond, waarop later de Hartebrugskerk verrees.

Een nadere berekening bracht tot resultaat, dat het huis het vijfde was vanaf de Mare gerekend. Telt men thans zoveel terug, dan moet dit perceel geweest zijn, waar nu de zaadhandel en drogisterij van J. Vrijenhoek gevestigd is. Dus Haarlemmerstraat nr. 119. Niet aan te nemen is, dat hier een vergissing wordt begaan, te meer daar midden 19e eeuwse kaarten naast deze woning, eens in deftige hand, een bevallige tuin vertonen, een zeldzaamheid in een druk betreden straat.

Nieuwsgierigheid bracht ons ook er toe te onderzoeken, wie de weldoenster van de Minderbroeders wel geweest kan zijn.

Ook bij dit onderzoek verleende het Leidse Archief alle steun. Men kon ons deze mededeling doen.

De adellijke vrouwe was de dochter van Bernard van den Bongard en Maria van Lochorst. Zij was in eerste huwelijk getrouwd met Cornelis van Matthenesse, Heer van Hazerswoude, Lochorst, Sliedrecht enz. Uit dit huwelijk waren geen kinderen gesproten. Hij

[4]) B.H. 2 (1875) blz. 93.
[5]) G.A. Leiden. Waarboek 4 B. fol. 251 vs.
[6]) Driessen blz. 180.

had o.a. zijn zuster, die gehuwd was met Jacob van Wassenaar, Heer van Warmond tot erfgenaam benoemd, die aldus in 1640 met Hazerswoude is beleend. Aldus noemt Anna van den Bongard zich dan ook douairière van Hazerswoude. Op 25 Augustus 1642 werd zij beleend met Nijenrode.

Men zal zich afvragen, waarom dit huis gezet werd op name van die adellijke Vrouwe en niet op eigen naam. Die vraag is gauw beantwoord. Want in die tijd mochten de Priesters geen eigendommen bezitten; vandaar dat zij vaste goederen altijd op naam van derden lieten stellen; dezen waren dan aansprakelijk voor de betalingen van de verpondingen. Wij zullen daar meer voorbeelden van ontmoeten. In dat huis kon Pater Bellens echter geen kerkelijke bijeenkomsten houden. Maar ter verrichting van de heilige diensten moest men zich naar andere gebouwen begeven. Daar kwam men dan bijeen in zeer beperkte ruimten, op zolders, waar het in de winter zeer koud en in de zomer zeer warm was. Op de Zon- en feestdagen las Pater Bellens dan twee H.H. Missen en preekte hij ook tweemaal, terwijl hij na de middag catechismusonderricht gaf [7]).

Uit deze mededeling blijkt wel, dat de toestand voor de katholieken zich niet ten gunste had gewijzigd. Pater Fierlinx [8]) zegt dan ook duidelijk, dat de benauwdheid van de tijd en de vervolging sinds de verbanning van Pater Tyras als met de dag gestegen was.

Toch was het in de eerste jaren van Bellen's missionarisschap vrij rustig in Leiden. Niettegenstaande de Schout op 1 April en 4 Mei 1629, 8 October en 29 December 1630, 8 Juni 1633, 29 April 1638, 22 Maart en 23 November 1640 en 24 Februari 1641 een aanmaning had gekregen om de bijeenkomsten van de katholieken te verhinderen, verneemt men van een actie zijnerzijds weinig of niets voor het jaar 1641, wellicht tengevolge van de keur in 1640 afgekondigd.

Toch waren er te Leiden 3000 Katholieken en wel een dertigtal huizen — liefst hoekhuizen met meerdere uitgangen — waar men godsdienstoefeningen hield. Maar de Schout — die daarvoor wel goed betaald zal geweest zijn — hield zich blijkbaar lange tijd van den domme.

Uit latere huiszoekingen vernemen wij wel enigszins, waar de

[7]) Status nr. X. B.H. 2 (1874) blzz. 90, 94, 112.
[8]) Status nr. X. B.H. 2 (1874) blzz. 90, 112.

bidplaatsen zich bevonden. Want volgens het verslag van den schout in 1641 was gezocht [9]):

in de huizing van Juffrouw du Bois aan de Houtmarkt, waar hij boven op zolder een verheven plaats vond, zo het scheen aldaar gemaakt tot een autaer tot oefening van hare Papistische diensten, met enige losse bankjes;

bij Aechgen Jorisdr., weduwe van Claes Jacobsz. van Weesp, wonende op de hoek van de Vrouwensteeg, waar hij vond een toegang tot de huizinge van Grietgen Pieterdr., daarnaast gelegen, en nog een tot het huisje in de steeg, door twee vrouwspersonen, zijnde Kloppen, bewoond, alsmede op een bovenkamer een autaar in allen deele versierd en bekwaam om dienst daarop te doen;

in de huizing van Adriaen Stalpaert, boven met 2 verschillende deuren toegang hebbende tot de huizing van Grietgen Pieters, en waar een dochter woonde van Juffrouw Santhorst, op wier kamers hij vond niet alleen een volkomen versierd autaer, maar zelfs een Oxael;

en in de huizing van Baertje Claesdr., weduwe van Dirk van Santen, op verschillende kamers boven elkander, waar de Schout bevonden had op elke kamer een versierd en gestoffeerd autaar, bekwaam tot het doen van Papistisch en verboden diensten. Deze huizing had een uitgang in een zekeren gang (poort), waarin het hoekhuis mede zijn uitgang had en die uitkwam aan de Middelste gracht [10]).

Ook in volgende jaren verneemt men menigmaal van overvallen.

De Keur van 10 Februari 1640 was blijkbaar opgesteld onder de indruk van het Intendit tegen Philippus Rovenius, tegen wien een proces van hoogverraad was ingesteld. In dat Intendit kan men de beschuldigingen lezen, die tegen dezen prelaat waren ingebracht.

Genoemde Leidse ,,Keure en Ordonnantie tegens de stouticheyt ende excessen der Papisten ende Paus-gesinden Ten bevele van die vande Gherechte der Stadt Leyden" verbood aan de priesters bin-

---

[9]) Zie de interessante Bijdragen van Dr. J. D. Frenay over: Klopjes te Leiden in de 17e eeuw in Kerkbericht voor Roomsch-Katholieken te Leiden 13 en 20 Mei 1894.

[10]) Dit laatste huis was dus de oude woning van de Minderbroeders en het ligt voor de hand, dat zij daar zijn blijven kerken.

nen Leiden te komen en aan de burgers om hen te herbergen. Strafbepalingen tegen het houden en bijwonen van de conventikels worden natuurlijk niet gemist. Aan de burgers werd bevolen, om wanneer de Schout of zijn substituten of iemand anders namens magistraat of burgemeesters een vergadering kwam verstoren, op hun bevel alle deuren, luiken, kasten, kisten „ende andere suspecte plaetsen" te openen. Ook deze keur gelastte de toegangen naar de woning van den buurman of diens erf dicht te maken. Tevens werd bepaald, dat voortaan niet meer dan twee klopjes mochten samenwonen en dat zij zich moesten onthouden van kinderen in de Katholieke geloofsleer te onderwijzen of andersdenkenden lastig te vallen [11]).

Bij een dergelijke verscherpte toestand kan men zich indenken in de zwaarte en moeizaamheid van de arbeid [12]). En is het wonder, dat men slechts sporadisch een enkel bericht in de documenten vindt over aard en omvang van het werk?

Met taaie volharding bleef Pater Joannes Bellens werkzaam tot aan zijn dood op 14 October 1652 [13]), toen God hem na zijn onvermoeide arbeid bij dag en bij nacht tot de bekroning opriep. Aan zijn opvolger liet hij een gemeente na van 400 personen [14]). Deze was:

PATER JOANNES RAETS

Pater Joannes Raets (Raats, Raedts) werd geboren in 1618 te Fall. Hij deed zijn professie bij de Minderbroeders op 30 September

---

[11]) Knuttel I blzz. 172—173. B.H. 3 (1875) blzz. 67—68. Minuut van Keure ende ordonnantie tegens de stouticheyt ende Excessen der papisten ende Pausgesinden in G.A. Leiden. Secretarie-archief 1575—1851 nr. 2277. Aldaar ook de authorisatie door Burgemeesteren ende Regierderen der stadt Leyden voor Claes Cornelis van Hoogeveen 1641, 1644. De Keure werd ook gedrukt „ten bevele van die vande Gerechte van Leyden, bij Jan Jansz. v. Dorp in den vergulden Zon 1640". G.A. Leiden. Bibliotheek n. 284.

[12]) Men leze: Kerckelicke middelen tegen 't Pausdom, geextraheert wt den derden artyckel synodi Schiedamensis 1651 in G.A. Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

[13]) Status nr. 14. B.H. 2 (1874) blz. 94. 113. Necrologium Missionis ad diem. Coudenhove, Descriptio blz. 57. Haute, Breviarium blz. 189 schrijft echter: A. 1651 overleed te Leiden onze uitstekende Pater Joannes Bollens.

[14]) Coudenhove, Descriptio blz. 57.

1640 en werd in 1643 priester gewijd. In 1647 werd hij toegelaten tot het ambt van biechtvader en predikant [15]). Voor 1652 — het jaar, dat hij als opvolger van Pater Bellens naar Leiden kwam — was hij reeds een drietal jaren werkzaam geweest te Amsterdam De Boom, onder leiding van Pater Franciscus Angelini [16]).

In Leiden ging zijn levensweg niet over rozen.

Zeker, wij behoeven niet volop geloof te schenken aan hetgeen de Schout C. van Hoogeveen in 1654 aan het Hof berichtte. Maar zijn schildering blijkt toch niet àl te ver van de waarheid.

Genoemde officier verzekert dan, dat er in geheel Holland — Dordrecht wellicht uitgezonderd — geen stad was aan te wijzen, waar de plakkaten zo stipt werden uitgevoerd dan juist te Leiden.

In de sleutelstad — zo verzekerde Hoogeveen — kon niemand „metter waerheyt... aenwijsen eenigh huys, alwaer de Papisten haere ordinaire vergaderinghen syn houdende, gelijc (God betert) 't in naeburige steden geschiedt".

Zeker het volstrekt tegengaan van elke conventikel was ook voor dezen schout niet mogelijk. Immers, er waren te Leiden vele katholieken uit Limburg, Luik, Artois in de lakenfabrieken werkzaam.

Als men dan echter toch vergaderingen hield, dan deed men het in de nanacht; voorzichtigheidshalve zette men uitkijkposten bij het huis van den schout, zodat hij feitelijk weinig gelegenheid kreeg tot overval in de daad.

De Heren „van den Gerechte" had hij bovendien op zijn hand. Want al was de Schout ook te laat gekomen om een bijeenkomst van katholieken „op heterdaad" te betrappen, geen nood: want allicht kon hij het gepleegde feit door getuigen bewijzen. En in dat geval maakten de Heren „geen swaricheyt... uyt crachte van zekere speciale Keure (van 1640): om soodanighe personen die de conventiculen in hare huijsinge hebben gehouden boven de condempnatie in de boeten bij de placcaten gestatueert, dese stadt te ontseggen". Geen wonder, dat zakenlui hun huizen niet gaarne voor godsdienstige bijeenkomsten afstonden [17]).

---

15) Gegevens uit het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert, vooral uit de Tabulae Capitulares van de betreffende jaren.

16) Status nr. 14. B.H. 2 (1874) blzz. 94, 113.

17) Knuttel I blzz. 302—303. B.H. 9 (1881) blzz. 30—32.

Zeker schijnt het, dat het optreden van een afgevallen Jezuiet, Pierre Jarrige, een merkwaardig man, die zich later bekeerde, ook tot onrust heeft opgewekt. Hij preekte in 1648 in de Franse Kerk. En dit was voor den Magistraat aanleiding de in 1640 vastgestelde strafbepalingen opnieuw af te kondigen. Alle priesters, regulieren en saeculieren moesten de stad verlaten. Gedurende meerdere maanden konden geen godsdienstoefeningen plaats hebben. En als deze storm weder bedaard is en de priesters terugkeren of zich weder meer openlijk tonen, werd de grootste behoedzaamheid bij hun optreden vereist [18].

Zo dus moesten ook onze Paters het beleven, dat de vervolging een steeds scherper vorm aannam [19]. En Pater Raets ontkwam zelf daaraan niet geheel.

Eenmaal was hij er bijna bij geweest. Het gelukte namelijk den Schout hem te arresteren. Maar kwiek sprong hij uit een zeer hoog venster en het was haast een wonder, dat hij daarbij ongedeerd bleef [20].

Steeds muntte hij uit door rusteloze en onvermoeide arbeid voor het heil van zijn kudde. Maar vooral toonde hij zich een waren herder en voortreffelijk zielzorger, toen in 1654 en 1666 de pest weder in de stad woedde en ook in 1669, toen er een zeer kwaadaardige ziekte heerste [21].

Eenige vruchten van zijn arbeid zullen wij in een volgend hoofdstuk vermelden. Zij geven trouwens slechts een zwak beeld van de gebrachte offers.

Zijn grootste roem bestaat wel hierin, dat hij de stichter werd van de Kuipersteegkerk, die althans wat gemakkelijker en waardiger zou voldoen aan de godsdienstige behoeften.

In 1669, toen te Leiden een epidemie van de kwade koorts heerste, begon Pater Raets opnieuw ongesteld te worden. Hij zou niet meer herstellen. Uitgeput en bijna geheel versleten ging hij in 1673 zijn geliefde stad verlaten en ontving het klooster van Leuven als verblijfplaats. Daar is hij overleden, maar in welk jaar precies is niet

---

[18]) Hoeck blz. 59. B.H. 47 (1931) blzz. 4—8.

[19]) A.U. 64 (1940) blz. 286. Knuttel I blzz. 276—277.

[20]) Status nr. XIV. B.H. 2 (1874) blzz. 94, 114.

[21]) Status nr. XIV en nr. XV. B.H. 2 (1874) blzz. 94—95, 114.

te zeggen. In ieder geval in of kort voor 1684. Want op de kapittellijst van 1684 komt hij als overleden missionarius emeritus voor [22]).

---

[22]) Descriptio Stationum I blz. 52. Tabula Capitularis 1684. Status nr. 15 en nr. 16. B.H. 2 (1874) blzz. 95. 114.

OP HET STEENSCHUUR

PATER JEREMIAS ZELERS

Na de verbanning van Pater Attenhoven, kwam Pater Jeremias Zelers (Zeelers, Zelvers) diens plaats innemen. Dat was dus in het jaar 1638.

Hij was toen al o.a. gardiaan geweest in Tongeren (1625—1628) en te Maastricht. Daar had hij zich leren kennen als een buitengewoon matig en verstorven man, vol godsvrucht en zeer ijverig voor het onderhoud van de kloosterlijke tucht [1]). Hij mocht zich over veel begaafdheden verheugen [2]).

Mogelijk heeft hij nog nu hier, dan daar, enige tijd samen met Pater Bellens gewoond. Maar toen deze een eigen vaste woning ontving op de Haarlemmerstraat, kreeg ook Pater Zelers een residentie.

Waarom deze scheiding?

Volgens de Concordata [3]) mochten er te Leiden twee Minder-

---

[1]) Coudenhove, Compilatio blz. 293.

[2]) Status nr. X. B.H. 2 (1874) blzz. 90, 112.

[3]) Status nr. X. B.H. 2 (1874) blzz. 91, 112. Volgens de lijst van overledenen in het pand van het Minderbroedersklooster te Megen overleed: 1650 10 Junii Leijdae P. Guilielmus Beekmans. Mogelijk verbleef hij toevallig te Leiden en behoeven wij hem niet als een derden Minderbroeder in deze stad aan te merken. Niet duidelijker wordt het er op, als wij in het Liber Recommandationis Conventus Thenensis Hs. in Provinciaal Archief te Weert vermeld zien: Anno 1649 quinta Octobris, obiit Venerandus Pater P. F. Guilielmus Beeckmans S.P. et Conf., aliquando Philosophiae Lector. In 1640 is een Guilielmus Beeckmans op 10 April ingeschreven op het klooster Lichtenberg in de Broederschap van Onze Lieve Vrouw. Zie „De Maasgouw" 37 (1915) blz. 5.

broeders vastere zielzorg uitoefenen. En men schijnt toen de voorkeur eraan gegeven te hebben liever twee afzonderlijke staties te hebben, dan één, waar de twee Minderbroeders samen werkten.

„In deze stad waren gewoonlijk twee staties van onze Paters, die volkomen van elkander gescheiden waren. De missionarissen hadden afzonderlijke woningen en verschillende plaatsen voor de uitoefening van de godsdienst" [4]).

De woning, die aan Pater Jeremias Zelers werd aangeboden, was een oud en zeer vervallen huis, dat gelegen was aan de Oostzijde van het Steenschuur. Het werd gratis geschonken.

Uit vergelijking van verschillende gegevens, die nog in dit werk ter sprake komen, zijn wij zeker de plaats van dit huis te bepalen tussen het pand Rapenburg — dat daar vroeger Steenschuur heette [5]) — nr. 131 en de Douzastraat, daar waar op het Rapenburg een poortingang is van het Sprongh-hofje. Het gebouw werd bij de ramp van het kruitschip in 1807 totaal vernield.

De personen op wiens naam dit pand successievelijk heeft gestaan, zijn de volgende:[6])

Tot 30 October 1631 is eigenaar Arent floris van Poelgeest.

Op 30 October 1631 komt het pand aan Jan Sybrantz van Hogeveen.

Op 20 October 1649 gaat het over aan Aechgen Willems en Geerje Dircks.

Op 11 November 1660 krijgt Gijsbertus van Diemen het in bezit.

De verkoop in 1687 geschiedde op last van het Hoofdbestuur van de Provincie der Minderbroeders. Tot aan dat jaar had sinds de opheffing van de statie de Missie jaarlijks 220 gulden huur ervan getrokken [7]).

Wat Pater Zelers te Leiden heeft verricht voor het heil van de zielen, is ook weder verborgen gebleven. Maar dat hij uitzonderlijk zijn best gedaan heeft, blijkt uit de lofspraak bij zijn dood: Hij stierf als een ware en goede herder, betreurd door iedereen, maar

---

[4]) Descriptio Stationum blz. 19.

[5]) Driessen blz. 189.

[6]) G.A. Leiden. Bonboek West-Nieuwland fol. 133 vs. Het huis lag dus tussen Koepoortsgracht (Douzastraat) en de Vliet.

[7]) Memoriale blz. 2.

Hier lag de statie van het Steenschuur

vooral door zijn eigen schapen. Hij overleed op 5 Maart 1648 [8]).
Zijn opvolger was:

PATER PETRUS CRABBE

Toen deze Pater te Leiden kwam, zal hij in de kracht van zijn leven geweest zijn. Immers in 1641 had hij pas verlof gekregen tot biechthoren en preken [9]). In 1647 was hij missionaris geworden aan de Mozes en Aäron in Amsterdam [10]) en een jaar later kwam naar Leiden, om op het Steenschuur werkzaam te zijn. Van hem geldt, dat geen mens groter liefde heeft, dan die zijn leven geeft voor zijn naasten. Want toen in 1655 te Leiden de pest uitbrak, die zoveel slachtoffers vroeg [11]), werd hij bij de verpleging van de zieken zelf aangetast en overleed op 25 September 1655 [12]).

Na het vroegtijdig overlijden van Pater Crabbe kwam op het Steenschuur

PATER PAULUS IDELET

Van dezen Pater zijn ons de eerste levensbijzonderheden verborgen. Voor het eerst ontmoeten wij hem in 1637 en wel als gardiaan van Tongeren. In 1641 is hij vicarius in Mechelen en in 1643 gardiaan te Brussel [13]).

In 1649 werd hij benoemd tot Pater van de Tertiarissen-Zusters te Antwerpen, in 1649 van de Zusters Clarissen te Hoogstraten, in 1652 van de Annuntiaten te Brussel en in 1653 van dezelfde Zusters te Antwerpen.

Hij had dus al een hele staat van dienst, toen hij in 1655 Pater Petrus Crabbe te Leiden opvolgde, maar zijn verblijf in de sleutelstad was geen langdurige. Reeds in 1660 werd hij benoemd tot Pater van de Clarissen-Urbanisten te Brussel [14]).

De aanleiding tot zijn spoedig vertrek was de volgende.

---

[8]) Descriptio Stationum blz. 51.

[9]) Tabula Capitularis 1641 in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[10]) Heel-Knipping blzz. 92, 321. Descriptio Stationum III blzz. 9, 85.

[11]) Status nr. XI. B.H. 2 (1874) blzz. 91, 113.

[12]) Necrologium Missionis IV ad diem. Descriptio Stationum I blz. 51. A.U. 11 (1883) blz. 86. B.H. 2 (1874) blz. 91.

[13]) Taxandria 49 (1942) blz. 192. Sanderus. Chorographia blz. 92.

[14]) Gegevens uit het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

Een drietal brave vrouwtjes — zeer zeker klopjes — hadden de zorg voor het onderhoud van de paramenten en de altaarbenodigdheden.

Een dergelijke post eiste zeker van haar een onbesproken levensgedrag.

Het schijnt nu, dat zij door bepaalde personen — welhaast zeker uit jalouzie — waren zwart gemaakt. Pater Idelet meende nu haar op haar post niet te kunnen handhaven. Hij gaf haar ontslag. Maar dit ontslag verwekte nogal beroering en het is niet te verwonderen, dat de vrouwen zo maar niet berusten wilden. Zij wendden zich dan ook tot de Oversten van Pater Idelet. Verschillende pogingen werden aangewend om de opgeschroefde zaak bij te leggen. En Pater Martinus Gutschoven, toen de Overste van de Missie, trachtte door zijn tussenkomst de zaak in het reine te brengen.

Maar Pater Idelet wilde liever onder zijn broeders vreedzaam en rustig leven, dan zijn verblijf te Leiden te laten verbitteren door plagerijen en praatjes van vrouwen. En zo vertrok de goede man terug naar zijn klooster. Over zijn verder leven werden geen bijzonderheden bewaard [15]).

Het is van geen historisch belang te onderzoeken, wie genoemde drie klopjes zijn geweest, of zij zus of zo geheten hebben. Maar waar Pater Idelet zijn statie had aan de Oostzijde van het Steenschuur, daar denken wij een ogenblik aan de drie gezusters Hendrine, Hester en Machtelt van Santhorst, die mogelijk na haar zesjarige ballingschap haar intrek namen bij haar familie op het Steenschuur, wonende naast het klopje Verhooch.

Zelfs al is deze veronderstelliing een gissing, lijkt het ons nuttig onze aandacht even aan haar te wijden. Wij krijgen dan een beeld van de werkzaamheid dier vrouwen te Leiden. Ongetwijfeld immers hebben ook de Minderbroeders veelvuldig van haar diensten gebruik gemaakt. Zoals wij later uit jaarverslagen zullen vernemen, hadden de Minderbroeders enige klopjes in dienst voor het godsdienstig onderricht. En in 1732 ontmoeten wij er bij hen b.v. als collectrice voor het recognitiegeld [16]).

---

[15]) Status nr. XII. B.H. 2 (1874) blzz. 91, 92, 113.

[16]) Dr. J. D. Frenay. Klopjes te Leiden in de 17e eeuw. Kerkbericht voor Roomsch-Katholieken te Leiden 13 en 20 Mei 1894.

En op het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert ligt een bidprentje:

TER NAGEDACHTENIS VAN
Dorothea Gertruda van der Hoef
In leven ruim 52 jaren Kosteres van de Kerk
De Kuipersteeg, binnen Leyden, aldaar
overleden den 4. December 1828, in den ouderdom van 76 jaren en ruim 9 maanden, en den 9. dito begraven op het
nieuwe aangelegde R.C. Kerkhof
te Leyden.

Zij ruste zalig, die in haar zoo stichtend leven,
Steeds rusteloos voor de eer van Jezus en zijn Kerk,
In heilige onrust, naar het deugdspoor wist te streven!
Ja rust nu, onrust! van uw zorgen en uw werk!
Verborg zij hare deugd, in God alleen verslonden;
In ijver voor Gods huis, in stille eenzaamheid;
Bid, vrienden! daar nu rust onrust, van 't aardsch ontbonden:
Haar loon zij hemelvreugd, Gods kinderen voorbereid.

Bovendien hadden de Minderbroeders — wij zouden haast zeggen — een soort lekenapostolaat georganiseerd. Tien tot twaalf oudere en jongere mannen werden goed in de godsdienstleer beslagen; zij brachten op hun beurt de verkregen kennis aan anderen over.

Maar de zogenaamde klopjes — het is algemeen bekend — waren vrouwen, die zich in dienst stelden van de katholieke zaak. Zij belastten zich met de zorg voor de gebouwen, waar de katholieken in het geheim bijeenkwamen, zorgden voor de versiering van de altaren en het onderhoud van de paramenten; zij waarschuwden de gelovigen, waar en wanneer de H.H. Diensten zouden plaats hebben, onderrichtten de kinderen in de godsdienstleer en deden elk werk, dat de geestelijkheid haar opdroeg. Zij zorgden soms voor een veilig verblijf van de priesters en de brieven voor de missionarissen werden, als voorzichtigheidsmaatregel, soms aan haar geadresseerd [17]).

---

[17]) Hoeck blzz. 165—168. Zo was in later jaren het adres voor de missionarissen van de Minderbroeders: ten Jouffr. Emerentiana de Man inde Harlemerstraat op hoeckie vande Cuijpersteeg om te behandigen... Registrum Provinciae Germa-

De reeds genoemde keur van 1640 was ook tegen de klopjes gericht. Ook zij stonden bloot aan huiszoekingen. Zo lezen wij in een verslag van den Schout van Juni 1641, dat verschillende overvallen bij haar werden gedaan als op de Houtmarkt, in de Vrouwensteeg en elders. En ook in de volgende jaren leest men herhaaldelijk van huiszoekingen, boeten en processen.

PATER JOACHIM SCHAEP

Vanuit de Statie Amsterdam De Boom, waar hij enige jaren missionaris was geweest [18], kwam in 1660 als opvolger van Pater Idelet naar het Steenschuur Pater Joachim Schaep (Schaap). Hij was nog een jonge man, want pas in 1652 was hij toegelaten tot het ambt van biechtvader en predikant. Die jurisdictie werd toentertijd gewoonlijk enige jaren na de priesterwijding gegeven [19].

Over hem komt herhaaldelijk de lofspraak voor, dat hij in de Hollandse wijngaard een zeer ijverig arbeider is geweest [20].

Slechts enkele jaren is hij te Leiden werkzaam geweest.

Maar in die korte tijd liet hij het zeer bouwvallige huis op het Steenschuur geheel afbreken en door een nieuw vervangen [21].

In 1664 keerde hij naar het klooster terug [22] en waarschijnlijk wel naar Antwerpen. In ieder geval was het vanuit dat klooster, dat hij zich vrijwillig naar Brussel begaf om daar de pestlijders te gaan verplegen. Dat was in 1668 en nog datzelfde jaar — op 3 September — viel hij als slachtoffer van zijn liefde-arbeid [23].

---

niae Inferioris Ordinis FF. Minorum Recollectorum 1678 en Series Conventuum et nomina Fratrum 1690, handschriften in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Zeker zijn van deze Emerentiana de Man familie geweest de Paters Jacobus de Man, geboren in 1646 te Antwerpen en overleden 25 Februari 1702 te Mechelen en Pater Michael de Man, geboren in 1652 te Antwerpen.

18) Status nr. XIII. B.H. 2 (1874) blzz. 92, 113.

19) Gegevens uit het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Tabula Capitularis 1652.

20) Coudenhove, Compilatio blzz. 44, 218. Sanderus, Chorographia blz. 114.

21) Status nr. XIII. B.H. 2 (1874) blzz. 92, 113.

22) Wenste men te Leiden geen drie Minderbroeders-missionarissen? Zie Bijlage XIII.

23) Descriptio Stationum I blz. 51. Schoutens, Antwerpen blzz. 120—121. Schoutens, Antiquitates III ad diem. Coudenhove, Compilatio blzz. 44, 218, 96.

Pater Joachim Schaep legde te Leiden een doopboek aan, dat in September 1660 begint en nog op het Stedelijk Archief te Leiden aanwezig is.

Het bevat „nomina Baptizatorum, Conjugatorum, Professorum in 3a regula S. Francisci, Cordigerorum, Filiarum devotarum et probantium in 3a reg., Conversorum ad Fidem, ab anno Domini 1660 sub P. Joachim Schaep. Leydae".

Het eerste Doopsel is gedagteekend 1660 8 Sept.: Baptizatus est Justus filius Joannis Frederici et Mariae Joosten [24].

---

waar een brief vermeld staat, in welke hij verzocht de pestlijders te mogen gaan verplegen.

[24]) Op 6 Maart 1662 staat: Baptizatus Petrus, erat monstrosus et statim obiit.

ENIGE „GEESTELIJKE VRUCHTEN"

Vrijwel algemeen werd het gewoonte, dat godsdienstige en charitatieve instellingen jaarverslagen opmaken. Men verzamelt dan de „fructus spirituales". Over enige jaren verspreid, leveren deze overzichten kostbare gegeven over bloei en verval en zijn leerzaam voor de toekomst.

Al te veel bouwen erop mag men echter weder niet.

Want in die statistieken zijn vanzelf niet onder te brengen de talrijke werkzaamheden, die verricht moesten worden om die vruchten te oogsten. Vergelijkingen gaan menigmaal niet op: men moet zien naar personen, omgeving, tijdsomstandigheden. Daarbij pleegt de nederigheid haar eisen te stellen; deze is een van de motieven, waarom men soms van een volledige en nauwkeurige omschrijving afziet. Samen met nonchalance, slordigheid, onnauwkeurigheid, vergeetachtigheid en nalatigheid is die nederigheid mede oorzaak, dat men op ingeleverde gegevens slechts heel voorzichtige conclusies kan bouwen.

De Leidse Minderbroeders hebben al te goed er voor gezorgd, dat wij slechts matig van hun successen en resultaten zouden horen. Althans heel veel documenten daarover zijn niet te vinden.

Gelukkig is het daarom te noemen, dat de Congregatio de Propaganda Fide in 1652 aan de Oversten beval jaarlijks een overzicht in te dienen van de geestelijke vruchten van de staties. Daardoor weten wij sinds 1653 tenminste iets van de Leidse toestanden. Wij geven hier de verstrekte gegevens weer [1]).

---

[1]) Coudenhove, Descriptio blzz. 56—78.

1653. Te Leiden werken twee missionarissen. Pater Petrus Crabbe had op Pasen 300 Communicanten, onder wie er enkelen waren, die de H. Communie wegens de gevaren verschillende jaren hadden nagelaten. Op Zon- en feestdagen — uitgezonderd tijdens de Vasten — preekte hij tweemaal en eens in de week voor de armen. Hij had 10 bekeerlingen. Tweemaal heeft hij zich door de ramen en naburige huizen moeten redden door de vlucht en eens werd hij gedwongen de goddelijke diensten te staken. Zo groot was de vervolging, dat niet alleen met boete, maar ook door verbanning zij gestraft worden, die de gelovigen in hun huizen voor katholieke godsdienstoefeningen toelaten. Daarom waren de bijeenkomsten niet door talrijke mensen bezocht, doch werden menigvuldiger gehouden voor kleinere groepen, zodat ieder op zijn beurt werd voldaan.

De andere missionaris was Pater Joannes Raedts, die Pater Joannes Bellens opvolgde. God riep dezen in October van het vorig jaar, om zijn arbeid bij dag en bij nacht hier onvermoeid verricht, van uit dit leven naar de bekroning. Hij liet zijn opvolger een gemeente van 400 personen na. Op Zon- en feestdagen en eens in de week wordt gepreekt, uitgezonderd in de Vasten. 's Middags wordt catechismus gegeven. Deze Pater had voor zijn vertrek uit Amsterdam, waar hij medehelper was, 12 bekeringen gemaakt; hier had hij er twee, terwijl twee anderen onderricht worden tot een spoedig te verrichten belijdenis van het geloof [2]).

1655. In Leiden bezocht onze missionaris zijn schapen met de pest besmet, voedde hen met de Teerspijze en zalfde hen met de H. Olie. Tenslotte gaf Pater Petrus voor hen zijn leven. Door de dood verrast, zond hij de bijzondere vruchten niet in. In zijn plaats kwam Pater Paulus Idelet, die menigmaal gardiaan was geweest, wiens vruchten wij een volgend jaar zullen geven.

1656. Te Leiden zijn er gedoopt 61, in het Huwelijk verbonden 12. Behalve de wekelijkse catechismus en de octaven van Sacramentsdag en van Sint Franciscus werden er 250 preken tot het volk gehouden. Het getal bekeerlingen en bedienden werd niet genoteerd.

---

[2]) Zie ook verslag van Pater Hermanus Lisens bij Post blzz. 14—23 op blzz. 16—17.

1657. Te Hoorn en te Leiden werden er 70 gedoopt, huwelijken waren er 27, ongeldige huwelijken werden er 6 gewettigd. Aan 100 en meer pestlijders werden de laatste Sacramenten toegediend, waarvan er 30 overleden [3]).

1658. Te Hoorn, Alkmaar, Leiden, Gouda en Utrecht werden 144 Doopsels toegediend zowel aan volwassenen, als aan kinderen. 37 Ketters, waaronder twee Mennonisten, werden tot het geloof gebracht. Er waren 66 Huwelijken; bovendien werden 8 Huwelijken gewettigd. Omstreeks 400 zieken en pestlijders werden bediend; 40 werden gebracht tot het ontvangen van de H.H. Sacramenten, 16 zondaars kwamen tot beter leven.

Bijzonder is te noteren, dat onze missionarissen in Leiden enige klopjes in hun dienst hebben, die de jeugd op vier verschillende plaatsen onderricht geven in de geloofswaarheden, die anders van de ketters les krijgt. Bovendien zijn er 10—12 mannen en jongelieden, die zelf degelijker onderricht, op hun beurt aan anderen onderwijs geven.

1659. Te Leiden doopte een van de onzen 35 kinderen, en verbond in een wettig huwelijk 7 paren.

1660. Voor Leiden kan vastgesteld worden, dat een van de missionarissen 41 kinderen heeft gedoopt en 12 huwelijken heeft ingezegend.

1663. Te Leiden zijn er gedoopt 120, bekeerd 21, gehuwd 24 of 25 paren, bediend 54, waarvan er 42 overleden. Tot beter leven werden er gebracht 30. Pater Fierlinx verricht er uitstekend werk. Hij bekeerde er uit de ketterij 9. En 10 of 11 afvalligen van het geloof voerde hij terug tot de schoot van de Moederkerk, tot grote blijdschap en stichting van de Katholieken. 20 min of meer zijn door zijn aansporingen tot een beter godsdienstig leven teruggekeerd.

1664. Te Leiden zijn door een missionaris gedoopt ongeveer 55 kinderen, in het huwelijk verbonden 30 paren, bekeerd 12 ketters, bediend ongeveer 60, meestal pestlijders. Door den anderen missionaris zijn 56 kinderen gedoopt en ongeveer 100 pestlijders bediend. Hij zegende 43 huwelijken in, waarvan er zes ongeldig waren gesloten. Tot het geloof bekeerden zich er 22, terwijl meerderen tot een beter leven werden gebracht.

---

[3]) Over de jaren 1657—1660 zie ook Verslag bij Post blz. 151.

1665. In dit jaar werden wegens de ongunst van de tijden of de hevigheid van de vervolging geen geestelijke vruchten door de missionarissen ingezonden.

1666. Te Leiden doopte Pater Fierlinx 43 kinderen, bekeerde 7 ketters, zegende 19 huwelijken in, bediende 78 zieken. De andere missionaris bewaarde over zijn vruchten het stilzwijgen.

1668. Te Leiden doopte Pater Fierlinx 45 kinderen, bekeerde 8 ketters, zegende 21 huwelijken in, bediende er 107 en bracht er meerderen tot een beter leven.

Aldaar doopte Pater Raets 80 kinderen, bekeerde 5 ketters, zegende 8 huwelijken in, bediende er 43 en bracht er verschillenden tot een beter leven.

1671. Te Leiden doopte een van de onzen 46 kinderen, diende de laatste Sacramenten toe aan ongeveer 70 mensen, zegende 27 huwelijken in, voerde 5 personen tot het geloof en 4 tot een beter leven. De gegeven catechismuslessen en gehouden preken zijn van eenzelfde getal, als in vorige jaren. De ander in dezelfde stad doopte 54 kinderen, zegende 16 huwelijken in, bekeerde 4 mensen tot het geloof, bracht 4 personen, die sinds lang niet meer gebiecht hadden, tot een beter leven en bediende er 27.

In het jaar 1672 [4]) diende Pater Fierlinx 54 Doopsels toe. Er waren 16 Huwelijken, 4 bekeerlingen en 8 zeer slechte mensen, die vele jaren niet gebiecht hadden, werden tot een hernieuwd christelijk leven gebracht.

1674 te Leiden doopte Pater Adrianus Fierlinx er 42; hij zegende 21 huwelijken in, bekeerde er tot het waar geloof 3, diende de laatste Sacramenten toe aan ongeveer 50. Elke Zon- en feestdag houdt hij twee preken, bovendien twee wekelijks in de Vastentijd. De vruchten van den anderen missionaris, Pater Raets worden nog verwacht en zullen met volgende mededelingen worden medegeteld [5]).

Deze dorre cijfers, uit officiele verslagen geput, zijn nog uit andere bronnen aan te vullen.

In het reeds vermelde doopboek, door Pater Schaep aangelegd

---

4) Verslag van Pater Guilielmus Herincx. A.U. 64 (1940) blz. 286.

5) Pater Raets had intussen Leiden al verlaten.

werden in 1660 11 Doopsels ingeschreven, in 1661 35, in 1662 38, in 1663 40 en in 1664 5.

Pater Fierlinx noteerde er:

1 Januari 1669 heb ik de laatste Sacramenten toegediend aan W. V. W., die toen ook voor het eerst communiceerde. Tot aan haar 19e jaar was zij niet goed katholiek geweest.

3 Januari 1669 zwoer een ruim 70-jarige vrouw, die 40 jaar in het Calvinisme geleefd had, de ketterij af en communiceerde weder voor de eerste maal.

5 Januari heb ik een oud vrouwtje bediend, die vele jaren niet had gebiecht en die zeer moeilijk tot de biecht en de laatste Sacramenten kon gebracht worden.

18 Juni 1669 heb ik een zieke uit Mechelen van de laatste Sacramenten voorzien.

3 Augustus 1669. Deze maand heb ik wegens het groot getal zieken het getal niet precies opgetekend, maar dit is zeker, dat ik minstens 50 zieken heb bediend. Onder hen waren er bekeerden en die voor de eerste maal hebben gebiecht.

Genoteerd staan verder:

Jaar	Doopsels	Bedieningen	Huwelijken	Bekeringen
1669	24	2	11	4
1670	19		14	3
1671	31		26	4
1672	46		31	
1673	36		15	
1674	30		18	
1675	47		14	
1676	32		5	
1677			5	
1678	70			

Over het jaar 1684 werden nog de volgende gegevens bewaard [6]):

Doopsels 99; huwelijken 35; bedieningen 97; bekeerlingen uit het Calvinisme 12, uit het Lutheranisme 2. Elke Zondag werd catechismus gegeven en driemaal gepreekt. Op feestdagen werd tweemaal

[6]) Van Pater Fierlinx samen met Pater Cornelius van Hoof. Zie A.U. 8 (1880) blzz. 436—437.

het woord Gods verkondigd, in de Vastentijd elke week vijfmaal.

Uit het genoemd Doopboek van P. Schaep zijn nog enige getallen op te diepen.

Jaar	Doopsels	Bedieningen	Huwelijken	Bekeerlingen	Tot beter leven
1689	85	89	17	2	28
1690	36	59	8	1	7
1691	72	185	21	5	34
1693	78	105	22	1	50

Er is in die jaren natuurlijk geen sprake van sociaal werk en ook het godsdienstig verenigingsleven nam nog geen bijzondere vlucht. Toch was er een min of meer georganiseerde armenzorg. En men weet reeds, dat Pater Jacobus Nesseus al een soort Congregatie van Maria Smarten oprichtte. Als andere Broederschap ontmoeten wij die van het Koordje van Sint Franciscus. Ook de Derde Orde werd niet geheel verwaarloosd. Die Broederschap van het Koordje verheugde zich in de jaren na 1700 nog in vrij hoge bloei. De laatste Zondag van de maand was de aflaatsdag. Met grote stichting en devotie werd die dag gevierd. Een zeer godvruchtige processie werd dan gehouden door het kerkgebouw en een aantal jongelingen droegen brandende fakkels [7]).

Van de Derde Orde is iets bekend uit de jaren 1676—1678. In het handschrift Memoriale [8]) staat nl.:

1676. Naemen van die geene die vrijwillich haere professie hebben ghedaen inde derden regel van onsen H. Vader Franciscus.

En volgt dan: Ick ondergheschreven bekenne vrijwillich naer het verloop van het proefjaer mijne professie ghedaen te hebben inde handen van den eerw. pater fr. Adrianus Fierlinx inden derden Regel van onsen H. Vader Franciscus in Leiden A° 1676, 27 Janu. Anna Maria Theresa van Ring.

Daaronder eenzelfde verklaring gedateerd 17 Januari 1678 en ondertekend door Aeltgen Jans. Eenzelfde verklaring werd 11 November 1678 afgelegd door Anna Margreta Milliert.

Bijzondere godsvrucht bestond er ook tot het verdienen van de Portiuncula-aflaat, zoals wij nog zullen zien.

---

7) Descriptio Stationum III blz. 20. Over de geschiedenis van deze Broederschap zie Heel, Sedulius blzz. 29—34.

8) Memoriale blz. 6v. (van achteraf) — blz. 8 r.

DE KUIPERSTEEGKERK

Welke redenen Pater Raets bewogen hebben het pand op de Haarlemmerstraat te verlaten en te verhuizen naar de Kuipersteeg, zijn niet aan te geven. Mogelijk werd daar meer plaatsruimte geboden en stond de vestiging in enig verband met de vereniging van beide staties tot één. Ook kan een blik in de toekomst genoopt hebben tot dit besluit. Men heeft wellicht de kansen berekend voor de stichting van een ruimer kerkgebouw.

Uit de verschillende gegevens van 't Provinciaal Archief O.F.M. en het Gemeentelijk Archief te Leiden kunnen wij de volgende lijst aanbieden van panden in de Kuipersteeg, die successievelijk aan de Statie overgingen, al bleven zij dan op een andere naam staan [1]).

Op 31 Maart 1663 verkocht Goeswinus van Souburg en Johan Halket aan Emerentiana de Man een huis aan de Zuidzijde van het Marendorp (Haarlemmerstraat) „aen den houck van de Cuijpersteegh" voor 7000 gulden. Dit huis werd op 19 October 1669 door Emerentiana de Man verkocht aan Herman Raets.

Mogelijk was deze Herman Raets een familielid van Pater Raets en leende hij zijn naam om de bepalingen over het eigendomsrecht van katholieke priesters te ontduiken. 't Kan het ook zijn, dat de naam Herman Raets (de Raedt) slechts een fictieve naam geweest is, zooals Pater Van Honsem ons verzekert [2]).

Het huis hiernaast in de Kuipersteeg werd gekocht van Nicolaes Lambrechts door Gerard Dyckhoff op 14 April 1674.

---

[1]) Zie Bijlage VII, VIII, XIII.

[2]) Descriptio Stationum III blzz. 19—20. Over dit huis ontstond een langdurig proces. Zie Bijlagen VII, VIII, XIII.

Een derde huis werd gekocht van de Erfgenamen Voet, Weduwe van Isaac Hoochboodt door Maria van de Velden, weduwe van Nicolaus van Leeuwen op 25 Januari 1679 voor 4000 gulden [3]).

Een vierde huis werd 15 Februari 1727 gekocht van Catharina Kneur door Cornelis Hooghwegh [4]).

Deze verschillende huizen vormden samen woning met kerk en deze gebouwen hebben tot aan de bouw van de Hartebrugskerk gediend om de godsdienstige plechtigheden te vieren en tot huisvesting van de missionarissen en anderen.

Eigenaardig is, dat alle gebouwen op de naam van de kopers bleven staan. Of feitelijk later op niemands naam meer. Want toen de quasi-eigenaren overleden waren, verzuimde men heel eenvoudig anderen aan te wijzen. En zo werd nergens in de Registers van de stad een overdracht op een ander aangeteekend. Of heeft men tenslotte die overdracht opzettelijk verzuimd, om zo allerlei onkosten te vermijden? Of om allerlei moeilijkheden te voorkomen?

Pas bij Raadsbesluit van 8 Januari 1807 gingen de panden over op de R.C. Gemeente parochierende in de Kuipersteeg en werd de juridische toestand gelijk gemaakt aan de feitelijke [5]).

De onkosten van al die aankopen zullen gedeeltelijk bestreden zijn uit de huur van 220 gulden, dat het verlaten huis op het Steenschuur opbracht en mogelijk nog uit de verkoopsom van dat huis in 1687.

Gedeeltelijk werden de aangekochte huizen ook verhuurd. Zo ontving de Missie jaarlijks een som van *f* 100.— van het huis, dat D. de Wilde bewoonde, welke som later verlaagd werd tot *f* 80.—.

Milde giften en goedkope leningen zullen andere bronnen zijn geweest, waaruit men de belangrijke sommen putte [6]).

Ongetwijfeld is men aan die verschillende panden gaan breken

---

[3]) Memoriale blz. 7. Zie Bijlagen VII, VIII. G.A. Leiden. Memorie op wiens namen de Roomsche kerken binnen de stad Leyden ten prothocolle staan. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2281, ongedateerd.

[4]) Zie Bijlage XIII.

[5]) B.H. 2 (1874) blzz. 94—95. Door Pater ten Eycken was over het jaar 1771 genoteerd: In het jaar 1771 is deze statie getaxeerd op 1500 gulden en het erbij liggend huis voor 40 gulden. Ik heb in het geheel betaald *f* 84-14-0. Descriptio Stationum II blz. 43.

[6]) Memoriale blzz. 2, 7 enz.

Waar eens de Kuipersteegkerk lag

en bouwen. Enig begrip van het geheel kan men krijgen uit een korte aantekening in het Gemeente-Archief van Leiden. Volgens een memorie van 6 December 1680 [7]) was „de Kerck opde harelemstrat opde hoek vande kupersteegh lanck 50 voet ende breet 48 voet". Een vrij vierkant groot lokaal derhalve.

Eerst tijdens het pastoraat van Pater Hermannus Dinckels (1784—1808) vernemen wij, dat deze met veel kosten kerk en woning heeft vernieuwd [8]).

Waarin deze vernieuwing heeft bestaan, weten wij echter niet. Of er moet mede bedoeld zijn de herstelling van de grote schade, die het springen van het kruitschip op 12 Januari 1807 ook aan deze gebouwen heeft veroorzaakt [9]). Mogelijk was deze ontzettende ramp zelfs een geluk bij een ongeluk geweest. Immers in een verslag van 1807 (over 1806?) wordt gezegd... dese kerk, hoewel tamelijk ruym, heeft hare vertimmering nodig [10]).

De Kroniek [11]) zegt over de gevolgen: Ook deze statie heeft veel schade geleden door de hevige ontploffing van een schip met kruit beladen, wat gebeurd is op 12 Januari 1807. Daar intussen door heel Holland inzamelingen werden gehouden, die veel opbrachten, meen ik, dat deze statie schadeloos gesteld is.

Deze schade bedroeg de som van *f* 1320 [12]).

Wij weten dat uit de „Lijst der aanbesteede Kerken, allen welken reeds zijn afgemaakt en aan de Bazen certificaten afgegeven", waar staat: „Roomsche Kerk Kuipersteeg... *f* 1320".

Ook wordt de post gevonden op de „Lyst der Publieke Gebouwen, welken door den Architect J. Giudici op approbatie van zyne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken, zijn aanbesteed op de navolgende datum als: op den 12 Februari 1807... De Roomsche kerk in de Kuipersteeg... 1320".

Enige specifieke opgaven vindt men in de „Lijst van de reeds

---

[7]) G.A. Leiden. Secretarie-Archief 1575—1581 nr. 2281. Zie ook Bijlage VIII onder 1681.

[8]) Descriptio Stationum II blz. 48.

[9]) Over de geschiedenis van deze ramp zie: De Ramp van Leiden 12 Januari 1807 na honderd jaar herdacht door Prof. Dr. L. Knappert. Schoonhoven 1906.

[10]) B.H. 41 (1923) blz. 278.

[11]) Descriptio Stationum II blz. 48.

[12]) B.H. 4 (1874) blz. 152.

herstelde Publieke Gebouwen en van die nog onderhanden zijn en van alle de nageziene en geviseerde Reekeningen en van die nog geviseerd moeten worden [13]). Daarop staan genoteerd voor de Kuipersteegkerk:

Rekening:	J. van Beek. Timmerman.	f 172-16-8.
	J. van doremale. Metzel.	f 12- 3-9.
	W. van Grieke (Glasenm.)	f 24-10-4.

Uit een stuk op het Rijksarchief te 's-Gravenhage [14]) blijkt, dat enige jaren na de ramp de kerk in een vrij goede toestand was. Wij lezen er:

Les catholiques au nombre de 6835 possèdent une belle église, celle de St. Louis, nouvellement construite en 1807 et six autres à l'egard des quelles l' en trouve sur le tableau envoyé par M: le Prefect du Departement des Bouches de la Meuse les indications suivantes:

l' Eglise dans le Kuipersteeg, qui peut contenir 2000 fideles, est en assez bon état.

.... Bakkersteeg .... 1600 fideles ....
.... sur le Utrechtse veer .... 7 à 800 ...est en bon état.
.... le Hoogewoerd .... 900 ....
.... dans le Haarlemmerstraat .... 1000 .... est en mauvais état
.... La veille église .... 500 ...est en bon état.

Vrij volledig zijn wij ingelicht over de toestand en de inrichting van de Kuipersteegkerk in de jaren 1819—1821 [15]).

Wij kunnen ons niet zo gemakkelijk indenken, hoe het huishouden in de Kuipersteeg er wel uitgezien heeft.

Wij vernemen immers uit het Memoriale [16]), dat in 1676 Meutie of Meeuwtje — wat een verkorting zal geweest zijn voor Emerentia de Man — op 20 April 1676 voor ,,montkosten soo voor haer als-

[13]) Deze lijsten bevinden zich in het G.A. te Leiden.

[14]) Observations sur organisation du Culte Catholique en Hollande in Verzameling van Kerkelijke Stukken 1810—1813 gedurende de reunie of Fransche overheersching in Algemeen Rijksarchief (Eeredienst vóór 1813 nr. 143) nr. 22c.

[15]) Om veel herhaling te voorkomen, verwijzen wij naar Bijlage XXII.

[16]) Memoriale. Zie Bijlage VIII.

mede voor haer nichtjen tot Mey toe van dit loopende jaer 1676" betaald heeft. Zij voldoet haar schuld tot in 1694.

En in ,,1676 den 21 October ontfangen een vierendeel jaers montkosten van juffrou Hildegondis Byndop, 6 g.-10 St. voor den turf". Geregeld zien wij dergelijke betalingen tot 1701 toe.

De dienstboden waren in 1676 Marij, die op 5 November 1676 36 gulden loon kreeg en Cornelia die 28 gulden ontving ,,voor een halfiaer huer tot desen dagh toe oock voldaen".

Maar in 1689 wordt aengetekend:

De oudste dienstbode dient voor God en ontvangt geen loon. De jongste ontvangt jaarlijks 40 gulden en ik ben gewoon haar op Nieuwjaar en met Kermis een dukaat te geven.

Mej. de Man en Byndop geven voor levensonderhoud jaarlijks 600 gulden, te noteren echter, dat Juffrouw de Man sinds de oorlog maar 250 gulden heeft gegeven.

De genoemde Marij is zeker wel geweest Maria Thysse van Overvliet, die 26 September 1704 overleed, na 36-jarige trouwe dienst. Na haar dood bleef zij nog een weldoenster en gedurende 25 jaren werd haar jaargetijde gehouden door beide missionarissen [17]).

---

[17]) Quedam notabilia nr. 5. Bijlage XIX.

SAMENSMELTING VAN DE STATIES

Ongeveer terzelfder tijd, dat een nieuwe woning betrokken is geworden op Haarlemmerstraat-Kuipersteeg, is ook wel besloten tot opheffing van de Statie aan het Steenschuur.

Na verloop van tijd gingen met goedvinden van de Overheid de Paters bij elkander wonen, vanwege het kloosterlijk samenzijn en tot betere bevordering van het geestelijk leven. Zo lezen wij bij Pater van Honsem. Maar deze reeds moest erkennen, dat hij te Leiden niets heeft kunnen vinden, noch op welke tijd de tweede statie begonnen was, noch wanneer zij opgeheven werd [1]).

De bedoeling echter, die bij de samensmelting had voorgezeten — nl. een broederlijk samenwonen — werd in den beginne niet geheel bereikt. Er kwam al dadelijk, maar ook later nog bij de opvolgers, enige wrijving. De jongste immers beweerde, dat hij in zijn zielzorgelijke bezigheden onafhankelijk was en bleef van den oudsten missionaris. Ondergeschiktheid erkende hij dus niet [2]).

Toen derhalve de missionaris van het Steenschuur zich niet meer in zijn eigen woning vestigde, maar ging inwonen in de Kuipersteeg,

---

[1]) Descriptio Stationum III blz. 19. Over Pater van Honsem, die van 1719—1754 missionaris is geweest van de Statie te Woerden: zie Scheijndel-Hesse blzz. 46—56. Hij heeft met grote zorg en ijver veel onbekende zaken opgezocht en aangetekend en zeer veel met buitengewone arbeid beschreven. Het is echter onjuist hem tot Archivaris van de Provincie te maken, zoals men kan lezen bij Scheijndel-Hesse blz. 54. Hij was wel sinds 1731 „Chronologus Missionis" en dat op de meest lofwaardige wijze.

[2]) Descriptio Stationum III blz. 19.

was het oorspronkelijk niet zijn bedoeling, om zijn schapen te verlaten. Beiden bleven doorwerken op zelfstandig terrein en bij eigen parochianen. Op de duur is echter practisch de toestand zo gegroeid, dat de een principalis werd en de ander socius, medegezel, die dus onder leiding van den principalis de zielzorg verrichtte. En in 1702 werd deze toestand officieel bekrachtigd [3]).

Wij zijn geneigd tot de conclusie, dat de samenwoning tot stand kwam of liever voortgezet werd in 1664 na het vertrek van Pater Joachim Schaep, die dus in het nieuwgebouwd huis op het Steenschuur geen opvolger zou gehad hebben.

Wij zullen uiteenzetten, hoe wij tot deze conclusie komen.

De ziekelijke toestand van Pater Raets had het in 1659 noodzakelijk gemaakt hem een assistent toe te voegen. Dat was Pater Adrianus Fierlinx. Maar dat assistentschap heeft hij ook waargenomen van 1660—1664. Immers, toen Pater Idelet in 1660 vertrok en het Definitorium van de Provincie hem tot Missionaris op het Steenschuur wilde aanstellen als diens opvolger, verzetten de Haarlemmerstraters zich met kracht tegen deze benoeming. Zij immers vreesden, dat Pater Raets niet meer zou herstellen. Zij hadden succes; de Steenschuur kreeg Pater Joachim Schaep [4]).

Maar, wat in 1660 niet geschiedde, gebeurde wel in 1664 bij het vertrek van Pater Schaep. In dat jaar werd Pater Fierlinx ,,Leidae constitutus missionarius'', te Leiden tot missionaris aangesteld.

Ligt het nu niet voor de hand, dat hij, die in 1660 niet kon gemist worden als assistent van Pater Raets, toen zich met hem samen gevestigd heeft in het pas aangekochte pand? [5])

In den beginne heeft hij dan naast zijn hulpwerk aan Pater Raets óók — maar vanuit de woning op de Haarlemmerstraat — zijn zorgen besteed voor de gelovigen van het Steenschuur. Later — bij het vertrek van Pater Raets — heeft dan Pater Fierlinx practisch de leiding gekregen van alle gelovigen van beide staties en zijn deze in de praktijk door een enkelvoudig hoofdbestuur, dus in de personen van Pater Fierlinx en zijn opvolgers samen gegroeid. Per-

[3]) Zie Bijlage XIV.

[4]) Status nr. XIII. B.H. 2 (1874) blz. 95.

[5]) Necrologium Missionis ad diem 30 Julii. Of wilde men hem op het Steenschuur niet? Zie Inventaris Clerezie blz. 184.

soneie unie leidde tot zakelijke unie. De staties smolten samen.

Het wordt intussen tijd, dat wij over dezen Pater Fierlinx, wiens naam wij reeds verschillende malen met ere noemden, iets meer mededelen.

PATER ADRIANUS FIERLINX

Hij werd geboren in 1631 te Bergen-op-Zoom, geprofest bij de Minderbroeders op 14 December 1649 en in 1653 priester gewijd. In 1656 werd hij toegelaten als biechtvader en predikant [6].

Dat hij ook Gardiaan en vicarius is geweest [7] en nog andere ambten heeft bekleed, komt ons al te onwaarschijnlijk voor. Wij vonden het nergens bevestigd en het lijkt ook niet wel mogelijk. Reeds immers in 1659 ontmoeten wij den jongen Pater te Leiden.

Aan Pater Fierlinx hebben wij menig gegeven over de Leidse Minderbroeders te danken en het resultaat van zijn onderzoekingen legde hij neder in een handschrift: Status Missionis Leydensis [8].

Ook het Memoriale aliquorum memorabilium incipiendo ab Anno 1676 [9] heeft hij begonnen.

Maar deze ijverige priester bracht zijn tijd niet alleen door met deze overigens lofwaardige arbeid. Op de eerste plaats was hij een onvermoeide zielzorger. Wij weten dat al uit de jaarverslagen. Maar vooral getuigt het ons zijn belangeloze ijver bij de pest in 1666 en de kwade koorts in 1669. Bij deze laatste epidemie, toen het aantal doden te Leiden zo groot was, dat in andere steden tegen hoog loon ziekenoppassers werden gevraagd, kon hij zelf openhartig verklaren, dat hij gedurende twee maanden noch bij dag, noch bij nacht geen twee uren achter elkander heeft kunnen rusten [10].

Hij was ook een zeer uitstekend predikant, een priester verder, van wien een afzonderlijke stichting uitging; door zijn optreden vooral en zijn hartelijke omgang was hij vriend van iedereen,

---

[6]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Tabula Capitularis 1656.

[7]) Necrologium Missionis ad diem 30 Julii.

[8]) Afgedrukt in B.H. 2 (1874) blzz. 109—115.

[9]) Dit memoriale publiceren wij als Bijlage VIII. Het handschrift vloeit niet over van duidelijkheid. Een aantal woorden waren pas te ontcijferen met de zeer gewaardeerde hulp van Pater Amideus van Dijk O.F.M.

[10]) Status nr. XV. B.H. 2 (1874) blzz. 96, 114. Bijlage XIV.

ook van de andersdenkenden. Veel vruchten bracht hij voort in de wijngaard des Heren [11]).

In 1685 was hij naar Antwerpen vertrokken voor enige zaken, ook om bij de plechtige processie aanwezig te zijn en zijn geest van godsvrucht te vernieuwen en te vermeerderen.

Daar echter wachtte hem Broeder Dood. En werd zijn verlangen vervuld bij zijn medebroeders te sterven. Hij overleed er 30 Juli 1685.

Een schok ging door de harten van Leidens katholieken bij die droeve en onverwachte tijding. Een groot verlangen naar hem liet hij bij allen achter. En hij eindigde zijn 26-jarig voorbeeldig apostolisch leven tot klaarblijkelijke droefenis van de schapen, die hem eens waren toevertrouwd [12]).

Vanaf 1659—1673 had Pater Fierlinx met Pater Raets samengewerkt. Toen deze uit Leiden vertrok, kwam in zijn plaats

PATER HENRICUS MOOREN

Deze Pater was een Weertenaar van geboorte. In 1646 (of 1643 of 1645) aanschouwde hij daar het levenslicht. Mogelijk heeft hij te Weert zijn humaniora gemaakt bij de Reguliere Kanunniken van Sint Augustinus, die in deze stad in 1648 een Latijnse school hadden geopend. Op 4 Maart 1667 legde hij zijn geloften af te Leuven bij de Minderbroeders en hij werd in 1669 priester gewijd [13]).

Gedurende slechts vier jaren heeft hij met toewijding zich gegeven aan de belangen van Leidens Katholieken. Maar hij kon hier moeilijk wennen. Hij leefde liever in de bruine kloosterpij, dan in de zwarte kleding van de missionarissen: de speciale lasten van hun leven stonden hem niet aan. In 1677 keerde de verdienstelijke man naar het klooster terug [14]).

Voor de grote hoedanigheden van dezen Pater pleiten de verschillende posten, die hij na zijn vertrek uit Leiden bekleed heeft. Hij was achtereenvolgens gardiaan te Halle (1681—1684), vicarius

---

[11]) Schoutens, Antwerpen blz. 156. Schoutens Antiquitates III ad diem 30 Julii. Descriptio Stationum I blz. 41. B.H. 2 (1874) blz. 96.

[12]) Descriptio Stationum I blz. 41. Schoutens, Antwerpen blz. 156. Schoutens Antiquitates III ad diem 30 Julii. Verzameling blz. 233.

[13]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[14]) Status nr. XVI. B.H. 2 (1874) blzz. 96, 114.

te Leuven (1684—1686), gardiaan te Tongeren (1686—1687), gardiaan te Herentals (1687—1699), instructor van fraters en broeders te Roermond (1689—1690), Biechtvader van de Annuntiaten te Maastricht (1690—1693), vicarius te Venlo (1695—1696), Biechtvader van de Zusters Tertiarissen te Maastricht (1696—1698), Pater van de Zusters Poenitenten te Heinsberg (1698—1704) en van dezelfde Zusters in zijn geboortestad Weert (1705—1708). Hij overleed 12 November 1717 te Brussel [15]).

PATER AUGUSTINUS DE VORSTER

Op Pater Henricus Mooren volgde Pater Augustinus de Vorster (Voster). Hij zal dus ongeveer in 1677 te Leiden vanuit Antwerpen gearriveerd zijn. Hij was een jong priester, want hij legde zijn professie af op 22 Mei 1669 en ontving in 1675 verlof tot biechthoren, was toen dus nog niet zo lang priester gewijd. IJverig en opbouwend was hij in zijn geestelijke arbeid.

Maar weldra werd hij aan het ziekbed gekluisterd en na langdurig overlijden overleed hij in October 1683.

Hij werd begraven te Warmond in het koor van de kerk aan de Evangeliezijde [16]).

Tijdens zijn ziekte verzocht Pater Fierlinx aan den Apostolischen Vicaris in September 1682 een assistent. De gewone socius communis scheen daarvoor niet te kunnen komen.

Het werd toegestaan op 28 September 1682 voor de tijd van drie weken en op 16 October weder voor een gelijke tijdsduur.

Zo was voor korte tijd in de zielzorg te Leiden Pater Joannes Daniels [17]).

De opvolger van Pater de Vorster werd Pater Cornelius Hoof.

---

[15]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[16]) Descriptio Stationum I blz. 52. Status nr. XVI. B.H. 2 (1874) blzz. 96. 114. Dat hij slechts drie jaar te Leiden gearbeid heeft, zoals daar gezegd wordt, moeten wij wellicht verstaan, dat hij na die tijd ziek geworden is. Zie Descriptio Stationum V Supplementum 1683 October.

[17]) Inventaris-Clerezie blzz. 251—252. N.S. 7 (1933) blz. 468. Bijlage IX. Pater Joannes Daniels werd geboren te Brussel in 1652, geprofest bij de Minderbroeders 28 October 1671, priester gewijd in 1676. Hij was lector moralis. Hij overleed te Antwerpen 30 Augustus 1719. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Zie Schoutens, Antiquitates III ad diem. Verzameling blz. 234.

MOEILIJKHEDEN VAN VERSCHILLENDE KANTEN

Wie het leven en werken van Paters Raets, Fierlinx e.a. nagaat, krijgt wel de indruk, dat de vervolging geluwd, aan het afnemen was. Die schijn heeft het ook werkelijk.

En anders is het ook moeilijk te verklaren, dat de predikanten en ouderlingen van de Nederduitse Gemeente in 1675 een verzoekschrift konden indienen waaruit wij de volgende sprekende uitlatingen citeren [1]).

„....de verderfelycke dwaalinge der papisten, die niet vergenoeght syn hier als bekende paapse borgers te mogen woonen en vryheit van conscientie te genieten, en te oeffenen in haar huijsen;

maar oock openbaere, groote en vermenighvuldichde byeencomsten en vergaderplaatsen hebben.

Soo dat alle dage en bysonderlyck op den Sondach endere haar heylige daagen, meer als op 30 bekende plaatsen midden in de stad, de vervloeckte misse wert bedient en haar dwaalingen gepredickt.

Welcke plaatsen wy bereit syn aentewysen, maar achten het onnoodich, alsoo men haar daagelycks siet met heele menighten, vrij en openbaar, daaruyt en in gaan,

sommige met de boeckjes aen den arm, de paternosters onder de voorschoot, en de kleyne goude kruisjes aan den hals hangende...."

Deze klachten in dit lezenswaardig stuk hadden niet die invloed meer, die de indieners misschien nog verwacht hadden. Maar wie

---

1) Afgedrukt in B.H. 2 (1874) blzz. 81—82.

meent, dat de verhoudingen langzamerhand op koek en ei gingen lijken, vergist zich; telkens opnieuw bewijzen kleinere voorvallen het tegendeel. Wel stijgt bij de katholieken een groter bewustzijn van kracht, die zich het meest uit in een haast vanzelfsprekende negering van voorschriften, terwijl de wereldlijke bestuurderen zich meer nog in de praktijk, dan in de theorie matigen.

De levensschetsen van de volgende Franciscaanse missionarissen kunnen deze beweringen enigszins illustreren.

PATER CORNELIUS VAN HOOF

Pater Cornelius van Hoof (Hooff, Hove), die in November 1683 naar Leiden kwam, werd in 1648 geboren te Turnhout, geprofest bij de Minderbroeders 11 Augustus 1670 en in 1672 priester gewijd. Hij was lector van de moraal en de controverse te Venray in 1680, instructor van de fraters en novicenmeester te Boetendaal in 1681 en ook vicarius [2].

Zijn intocht te Leiden was niet een blijde. Want hij ontving dadelijk een verbanningsdecreet van den Schout, die weigerde hem toe te laten en daarbij zich beriep op het besluit van den Magistraat om geen religieuzen meer toe te laten [3].

Het waren namelijk weder eens van die bange uren, die onze voorvaderen moesten medemaken. Maatregelen in andere landen genomen tegen Protestanten hadden hier gewoonlijk hun weerslag: de hartstochten werden wakker geroepen en men zocht soms een mildere behandeling elders af te dwingen, door hier de Katholieken dwars te zitten. Zo heiligde het doel de middelen. En de vervolging in Frankrijk zal een aanleiding geweest zijn tot bovengenoemd besluit te Leiden, waar overigens alleen de Katholieken al 3000 gulden bijeenbrachten ten bate van de vele réfugiés [4].

Pater Fierlinx zag zich dus genoodzaakt alleen de last en de hitte van de dag te dragen, maar omstreeks Kerstmis schijnt — al was het dan na veel moeite en last — aan Pater van Hoof het verlof toch gegeven te zijn [5].

---

[2]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[3]) Status nr. XVII. B.H. 2 (1874) blzz. 97, 114.

[4]) Knuttel I, blzz. 289—292.

[5]) Status nr. XVII. B.H. 2 (1874) blzz. 96—97, 114.

In het jaar 1684 woonden de beide Paters te samen en zonden — zoals medegedeeld werd — het verslag met de vruchten van hun arbeid in [6]).

Gedurende 14 jaren heeft Pater van Hoof zeer trouw en vol ijver het ambt van missionaris uitgeoefend [7]).

Na een lang lijden overleed hij ter stede op 30 Januari 1697 en werd begraven te Warmond in hetzelfde graf als zijn voorganger, P. Augustinus de Vorster [8]).

Pater van Hoof stelde een boekje samen: Pharetra divini amoris, dat echter door zijn overlijden niet gedrukt werd en in handschrift werd gezonden naar zijn Overheid [9]).

Tijdens het missionarisschap van Pater Hoof had in 1689 [10]) de volgende gebeurtenis plaats, die tevens een eigenaardige kijk geeft op de kerkelijke toestand in die dagen. Een „zeecker Jongman genaemt pieter vander wiele uyt zelandt" was uit protestantse ouders geboren, maar had zich te Leiden in de katholieke godsdienst laten onderrichten en was vervolgens naar Brugge vertrokken. Zijn voogd eiste zijn terugkomst, maar die jongeman wenste niet aan dat verzoek te voldoen. Intussen hadden de reizen naar Brugge heen en terug en wat meer met het geval verbonden was, veel onkosten gevraagd, die getaxeerd werden op „de somme van Drie duysent drie hondert thien gulden". De Katholieken van Leiden werden er voor aangesproken. En voor de betaling zorgden de priesters. Dit feit bracht echter de gezamenlijke geestelijken van Leiden tot een contract, waarbij zij zich verbonden elkander te assisteren, als zij wederom voor zaken van hun bediening mochten aangesproken worden. Onder de ondertekenaars bevonden zich ook: Fr. Cornelius van Hooff en fr. Bernardinus Cazier [11]).

---

6) A.U. 8 (1880) blz. 436.

7) Descriptio Stationum I blz. 44.

8) Descriptio Stationum I blz. 52. B.H. 2 (1874) blz. 97 deelt mede uit het Doopboek van de Kuipersteegkerk, dat hij begraven werd in een graf van den Edelen Heer de Wassenaer, toparch aldaar. Zie G.A. Leiden. Register van de persoonen overleden binnen Leyden ende begraven buyten dese stadt, begonst primo Januarij 1684.

9) B.H. 2 (1874) blz. 97.

10) Knuttel I blz. 302.

11) B.H. 1 (1873) blzz. 281—282. Volgens een lijst van 1690 waren te

Van kerkelijke zijde werd een ander soort moeilijkheid in de weg gelegd. Een wel zeer buitengewone devotie legden in verschillende plaatsen de Katholieken aan de dag om de beroemde Portiuncula-aflaat te verdienen en wel zo, dat zij ons een beschamend voorbeeld gegeven hebben. Om het groot getal biechtelingen te helpen, requireerden reeds toen de Minderbroeders tal van assistenten. Dat was allesbehalve naar de zin van Petrus Codde [12]).

Maar tegen zijn agitatie gingen de Minderbroeders in beroep bij de Congregatie van de Propaganda Fide en deze liet door den Internuntius aanzeggen, dat de Vicarius Apostolicus, zooals zijn voorgangers gemakkelijk moest zijn om voor die gelegenheid buitengewone biechtvaders toe te staan. Dat was in 1692.

Codde stelde toen een onderzoek in bij zijn geestelijkheid over de noodzakelijkheid van die medehelpers.

Ook aan de Leidse geestelijkheid werd om hun mening gevraagd.

Hun antwoord luidde: De Leidse Minderbroeders hebben niet jaarlijks een medehelper gehad met het feest van Portiuncula. Het scheen hun toe, dat deze ook niet nodig was. Maar wel blijkt uit hun antwoord ten duidelijkste, dat ook in Leiden een grote toeloop van gelovigen bij die gelegenheid was.

Ook bij andere voorvallen toonde Petrus Codde zich moeilijk en enghartig bij het verlenen van jurisdictie. Zo b.v. voor P. Josephus van den Dijke, die bij afwezigheid van een der vaste missionarissen assistentie moest verlenen [13]).

Over den tweeden ondertekenaar van bovengenoemd contract spreken wij thans.

PATER BERNARDINUS CAZIER

Pater Bernardinus Cazier (Casier, Caziers), die te Leiden kwam na Pater Adrianus Fierlinx, was in 1648 te Antwerpen geboren.

Leiden toen missionaris PP. Barnardus Casier en Cornelius van Boven. Zie Archivum Franciscanum Historicum 28 (1935) blz. 237.

[12]) Archivum Franciscanum Historicum 28 (1935) blzz. 243—252. Haute, Breviarium blz. 191. Zie Bijlage X.

[13]) Zie Bijlage XI. Josephus van den Dycke was geboren in 1649 (1650) te Brussel of Mechelen, geprofest 14 (15) October 1669 te Lichtenberg, priester gewijd in 1675. Hij overleed 12 October 1725 te Leuven. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

legde de beloften af in de Minderbroedersorde op 21 Januari 1670 en werd in 1673 priester gewijd. In 1675 werd hij toegelaten als biechtvader en predikant. In 1678 werd hij novicenmeester te Erkelenz, werd daar in 1680 vicarius en in 1683 gardiaan. Vanaf 1684 was hij vicarius in Antwerpen [14]).

Dat hij bijzonder het vertrouwen van zijn Overheid genoot, blijkt uit zijn benoeming tot vicarius Superior van de Hollandse Zending (1687—1690); discreet van die Zending (1690—1693, 1696—1702) en tot Superior van 1693—1696. Hij werd in 1701 tot missionarius emeritus verklaard [15]).

Evenmin als Pater van Hoof zag hij bij zijn aankomst te Leiden op 19 Augustus 1685 de poorten wijd openstaan. De gemoederen waren nog niet tot rust gekomen. En het duurde drie maanden, dat hij zich van preken en de openbare uitoefening van zijn ambt moest onthouden.

Maar vanaf de eerste Zondag van de Advent kon hij zich met zijn Collega vreedzaam aan zijn arbeid wijden. Daarbij toonde hij zich een man vol van de geest Gods, die door iedereen bemind werd [16]).

Hij overleed te Leiden op 10 Maart 1702 na een onvermoeide arbeid van 17 jaren en werd begraven te Warmond [17]).

---

[14]) Gegevens van het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Descriptio Stationum I blz. 41.

[15]) Tabulae Capitulares. Descriptio Stationum I blz. 70.

[16]) Status nr. XIX. B.H. 2 (1874) blzz. 97, 115.

[17]) Necrologium Missionis heeft als overlijdensdatum 12 April, wat zeker fout is. Zie B.H. 2 (1875) blzz. 97, 98, 115. Dat blijkt ook uit het Register van ontfang van personen, die begraven werden ten behoeve van 't Gemeene landt op de Charterkamer te Leiden, waarin staat, dat op 13 Maart 1702 f. 4 ontvangen is voor „Bernardinus Cassier tot Warmond priester".

IN BALLINGSCHAP

De twee Minderbroeders, die wij thans zullen behandelen, hebben de trouw aan de Katholieke Kerk moeten boeten met verjaging uit Leiden. Wat de oorzaak van hun verbanning is geworden, zullen wij in dit hoofdstuk uiteenzetten [1]).

De Paters waren Pater Cornelius van Bortel en Pater Aloysius Overbeek.

PATER CORNELIUS VAN BORTEL

Als opvolger van Pater Cornelius van Hoof en als medehelper van P. Bernardinus Cazier kwam naar Leiden Pater Cornelius van Bortel [2]).

Deze Pater was geboren te Lier in het jaar 1661, legde 27 November 1681 zijn geloften af bij de Minderbroeders te Boetendaal en werd in 1685 te Antwerpen priester gewijd.

In 1687 ontmoeten wij hem te Antwerpen als verdediger van Theses sacrae in S. Jesu Christi Evangelium secundum Matthaeum [3]). In 1689 ontving hij verlof om te preken en biecht te horen [4]).

Weldra zal hij dan in de Hollandse zending als missionaris gezonden zijn en wel als socius communis, dat wil zoveel zeggen, dat

---

[1]) Volgens Inventaris (Bijlage XIV) zou ook een verbanningsdecreet uitgevaardigd zijn wegens het feit, dat twee weeskinderen uit Leiden waren weggevoerd.

[2]) Zijn naam wordt ook geschreven Bortell, Bortelen, Boxtel, Boxtelen. Er was nog een andere Bortel Minderbroeder, n.l. Livinus van Bortel, geboren in 1662 of 1663 te Lier en geprofest 12 November 1687 te Antwerpen.

[3]) Heel, Theses blz. 121.

[4]) Tabula Capitularis 1687.

hij geen vaste standplaats kreeg, maar dáár zijn geestelijke hulp ging bieden, waar een andere missionaris door ziekte of om andere reden zijn bediening niet kon uitoefenen [5]).

Zo zien wij hem tijdens de ziekte van Pater Petrus van den Hulpen als assistent te Woerden [6]). Daar was hij zeker reeds in 1692, want 1 Januari 1693 komt zijn naam in het doopboek aldaar voor. Na de dood van Pater van Hulpen op 19 April 1693 bleef hij er met de zielzorg belast tot 27 Juli 1694 [7]). Toen werd hij weder socius communis [8]), maar zag deze wisselvallige post in 1697 [9]) veranderd in een vaste aanstelling te Leiden.

Zijn aankomst te Leiden geschiedde zonder de minste moeilijkheid, die hem weldra echter zou wachten, zoals wij dadelijk zullen verhalen. Te Leiden bleef hij werkzaam tot aan zijn dood, met uitzondering echter van zijn verbanningsjaren 1710—1712, toen hij ondertussen het ambt waarnam van Pater Clarissarum te Hoogstraten bij Antwerpen. Dat hij een bijzonder man moet geweest zijn, blijkt uit de vertrouwensposten, die zijn Overheid hem toevertrouwde. Hij was discretus missionis van 1702—1705, 1707—1708, 1717—1722 en 1725—1727 en vicarius superior in partibus Hollandiae van 1708—1710, 1713—1714 en 1722—1725. Hij zetelde dus geregeld in het bestuur van de Hollandse Zending. In 1716 werd hij missionarius emeritus verklaard [10]).

Op 18 Mei 1719 werd door de Burgemeesteren goedgevonden, dat Pater Adrianus Coveliers [11]) zijn plaats zal innemen gedurende zijn ziekte. De hoofdofficier keurde dit tijdelijk optreden van Coveliers eveneens goed, maar de substituut-officier deed aanzeg-

---

[5]) Descriptio Stationum I blz. 115, II blz. 133.

[6]) Pater Petrus van Hulpen overleed 19 April 1693 aan de tering. Scheijndel-Hesse blz. 39.

[7]) Scheijndel-Hesse blz. 39. A.U. 2 (1875) blz. 148.

[8]) Descriptio Stationum I blz. 115.

[9]) Descriptio Stationum I blzz. 44—46, 48—49. A.U. 1 (1874) blz. 95; 2 (1875) blz. 148; 10 (1882) blz. 16. Status nr. XXI. B.H. 2 (1874) blzz. 98, 350.

[10]) Tabulae Capitulares.

[11]) Adrianus Coveliers (Coeveliers, Couveliers), geboren in 1686 te Mechelen, geprofest 21 Maart 1708 te Boetendaal, priester gewijd 1709 of 1710; overleed als missionaris te Vorden en Medler 1 Maart (28 Februari) 1730. Necrologium Missionis ad diem.

gen, dat hij Coveliers, zodra deze in de stad kwam, „Soude bij de kop doen vatten". Hierop werd dezen verzocht zich binnenshuis te houden [12]). Hij moest dus onderduiken.

Pater van Bortel overleed 27 December 1728 te Leiden. Hij was [13]) een man, die wegens zijn stichtende levenswijze en zijn hoge ontwikkeling tot de apostolische arbeid werd geroepen. Onvermoeid de pastorele bedieningen waarnemend, werd hij uit dit pelgrimsoord snel naar het onvergankelijk vaderland godvruchtig weggenomen, in het 68ste jaar van zijn leven en in het 48ste van zijn professie.

Het aantal Communicanten was tijdens zijn bestuur 1100 [14]).

Zoals wij reeds aangaven, was zijn verblijf te Leiden niet zonder moeilijkheid. Om ons enigszins daarin in te denken, moeten wij even het oog gevestigd houden op de penibele toestand, waarin de Nederlandse Katholieke Kerk zich bevond [15]).

De hoofdoorzaak daarvan moet gezocht worden in het sterk toenemend Jansenisme, dat steun vond bij de Regering.

Als apostolisch vicaris fungeerde Petrus Codde. Deze Amsterdammer was 6 Februari 1689 te Brussel gewijd tot titulair-bisschop van Sebaste.

Over zijn handelingen waren te Rome al meerdere klachten ingediend. Zeker stond hij onvriendelijk tegenover de Regulieren en wel bijzonder hebben de Minderbroeders last van hem gehad [16]).

Maar erger waren de beschuldigingen, die tegen hem werden uitgebracht over zijn Jansenistische gezindheid. In December 1700 werd Codde ter verantwoording naar Rome geroepen. Zijn verdediging aldaar heeft hem niet gebaat. Hij werd 7 Mei 1702 in zijn bediening geschorst. Deze afzetting bracht veel onrust onder geestelijken en leken, ook onder de andersdenkenden. Het was het begin van het schisma niet alleen, dat zoveel onheil over de Kerk in

---

12) G.A. Leiden. Burgemeestersdagboek.

13) Necrologium Missionis ad diem.

14) In 1726. A.U. 10 (1882) blz. 16.

15) Zie Hoeck blzz. 264—267. Knuttel II blzz. 7—8, 11—12, 40—57. De invloed van Zeger Bernard van Espen op het ontstaan van de kerk van Utrecht door Dr. Bertrand van Bilsen O.F.M. 's-Gravenhage 1944, blzz. 29—52.

16) Archivum Franciscanum Historicum 28 (1935) blzz. 235—252. L. von Pastor, Geschichte der Päpste XIV (Freiburg 1930) blz. 1139.

Nederland bracht, maar ook een aanleiding tot zeer veel vervolging.

Theodorus de Cock, tot provicaris benoemd, ontving betuigingen van aanhankelijkheid slechts van 89 Priesters, 240 bleven het met Petrus Codde houden. En deze ontving ook de steun van het Landsbestuur. Dit verbood aan Theodorus de Cock de uitoefening van zijn ambt. En weldra ging men nog verder.

De Internuntius te Brussel, Joannes Bussi was in 1702 naar Leiden gekomen, om daar in een vergadering van priesters de schorsing van Petrus Codde af te kondigen. Nu waren de poppen aan het dansen. Reeds 17 Augustus 1702 kondigden de Staten een resolutie af, waarbij ,,aan de Roomsche verbooden werd eenige Vergaderingen van Priesters of Missionarissen van den Pauselijke Internuntius bij te woonen of Pausselijke bevelen te gehoorsaamen" [17]).

Dreigementen volgden. Alle katholieke kerken zouden gesloten worden en alle regulieren verbannen, wanneer Petrus Codde niet uit Rome zou terugkeren. Hij kwam terug, maar werd 3 April 1704 definitief afgezet.

Nog verwarrender werd de toestand. In Rome toonde men de uiterste inschikkelijkheid, toen men 14 November 1795 Gerardus Potcamp tot vicarius aanstelde. Misschien was het hem gegeven geworden de partijen te verzoenen, maar reeds 16 December 1705, ruim een maand na zijn aanstelling, overleed hij. Toen werd 8 Januari 1707 tot zijn opvolger benoemd Adam Daemen, die gewijd werd tot aartsbisschop van Adrianopel. De Staten weigerden hem toe te laten.

Intussen waren op verschillende plaatsen maatregelen genomen tegen de geestelijken. Maar vooral na de benoeming van Daemen maakte men groter ernst.

Wij zien dat ook te Leiden, waar een verbanningsdecreet onzen Pater van Bortel en zijn socius Pater Aloysius Overbeek niet bespaard bleef. Het geval droeg zich volgender wijze toe.

Door een plakkaat van 26 April 1709 [18]) werd verboden, Adam

---

[17]) Wiltens II blzz. 423—424. Groot Placaetboeck 5 ('s-Gravenhage 1725) blz. 557. Een grote groep voornamere Katholieken uit Leiden en omgeving wendden zich tot de Stadsregeerderen te Leiden tegen deze Resolutie. Het stuk in G.A. Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2283.

Daemen als vicaris te erkennen of te gehoorzamen. Al hetgeen hij ,,op die naam soude moogen verricht of geordonneert hebben" moest ,,voor nul ende van geender waarde werden gehouden, gelijck oock voor nul en van geender waarde sal werden gehouden, al het gunt den Nuntius tot Keulen... binnen deese Landen heeft verricht ende geordonneert, of noch soude moogen koomen te verrichten en te ordonneeren".

,,Niemandt, wie het oock soude moogen weesen" mocht ,,eenige sendinge, beveelen, ordres, of diergelijcke, van den gemelden Nuntius, of den voornoemden Adam Dame, ...erkennen, respecteeren, ofte obedieeren ofte in eenigerhande manieren haar daar naar gedraagen..."

Door de Gecommitteerde Raden van de Ed. Gr. Mogende Heren Staten van Holland en West-Vriesland werd toen op 15 November 1709 aan den Jansenist Hugo van Heussen opdracht gegeven te bewerken, dat de priesters van zijn district beloven zouden Adam Daemen niet als vicaris te erkennen. Bij elken missionaris zou hij onderzoeken van wien hij zijn zending had ontvangen [19]).

Als gevolg van deze mondelinge opdracht schreef op 16 Januari 1710 Hugo van Heussen een brief aan de Paters Dominicanen Joannes Baptista Pardou en Cornelius Balthasar of Balthasar Cornelissen en aan de Paters Minderbroeders Cornelius van Bortel en Aloysius Overbeek, allen missionarissen te Leiden. De brief had de volgende inhoud [20]):

Seer Eerw. Paters,

Alsoo wij UEerw. iets gewigtigs uyt name ende last van de EdMoge commissarissen der Ed. Gr. Moge Staten van Holland ons den 15 Nov. 1709 ende iteratelijk den 21 Nov. ll. aengegeven, voor te dragen hebben, soo is 't ernstigh versoek, dat UEerw. sigh morgen, sijnde vrijdagh den 17 deser, voor den middagh, wat ure het haer het best gelegen mach komen, aen mijn huijs op de Hoygracht, gelieven te ver voegen om

---

[18]) Groot Placaet-Boeck 5 ('s-Gravenhage 1725) blzz. 567—568.

[19]) B.H. 3 (1875) blzz. 241—287, op blzz. 271, 273.

[20]) B.H. 10 (1882) blzz. 378—394 op blzz. 385—386. Coudenhove, Compilatio blz. 482.

hier, volgens gegeven last, rapport van te doen. Waerop mij verlatende blijve

Seer Eerw. PP.
UEerw. seer goetwillige dienaer
Hugo van Heussen, Vic.

Leyden, 16 Jan. 1710.

Desen brief werd bestelt door Floris van der Plas aen 't huijs der Minderbroeders, wiert tot antwoort gegeven, dat Pr. Cornelius van Bortel van huys was [21]).

Eerst verscheen geen van vieren op deze uitnodiging ten huize van Hugo van Heussen. Maar in de namiddag van 17 Januari begaven zich toch Pater Cornelis Balthasar, mede namens zijn confrater, die zwaar verkouden was, en de twee Minderbroeders naar van Heussen. Hun antwoord kwam hierop neer: zij hadden noch van den Paus, noch van den Prefect van hun Missie een uitdrukkelijk bevel ontvangen om den Kanunnik Daemen als vicarius te erkennen. En wanneer bij hen toen aangedrongen werd, zich ook voor de toekomst te verklaren, gaven zij slechts als hun mening te kennen, dat hun Overheid die erkenning wel niet zou urgeren [22]).

De uitslag van deze conferentie heeft van Heussen weldra medegedeeld aan de Gecommitteerde Raden van de Ed. Gr. Mogende Heren Staten van Holland en West-Vriesland [23]). Op 19 en 21 Februari werd dan door die Heren Commissarissen over het ingeleverd verbaal gedelibereerd, waarbij kwam vast te staan, dat vier Paters tot Leyden behoorden tot de defectueuse in 't antwoorden [24]).

Als gevolg van een en ander werden de vier Paters op 27 Februari op het Stadhuis ontboden [25]).

Daar werden zij aldus toegesproken. Waar aan den Heer van Heussen geen bevredigend antwoord was gegeven, was aan de Gemeentebestuurderen opgedragen hun stellig af te vragen, of zij met eed wilden bevestigen, dat zij aan de bevelen van den Kanunnik

[21]) B.H. 10 (1882) blz. 386.
[22]) B.H. 10 (1882) blz. 387.
[23]) B.H. 3 (1875) blz. 275.
[24]) B.H. 3 (1875) blz. 276.
[25]) Pertinentia blzz. 52—54. Coudenhove, Compilatio blz. 482.

Daemen of van den Nuntius volgens de plakkaten van de Staten niet zouden gehoorzamen. „Oft wij bereijt waeren te bezweiren, geene bevelen ofte lasten van de kanonik Damen oft Nuntius Bussi volgens de Plakaten van de Heeren Staten aen te nemen oft te gehoorsaemen" [26]). Daarop antwoordden de gedaagden, dat zij nooit enig bevel hadden ontvangen, dat tegen de plakkaten van de Staten indruiste. „Dat wij in alles de Plakaten van de Heeren Staten wilden revereren ende gehoorsaemen *in Politicis*, maer in foro interno et conscientiae, dat wij volgens onse Religie ende als geciteerde Roomsche Priesters, den Paus ende sijne ministers niet mogen afzweiren, nogh wijgeren hunne bevelen in foro interno te gehoorsaemen" [27]). Dat werd hun echter niet gevraagd, kregen zij te horen, maar zo sprak de voorzitter, ik vraag en gij weet wat ik bedoel, als b.v. heden U een dergelijk besluit werd gegeven door den een of den ander, aan wie zij dan eerst zouden gehoorzamen, aan hen liever dan aan de Staten. Zij gaven hierop als bescheid: ons leven en ons bloed staat ten dienste van de Staten, maar als Roomse Priesters zijn wij in geweten gedwongen te gehoorzamen, zolang geen ander plaatsvervanger van den Paus is aangesteld. Hierop zeide de voorzitter heel goed te weten, dat zij Roomse Priesters waren en als zodanig waren ontboden, maar dat zij van hun kant wisten, dat Rome hier niet erkend werd. Derhalve zouden zij stellig verklaren, of zij de besluiten zouden aanvaarden, voor het geval die thans zouden gegeven worden, ja of neen. Hierop antwoordden de Paters, dat zij volgens hun geweten moesten gehoorzamen, zolang geen andere Overheid of Vicarius was aangesteld. Toen merkte de Voorzitter — na intussen met enkele anderen gesproken te hebben — op, dat het de bedoeling van de Staten niet was iemand in geweten te dwingen en dat deze ook goed wisten, dat een Vicarius noodzakelijk was, zoals die tot nu toe geweest was, maar dat zij iemand wensten, die hun aangenaam was en dat zij niet door Rome moesten gedwongen worden, daar zij Rome niet erkenden enz. Hierop zeiden de Paters geen andere wens te hebben, daar zij aan niemand bepaalde verplichting hadden.

Tot slot werd het antwoord van de Paters in het kort voorgelezen

[26]) Coudenhove, Compilatio blz. 482.
[27]) Coudenhove, Compilatio blz. 482.

en Pater Bardou merkte op, dat hij zou gehoorzamen, zoals ook de andere drie deden.

Toen zij wilden weggaan, zeide een van de Burgemeesteren, tot welk een brutaliteit wij ons hadden laten verleiden, door op de ontbieding van den Heer van Heussen niet in te gaan en van hem een schriftelijke opdracht te eisen. Of zij dan niet wisten, dat de Heer van Heussen zo iets nooit had durven bestaan. Hierop antwoordden de Minderbroeders, dat zij dadelijk zijn gekomen, toen de opdracht vaststond en geen schriftelijk bewijs van die opdracht hadden gevraagd. Daarop werd gezegd, dat toch niet allen waren verschenen, want de Dominicaan Bardou was niet gekomen. Bardou bevestigde, dat hij toen ziek was. Waarop hem opgemerkt werd, dat men die ziekte kende.

Hierna werd gevraagd, of de Paters niet wisten, dat die opdracht van onderzoek niet alleen Leiden betrof, maar heel Holland. De Heren begrepen niet, waarom zij in geweten moeilijkheid maakten om den Heer Daemen de gehoorzaamheid te weigeren en anderen niet. Of ook die anderen niet even goed een geweten hadden, als zij, maar die echter anders hadden geantwoord aan den Heer van Heussen.

Bovendien werd door een van de Burgemeesteren nog gezegd: ik heb het vermoeden, dat als de Koning van Frankrijk aan een van zijn onderdanen zou zeggen: ik wil niet, dat gij aan de geboden van dien of dien gehoorzaamt, niemand zijn bevel zou durven overtreden. Waarop Bardou: ik zou moeten antwoorden gelijk ik hier geantwoord heb.

Eindelijk zeide de Voorzitter, dat hij een verslag van het onderhoud zou maken en beval hen wederzijdse liefde aan en ook, dat zij buitenstaanders naar hun eigen priesters zouden verwijzen.

Of onze Paters gerust vertrokken zijn en geen vrees hebben gehad voor komende dingen?

Feit is, dat de Heren Gedeputeerden van Leiden op 20 Maart aan de Heren Commissarissen een en ander over het onderhoud hebben medegedeeld. Zij hebben n.l. [28]) ,,voorgedragen de groote inobedientie van vier geestelijke priesters binnen haar stad, en alzoo derzelver Heeren principalen wel gaarne sagen, dat, gelijk in andere

[28]) B.H. 3 (1875) blz. 279—280.

gevallen de Heren Haar Edel Gr. Mog. Gecommitteerde, tegen inobediente en ondienstige priesters hadden gedisponeerd, dat Haar Ed. Gr. Mog. omtrent de voorn. vier priesters ook soodanig geliefden te disponeeren, als Haar Ed. Gr. Mog. souden oordeelen te behooren".

Over dit voorstel werd op 26 Maart door de Gecommitteerden beraadslaagd. En de conclusie was, dat op 28 Maart de missionarissen gedagvaard werden om hun banvonnis te vernemen. Zo togen de twee Dominicanen en de twee Minderbroeders op die dag naar Den Haag. Daar werd hun aangezegd, „omme binnen den tijd van agt dagen haar buyten de Provincie van Holland en West-Vriesland te begeven, sonder daar weder binnen te komen" [29]).

Aan dat bevel gaven zij niet zonder groot leedwezen van de katholieken gehoor. Maar intussen zaten de Leidenaars — en het liep nog wel tegen Pasen — voor een groot deel zonder priesters.

Zodra het feit hem ter ore kwam, stelde op 3 April 1710 de Provinciaal van de Minderbroeders P. Bonaventura van den Dijke, zich in verbinding met den Nuntius en vroeg hem, of hij in de plaats van de verbannenen andere Paters kon zenden. die dan in het geheim de gelovigen zouden bedienen. Van de Nuntiatuur was intussen op 4 April 1710 een schrijven uitgegaan van de volgende inhoud [30]).

„Op bevel van de Staten van Holland en West-Vriesland zijn twee Minderbroeders-Missionarissen, n.l. de Weleerwaarde Pater van Bortel en de Weleerwaarde Pater Overbeek uit Leiden verbannen. In hun plaats moet de Hoogeerwaarde Pater Provinciaal onmiddellijk twee andere vrome en dienstvaardige religieuzen van zijn Orde en Provincie aanstellen, opdat het katholieke volk de geestelijke hulp niet misse. Vooral in deze tijd moet de Provinciaal daarvoor zonder uitstel zorgen. Anders zullen de Leidse staties voor anderen bestemd worden en de Orde haar verliezen".

En de Vicarius Apostolicus liet door P. Ferdinandus Rasquin schrijven:

dat voor elken verbannene twee of meer anderen moesten gezonden worden. Want daar de geestelijke bediening in het geheim

[29]) B.H. 3 (1875) blzz. 280—281. Coudenhove, Compilatio blz. 483.

[30]) Pertinentia blz. 54. Coudenhove, Compilatio blz. 484.

zou moeten geschieden, zou een groter aantal de moeilijkheid daarvan kunnen vergoeden en bovendien, als soms de een werd aangeklaagd en verbannen, zou er dadelijk een ander zijn.

Intussen veroorloofden de Burgemeesteren, dat in de Paastijd de Paters Henricus Vermeeren [31]) en Angelus Verhel [32]) uit Amsterdam ontboden, gedurende 14 dagen de priesterlijke bedieningen zouden mogen uitoefenen. Na die tijd zouden zij weder moeten verdwijnen.

Hierover werd in het Burgemeestersdagboek [33]) op 15 April 1710 aangetekend:

,,Burgemeesters hebben ten verzoeke van den heer Adriaan Wittert van der Aa toegestaen, dat geduurende het Paschefeest de Roomsche kerken binnen dese stadt in plaetse van de 4 geordende patres, die bij haer Ed. Groot Mog. deese stadt ontzegt zijn, om reden, dat rondt uijt hadden geantwoordt aen burgemeesters, dat in reguarde van een vicaris aan te stellen niet de placcaten van Haer Ed. Gr. Mog., maer de brevetten van den Paus zouden gehoorzamen, haer zullen mogen bij provisie bedienen van Joan Decker, Nicolaas van Dijk [34]), Hendrik van der Meer en N. Verhel, hetwelk den schout dezer stede is aengesegt tot zijne narigtinge, zullende ten principaele de zaecke voor het toekomende nader in deliberatie gebragt en vervolgens nader geresolveert werden''.

De Paters Vermeeren en Verhel hadden met vreugde de taak op zich genomen en hoopten te Leiden te kunnen blijven. Zij deden daartoe ook wel pogingen. Maar de Stadsregeerderen wilden hen

---

[31]) Pater Henricus Vermeeren werd in 1672 geboren te Geel, geprofest 28 Augustus 1691 te Lichtenberg. Hij was tot 1710 socius communis, kwam dan naar Leiden, ging daarna naar Amsterdam en was vervolgens missionaris te 's-Hertogenbosch. Daar overleed hij 20 Juni 1729. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[32]) Pater Angelus Verhel werd geboren in 1681 (1682) te Amsterdam, geprofest 11 September 1701 te Leuven, Priester gewijd in 1706. Hij was werkzaam te Amsterdam De Boom (1709—1710), toen hij naar Leiden werd gezonden. Hij was later officieel predikant te Roermond (1716—1719), in de Sint Gudulakerk te Brussel (1719—1722), te Venlo (1722—1731), te Leuven (1732—1733), en missionaris te Nijmegen vanaf 1733; hij overleed aldaar 18 Februari 1749.

[33]) G.A. Leiden. Secretarie-Archief nr. 565 fol. 399. Zie Pertinentia blzz 54—55.

[34]) Zie Bijlage XII, waar tevens enkele levensbijzonderheden.

geen verlof geven. Immers — zo was hun mening — waar de Paters Bortel en Overbeek niet wegens een persoonlijk delict, maar wegens hun religieuze professie waren verbannen, zouden zij bij het aannemen van andere religieuzen in de stad slechts hen kunnen aanvaarden, die hen als vreedzame mannen door vaststaande ondervinding bekend waren en in geen geval wensten zij onbekenden. Voor de twee assistenten zat er niets anders op, dan dat zij naar Amsterdam terugkeerden. Daar had men intussen zo op hun wegblijven gerekend, dat men reeds voor opvolgers had gezorgd en onze twee Paters keerden terug naar een van de kloosters [35]).

Geprobeerd is toen wel om een modus vivendi te vinden.

Zo legde de Superior van de Missie op 19 Juli 1710 de lijst over met een viertal candidaten, waarbij hij behalve Henricus Mooren, Franciscus van Braekel en Joannes Willemaerts, Pater van Bortel als nr. 1 hanhaafde [36]).

Ook schijnen de Paters Joannes van Ingen [37]) en Joseph Longas [38]) als opvolgers te zijn voorgesteld.

Zeker mede door de invloed van den Jansenist Hugo van Heussen kon voor het ogenblik geen enkel resultaat bereikt worden [39]). De Minderbroeders moesten toen weder de methode van de Katakomben in praktijk brengen. Vooral de Paters, die aan de Keizerlijke Kapel te 's-Gravenhage verbonden waren, hebben toen uiteraard in het geheim hun diensten aan de katholieken te Leiden

---

[35]) Descriptio Stationum I blz. 46. Zie ook Bijlage XIV.

[36]) Zie Bijlage XII, waar tevens enige levensbijzonderheden van de candidaten.

[37]) Zie Bijlage XII. Joannes van Ingen (Hingen) was geboren in 1665 (1666) te 's-Hertogenbosch, geprofest 17 Januari 1686 en priester gewijd in 1690. Vele jaren was hij missionaris te 's-Hertogenbosch, waar hij 29 Januari 1724 overleed. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[38]) Zie Bijlage XII. Josephus de Longas was geboren in 1681 te 's-Gravenhage, geprofest 9 Juni 1700 te Erkelenz, priester gewijd in 1705. Nadat hij dienst had gedaan aan de keizerlijke Kapel te 's-Gravenhage, was hij vele jaren te Amsterdam werkzaam. Het lijkt ons toe, dat hij een zeer belangrijke rol heeft gespeeld bij de kerkelijke gebeurtenissen van zijn dagen. Hij verdient wel een volledige biographie. Hij overleed 9 April 1757 te Amsterdam. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[39]) Zie Bijlage XII.

bewezen [40]). Maar onder hen verdient vooral met ere vermeld te worden

PATER PETRUS VAN COUWENBERG

Met goedkeuring van den Nuntius heeft hij in die zeer verwarde vervolgingstijd en niet zonder het hoogste gevaar voor gevangenneming in het geheim de zielzorg uitgeoefend.

Deze Petrus Couwenberg (Couwenbergh, Cauwenbergh) — die niet verward moet worden met een Henricus van diezelfde naam — was in 1671 (1672) geboren te Willebroeck. Hij deed zijn geloften bij de Minderbroeders te Leuven op 8 October 1690 en werd in 1695 of 1696 priester gewijd. In 1695 verdedigde hij Theses te Leuven [41]).

Hij was lector in de philosophie te Thienen (1701—1705) en in de H. Schrift te Antwerpen (1705—1710) en is in dat jaar wel naar Den Haag vertrokken, om vandaar zijn moeilijke taak in Leiden te vervullen. Hij was daarna gardiaan te Diest (1713—1716) en te Thienen (1722—1725). Verschillende jaren had hij de zorg voor geestelijke zusters; zo voor de Annuntiaten te Leuven (1716—1719), te Aalst (1725—1729), te Antwerpen (1729—1732) en te Brussel (1735—1738); verder voor de Clarissen-Urbanisten te Mechelen (1732—1735) en de arme Clarissen te Brussel (1740—1743). In deze laatste betrekking overleed hij op 7 Januari 1743 te Brussel [42]).

Intussen bleef men pogingen voortzetten om aan die onhoudbare toestand een einde te maken. En met succes. De Kroniekschrijver Franciscus van Honsem schrijft daarover op het jaar 1712 [43]):

Dit jaar was gelukkig en gunstig voor onze Leidse Gemeente, waarover bij het begin van het jaar een nieuw licht scheen te ontluiken; vreugde, eer en een goed voorteken ontstond, toen tot ergernis en verontwaardiging van de Jansenisten met van Heussen aan het hoofd, op 13 Januari 1712 op verzoek en aandrang van de

---

40) Descriptio Stationum I blz. 46. Coudenhove, Compilatio blz. 484.
blz. 484.

41) Heel, Theses blzz. 85, 196.

42) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

43) Descriptio Stationum I blz. 46.

voornameren de Katholieken hun geestelijken Vader P. Cornelius van Bortel door den Magistraat van Leiden zagen teruggeroepen en op zijn vroegere plaats hersteld. Door diens terugroeping gelokt en aangemoedigd begonnen zij plannen te beramen ook Pater Aloysius van Overbeek, die als medehelper te Leiden had gewerkt, weder terug te krijgen. Zijn terugkeer wisten zij te bewerken na enige maanden nl. op 1 September van hetzelfde jaar.

Veel tot dit resultaat droeg ook bij, dat op Zon- en feestdagen de landbouwers uit de omgeving gewoon waren te Leiden hun godsdienstplichten waar te nemen en voor hun terugkeer in de stad allerlei benodigdheden te kopen. In plaats echter dat deze boeren naar Leiden kwamen, gingen toen de burgers met hele groepen op die dagen naar de omliggende plaatsen om de godsdienstoefeningen bij te wonen in de kerken. Zij deden dan daar ook hun inkopen en bleven tot de avond weg. Dat alles was tot zeer grote schade van kooplui, winkels en van de belasting.

Maar de Leidse Katholieken ondervonden de waarheid van het wijze woord, dat vreugde en smart elkander raken. Want een jaar later werden zij met droefheid vervuld over de dood van den Pater, dien zij het vorig jaar met zulk een blijdschap weder in hun midden hadden begroet. Deze Pater was

PATER ALOYSIUS OVERBEEK

Over dezen gezel van Pater van Bortel in arbeid, ballingschap en blijde terugkeer zullen wij nu nog enige feiten mededelen.

Hij was geboren in 1664 te Antwerpen. Zijn geloften als Minderbroeder legde hij af in 1685 (op 6 Juli of 6 Augustus) en werd priester gewijd in 1688. 12 April 1690 verdedigde hij te Leuven „Theses sacrae in Epistolam B. Judae Apostoli. Cum digressione de assistentia Spiritus Sancti Hagiographis exhibita et exhibenda" [44]). In datzelfde jaar ontving hij jurisdictie.

Bij het kapittel van 1701 werd hij benoemd tot den officielen kloosterpredikant te Brussel. In 1702 kwam hij dan te Leiden. In de jaren van zijn ballingschap was hij van 1710—1711 officieel predikant te Leuven en van 1711—1712 Pater van de Zusters

---

[44]) Heel, Theses blz. 84.

Annuntiaten te Thienen. Hij overleed te Leiden 25 Sept. 1713 [45]).

Pater van Overbeek werd begraven te Voorhout, waartoe volgens het „Register van de personen overleden binnen Leyden ende begraven buyten deselve Stadt" op 27 September toestemming was verleend [46]).

Hij wordt geprezen als een zeer welsprekend predikant en als een voorkomend man. Voor zijn katholieke gemeentenaren was hij zeer beminnelijk, voor zijn Overheid een best onderdaan, voor wie hij zich aanbevelenswaardig maakte [47]).

Toen hij in 1702 te Leiden arriveerde, eiste de officier als geld voor toelating de som van 600 gulden. Om aan de stijgende afpersingen — die zijn bekend onder de naam van admissiegelden — een rem te stellen, weigerde hij die som te betalen. Al kon Pater van Overbeek nu wel de kerkelijke diensten verrichten, hij moest zich toch onthouden van openbare zielzorg. Maar door het overlijden van Stadhouder Willem III nam ook de macht van den officier een einde en deze gaf voor zijn aftreden aan Pater van Overbeek het gevraagde verlof tot uitoefening van herderlijke bedieningen [48]).

---

[45]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[46]) B.H. 2 (1874) blz. 99.

[47]) Descriptio Stationum I blz. 47.

[48]) Status nr. XXI. B.H. 2 (1874) blzz. 99, 115. Knuttel II blz. 67.

KERKMEESTERS

Wat goed en kostbaar is, is duur. Ook de Katholieken van onze dagen gebruiken weleens graag de uitdrukking: ons geloof is een duur geloof. Een bewijs van zijn hoge waarde dus. Onze voorvaderen in Christus hebben eenzelfde bewering kunnen doen. Echter zij hebben moeten betalen voor andere doeleinden, dan de gelovigen van heden. Wij weten al, hoe Pater Tyras stad en land afliep om geld ter bekoming van enige rechten en bepaalde vrijheden. En zo juist vernamen wij nog, hoe van Pater Overbeek 600 gulden geëist werden tot zijn toelating.

In verschillende vormen werd den Katholieken heel wat afgeperst [1]).

Men had ten eerste de eigenlijk gezegde recognitiegelden, dat wil zeggen, de vaste jaarlijkse bijdragen, die aan verschillende ambtenaren moesten worden opgebracht. Daarbij kwamen de admissiegelden, vrij belangrijke sommen, die moesten gestort worden bij de komst van een nieuwen missionaris.

Ten derde moest geofferd worden als men een nieuw kerkhuis bouwen of een bouwvallig opknappen wilde.

Verder wisten de ambtenaren hun voordeel ermede te doen, als de Katholieken zich aan een of andere overtreding van de plakkaten hadden schuldig gemaakt. Een dergelijk misdrijf moest met boeten worden goed gemaakt om erger te voorkomen. En dat waren nog niet alle gelegenheden, die aanleiding hebben gegeven tot knevelarijen en hatelijke geldklopperijen.

In verschillende missiën van ons land zijn allerlei methoden uit-

[1]) Knuttel II blz. 207. Zie ook blzz. 294—308.

gevonden, waardoor de Katholieken aan de benodigde sommen konden komen.

Hoe het te Leiden geschiedde, heeft de kroniekschrijver van de Missiën der Minderbroeders, Pater Franciscus van Honsem ons overgeleverd [2]). Wij geven hier zijn mededelingen.

Zoals in andere steden, had men ook te Leiden een tweetal kerkmeesters, die alle zaken van de geestelijkheid der stad bij den Magistraat behartigden.

Dat gebruik was oorspronkelijk ontstaan uit de grote vreesachtigheid van de missionarissen, maar wortelde in de loop van de tijden zo diep in, dat de Regeerderen weigerden te onderhandelen met anderen, al waren die ook meer geschikt.

Deze Heren zorgden bovendien ervoor elke drie maanden de zogenaamde recognitiegelden te betalen voor de vrije uitoefening van de godsdienst.

Maar met andere zaken bemoeiden zij zich niet, zodat iedere priester in zijn eigen statie volkomen heer en meester was, zowel wat het kerkgebouw, als zijn eigen woning betrof. Ook werd den priesters de zorg en onderhoud voor de behoeftigen geheel overgelaten.

Wanneer een van die twee heren stierf, kwamen met den overlevende in den beginne alle priesters van de stad samen en kozen een ander in de plaats van den gestorvene. Zo was het de gewoonte tot in 1710, toen onze Paters en de Dominicanen werden verbannen.

Toen werd met die oude gewoonte gebroken. Want sinds die tijd nam de overlevende zonder enige kennisgeving of mededeling aan de priesters zelf een ander, dien hij het liefste had, tot assistent. Zo bekleedden dit ambt in 1732 met veel lof en ijver de Heren Lebreton en Varick.

Voor de vrije uitoefening van de katholieke godsdienst moest te Leiden jaarlijks voor alle kerken samen, de Jansenistische daarbij inbegrepen, een som van 1200 gulden betaald worden, zodat elke drie maanden een som van 300 gulden moest opgebracht worden.

Om dat geld bijeen te krijgen, ging een door den Priester aangewezen persoon na de godsdienstoefeningen, dus bij het verlaten van de kerk door de gelovigen, aan de kerkdeur staan en collec-

---

[2]) Descriptio Stationum III blzz. 20—21.

teerde zo de bijdragen van de gelovigen. Dat gebeurde eens in de drie maanden. En deze gelden, weinig of veel, werden aan de Heren Kerkmeesters gegeven. De kerken werden dus niet voor een bepaalde op te brengen som aangeslagen. De gemeente van de Minderbroeders droeg echter het grootste deel van deze last, want bij deze werd telkens een 80 gulden bijeengebracht.

De personen, die voor het collecteren van deze gelden werden aangewezen, waren vroeger van de voornameren van de Gemeente, maar later werden zij ook uit de gewone mensen genomen en in 1732 was ervoor aangesteld „een gemijn kloppie".

Door de Kerkmeesters werd over de verzamelde en aan hen overgegeven gelden geen enkele rekenschap gegeven, maar sommige jaren gaven zij een kleine som gelds aan de Priesters voor de armen. Of die verdeling gelijkelijk gebeurde, daarvan hoorde men niets; de statie van de Minderbroeders ontving gewoonlijk 25 of 30 gulden. Deze giften kwamen zonder enige twijfel uit het te veel gecollecteerde.

Zoals gezegd werd, onderhandelden deze kerkmeesters of „besorgers van de Roomse Kerk" over diverse zaken met de Stadsregering. Zo zullen zij zeker bij de verbanning van Paters van Bortel en van Overbeek hun invloed hebben laten gelden.

Een enkele aantekening illustreert nog het gezegde. In het Register van de Roomsche Priesters ende de Ordren over de Bedieningh van de Kerkelijke zaeken der voorsz. gemeente begonnen 21 September 1730 [3]) lezen wij:

---

[3]) G.A. Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 fol. 75. De te noemen van Swieten was 7 Mei 1738 reeds kerkmeester. Zijn collega Dr. Willem Bugge van Ring overleed 28 Maart 1739. Bij zijn dood trachtten de Jansenisten de vacante plaats te bezetten, wat mislukte. Mr. Nicolaes Tjarck werd benoemd.

Omstreeks deze jaren namen de kerkmeesters ook het besorgen van de Roomse armen aan; het college van twee werd toen uitgebreid met „Pieter Tjarck, van Brienen op den Ouden Rijn bij de Cuijpersteeg; van Bommel, fabriqueur in lakenen op de Heeregracht; Kerkman, wijnkoper op de Hooglandse Kerkgracht". Zie B.H. 25 (1900) blz. 19—182. De lezenwaardige brochure: Roomsch-Katholiek Parochiaal Armbestuur 1739—1939 (Leiden 1939), uitgegeven bij gelegenheid van het tweede eeuwfeest 1739—1939, geeft een kroniek van de „Stichting de Roomsch-Catholijke Armen en Wees-Oudelieden Huis", thans genaamd „Roomsch-Katholiek Parochiaal Armbestuur en het R.K. Wees- en Oudelieden Huis" te Leiden. Op blz. 17 wordt vermeld: 6 November 1760 werd

„Aan dr. Gerard van Swieten sogenaemdt kerkmr. is geaccordeert, dat mits de indispositie vanden pastoor in de Kuypersteegh eenen Gracias pastoor op het huys te Warmondt in de kerk dienst mocht doen den tydt van 14 daegen zonder meer". Actum 25 Julij 1739.

Of Hendrik Mettens kerkmeester is geweest, weten wij niet. In een geval zien wij hem in aanraking met het Stadsbestuur, toen hij namelijk zijn zoon enige tijd op vacantie wilde hebben. Daarover werd aangetekend in hetzelfde Register [4]), dat op 13 April 1741 de Heren Burgemeesteren hem toestonden, dat zijn zoon Coenraadt Mettens [5]) „drie weken aan syn huys zal mogen logeren en is hier van den officier kennisse gegeven".

---

door het Gerecht van Leiden goedgevonden, dat een gesticht mocht worden gevestigd voor de jongens aan de Sint Jacobsgracht, een voor meisjes aan de Haarlemmerstraat bij de Leege Werfsteeg en een voor oudelieden op de Ververstraat. Dit laatste (zie blz. 19) werd echter in 1761 verbonden met de Sint Jacobsgracht.

We zullen nog vernemen, dat Pater Joannes ten Eijcken bij deze stichtingen invloed heeft uitgeoefend.

4) Fol. 99.

5) P. Conradus Mettens werd geboren in 1711 te Leiden, geprofest 12 Augustus 1737 te Lichtenberg, priester gewijd in 1737, goedgekeurd als biechtvader en predikant in 1743. Hij ontving 27 Juli 1745 zijn verblijfsvergunning voor het missionarisambt te Amsterdam, werd daar 22 Februari 1777 principalis, maar op 20 Maart reeds trof hem een beroerte, die onmiddellijk de dood ten gevolge had. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert, waar nog bewaard is een bidprentje: Bid voor de ziel van zaliger den eerwaarde vader Conradus Mettens. Missionarius in de Kerk van Moyses en Aaron van de Order der Eerwaarde Paters Minderbroeders. Overleden den 20ste Maart 1777. In Amsterdam. R.I.P. Zie ook Heel-Knipping blz. 190.

HET OFFICIE VAN PAUS GREGORIUS VII

Nog onder het pastoraat van Pater Cornelius van Bortel hebben nieuwe gevaren de Leidse Missie bedreigd. Maar nergens blijkt, dat speciale maatregelen genomen werden, toen vervolgingen van Protestanten in de Paltz (1719), in Polen (1724) en elders de gemoederen in onrust brachten [1].

Represailles, die bij dergelijke gelegenheden op de Nederlandse Katholieken en speciaal op de religieuze missionarissen pleegden genomen te worden, zijn zeker afgewend mede hierdoor, dat de Minderbroeders hielpen bemiddelen. Zo deed de Overste van de Seraphijnse Missie aan den Raadspensionaris een brief toekomen van den Provinciaal. Deze was toen Pater Franciscus Ludovicus Sanguessa, de latere bisschop van Roermond. Uit zijn schrijven bleek, dat hij zich alle moeite gegeven had om den keurvorst van den Paltz milder te stemmen [2].

Oppassen was echter immer de boodschap. Kleine vonken veroorzaakten telkens nieuwe branden. Zo zou de opvolger van Pater van Bortel moeilijkheden ondervinden naar aanleiding van het Officie van Paus Gregorius VII, dat in de kerkelijke liturgie werd ingevoerd.

Men kent de geschiedenis van dezen Paus: Hij deed Hendrik IV

---

[1]) Knuttel II blzz. 80—101. Hoeck blzz. 268—270. Zie Rogier II blzz. 264—267. Reeds 40 jaren terug werd om dgl. gevallen stemming gemaakt tegen de Katholieken.

[2]) Knuttel II blzz. 95, 281, waar het schrijven van Sanguessa werd afgedrukt.

in de ban en ontbond diens onderdanen van de eed van trouw. Dit feit werd ook in de getijden vermeld. In vele landen ontstond groot rumoer [3]) en ook ons land deed vanzelf mede met het tumult. 20 September 1730 verscheen een „Placaat tegen het soo genaamde Officie van Paus Gregorius de VII" [4]).

De Staten „statueeren en ordonneeren, dat... geen het minste gebruik, in het publicq of in het particulier, sal moogen gemaakt worden van het voorschreeve Officie van Paus Gregorius de VII, op poene dat de Roomsche Priesters, sig aan het tegendeel schuldig maakende, sonder eenig conniventie sollen worden gestraft als Verstoorders van de algemeene rust, en dat de Roomsche Kerken, Capellen, of andere Vergaderplaatsen, in welke hier na eenig gebruik soude weesen gemaakt van het voorschreeve Officie, sullen geslooten worden voor de tyd van ses maanden". Elke herdruk of invoer van buiten werd zwaar strafbaar gesteld. Zo kende men dus ook toen de illegale lectuur.

Meer bezwaar dan dit plakkaat, gaf echter het Placaat tegen de pernitieuse Leeringen der Adherenten van den Roomschen Stoel, dat reeds op 21 September 1730 verscheen [5]).

De Priesters mochten voortaan alleen dienst doen na een schriftelijke acte van toelating. Ordespriesters mochten niet meer geadmitteerd worden. Alle priesters moesten op hun priesterlijk woord verklaren en met ondertekening bevestigen, dat „sy een hertelijke afkeer hebben van het gevoelen der geenen, welke leeren, dat de Paus of eenige andere Kerkelijke Overheid de magt heeft om de Onderdaanen te ontslaan, of dispenseeren, weegens Ketterye, of om eenige andere oorsaak van den eed en gehoorsaamheid aan de Burgerlijke Overheid, en dat men geen trouw en onderdaanigheid schuldig is aan de geenen, die in de Kerkelijke Ban en buiten de schoot van de Roomsche Kerk zijn..."

Omtrent de geoorloofdheid van deze verklaring ontstond ook onder de priesters een grote verwarring. De al of niet geoorloofd-

---

[3]) Migne PL. Tomus CXLVIII (Parijs 1853) kol. 233—280.

[4]) Groot Placaatboek VI ('s-Gravenhage 1746) blz. 366. Wiltens II blzz. 559—560.

[5]) Groot Placaatboek 6 ('s-Gravenhage 1746) blzz. 367—369. Wiltens II blzz. 561—566. Mieris I blz. 109.

heid ervan werd onderworpen aan het oordeel van de bekwamere theologanten. Maar zoals het pleegt te geschieden, ook bij hen waren de meningen verdeeld. Zo goed als alle priesters echter voldeden aan de eis, wat bewijst, dat zij er tenslotte geen gewetensbezwaar in gezien hebben. Ook de Leidse Priesters deden het, waaronder ook de twee Minderbroeders [6]).

Dit blijkt uit de ,,Lyste van Zodanige Rooms Catholique Priesters of Pastooren als sigh tot het bedienen der roomsche Kerken of Statien binnen de Stadt Leyden althans bevinden tot voldoeningen aen de dispositie van de Missive van d' Ed. Mo. HHn. Praesident en Raden over Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt in dato 19 September 1732". Daarin wordt immers gezegd, dat alle genoemde priesters de eed ,,inde Resolutie van 21 September 1730 geordonneert, hebben gedaen ende onderschreven" [7]).

In deze lijst staan genoteerd:

Mattheus Noydens Roomspriester Minderbroeder, Oudt 48: jaeren, gebooren binnen bergen op den Zoom, gezonden van Sijn Geestelijke Oversten Bernardus Styns, Anno 1713, heeft Sijn Statie inde Kuypersteegh [8]).

Georgius van Damme, Minderbroeder, Roomspriester, Oudt 46 Jaeren, gebooren binnen dendermonden, gezonden door Sijn geestelijke Oversten Ottho van dalem, heeft sijn Statie in de Kuypersteegh [9]).

Over deze twee Paters, die na de Paters van Bortel en van Overbeek de Minderbroedersstatie te Leiden hebben bediend, volgen nu enige nadere bijzonderheden.

PATER MATTHAEUS NOYDENS

Pater Matthaeus Noydens (Nodens, Noodis, Noding, Noeydens) werd in 1684 geboren te Bergen-op-Zoom. Hij deed zijn professie bij de Minderbroeders te Boetendaal op 29 Mei 1703 en werd priester gewijd in 1708.

[6]) Hoeck. 271. L. J. v. d. Heyden, St. Clemensparochie op Ameland (Utrecht 1946) blzz. 29—31.

[7]) De lijst is afgedrukt in B.H. 1 (1873) blzz. 284—285.

[8]) Pater Berardus Styns was Provinciaal van 1711—1714. Peri blz. 372.

[9]) Pater Ottho van Daelem was Provinciaal van 1714—1717 en van 1723—1726. Peri blz. 372.

Reeds socius communis, kwam hij in 1713 als opvolger van Pater Aloysius van Overbeek naar Leiden en werd in 1729 hoofd van de Statie. 25 Juli 1740 overleed hij [10]).

Volgens het ,,Register van ontfang van personen, die begraven werden ten behoeve van 't Gemeene landt" werd op 28 Juli f. 4 betaald voor ,,Mattheus Noodis, priester in de Kuypersteeg na Voorhout [11]).

Dat de Orde zijn persoon en werkzaamheden op prijs stelde, blijkt uit het feit, dat hij in 1734—1737 vicarius was van de Hollandse Zending en in 1740 nog tot discreet daarvan werd benoemd [12]).

GEORGIUS VAN DAMME

Toen Pater Matthaeus Noydens de leiding kreeg van de Statie, werd hem als gezel toegevoegd Pater Georgius van Damme (van Dam). Dat was een promotie voor hem. Want reeds vier jaren had hij te Leiden gewerkt, als derde missionaris echter, die assisteerde wegens ziekte en ouderdomszwakte van Pater van Bortel. Hij was op 18 September 1724 toegelaten.

Pater van Damme was geboren te Dendermonde in 1686, geprofest bij de Minderbroeders te Boetendaal op 19 Februari 1708 en priester gewijd in 1709 (of 1710). Jurisdictie ontving hij in 1714 [13]).

Theses heeft hij verdedigd te Brussel op 7 Juli 1711 over Geloof, Hoop en Liefde en op 27 Juli 1712 te Brussel over: Praxis fori poenitentialis. Juxta normam Doctorum Seraphici ac Subtilis. Conformem decreto Illustrissimorum ac Reverendissimorum Dominorum Belgii Episcoporum dato anno 1697 die 2 Aprilis [14]).

---

[10]) Gegevens van het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. A.U. 1 (1874) blz. 95; 4 (1877) blz. 133; 10 (1888) blz. 17. B.H. 1 (1873) blz. 285; 2 (1874) blzz. 99, 100, 350; 17 (1892) blz. 200; 23 (1898) blz. 419. Necrologium Missionis ad diem.

[11]) B.H. 2 (1874) blz. 100.

[12]) Tabulae Capitulares.

[13]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. B.H. 1 (1873) blz. 285; 2 (1874) blz. 100; 17 (1891) blz. 210; 23 (1898) blzz. 420—421. A.U. 1 (1874) blz. 95; 2 (1875) blz. 254; 10 (1882) blz. 17. Descriptio Stationum I blzz. 48, 49, 52. Bijlage XIV.

In 1719 werd hij aangewezen als concionator van het klooster te Venlo, waaruit te concluderen is, dat hij een bijzonder redenaarstalent had. In 1740 volgde hij Pater Noydens op als hoofd van de Statie, werd bij het kapittel van 1744 en van 1746 discreet van de Zending en in 1749 ontving hij de eretitel van missionarius emeritus [15]).

Tijdens de H. Mis werd hij op 10 Mei 1750 door een beroerte getroffen en overleed weldra, ofschoon hij nog voorzien kon worden van de laatste H.H. Sacramenten [16]).

De eigenlijke overlijdensdatum wordt nogal eens verschillend opgegeven, zodat men kiezen kan tussen 10, 12, 13 en 15 Mei. De laatste datum is zeker foutief, daar op 14 Mei reeds f. 4 betaald is voor „Georgius van Dam, R. priester na voorhout in de Cuypersteeg". Hij is dus ook in Voorhout begraven [17]).

---

[14]) Heel, Theses blz. 67; Supplement blz. 17.

[15]) Tabulae Capitulares.

[16]) Necrologium Missionis ad diem 10 Maii.

[17]) B.H. 2 (1874) blz. 100.

DE LUISTER VAN DE SERAPHIJNSE MISSIE

Met deze eretitel werd begiftigd de Pater, die 44 jaar lang te Leiden kracht, tijd en al de gaven van geest en hart zou schenken aan het welzijn van de onsterfelijke zielen. Hij was pater Joannes Hubertus ten Eycken (Eyken).

Het levenslicht zag hij in 1709 op 24 Februari te Venlo, een stad, die vele eminente leden aan de Orde schonk. Zijn geloften in de Minderbroedersorde sprak hij uit op 31 Januari 1732 te Erkelenz.

De wijding van het verheven Priesterschap ontving hij 7 Juni 1732 te Roermond. Bij het kapittel van 1737 werd hij toegelaten als biechtvader en predikant.

In datzelfde jaar begon de lange reeks van waardigheden en benoemingen, die den bekwamen en scherpzinnigen Pater gedurende zijn verdienstvol leven zouden ten deel vallen. Hij werd toen te Turnhout lector in de moraal en de controverse; verklaarder van de Regel, instructor van fraters-studenten en broeders en ook (- 1738) instructor van de novicen: alle posten, die soliede deugd en gedegen kennis veronderstellen. In 1740 werd hij, eveneens te Turnhout, lector in de philosophie, maar bleef daarbij als lector van de moraal de conferentiën, die de priesters geregeld plegen te houden, leiden. Ook de zorg van fraters en broeders behield hij. Maar spoedig zou hij van deze taken worden ontheven. De Sleutelstad zou reeds in dat jaar 1740 van zijn talenten mogen gaan profiteren [1]).

Zijn benoeming tot socius of secundarius missionarius van Pater

[1]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

Pater Joannes Hubertus ten Eycken O.F.M.

Georgius van Damme en als opvolger van Pater Matthaeus Noydens geschiedde op 6 Augustus 1740. Op 8 Augustus ondertekende hij de verklaring, die door het plakkaat van 21 September 1730 was geëist voor de admissie [2]).

Hij was toen, volgens het Register van de Roomsche Priesters ende de Ordren over de bedieningh van de kerkeliike zaeken der voorsz. Gemeente „oudt 31 jaeren, geboortigh te Venlo" [3]). Wat klopt.

Zoals de meeste Minderbroeders hebben gedaan, liet ook Pater ten Eycken zich inschrijven als student aan de Universiteit. Gelijk we weten, werd dit pro forma gedaan; men kwam dan in het bezit van bepaalde voorrechten [4]).

Toen zijn principalis in 1750 overleed, werd hij de opvolger als Overste van de Statie en bleef dat tot aan zijn dood. Talrijke ambten ging hij tevens in de Orde waarnemen. Zo werd hij 16 September 1754 benoemd tot chronologus Missionis, als opvolger van Pater Franciscus van Honsem, in wiens schaduw hij echter niet als zodanig kan staan. Die taak bleef hij zijn verder leven vervullen. Hij was vicarius van de Missie 1756—1759 en 1761—1771; superior van 1771—1774, 1777—1781, 1783—1784; definitor was hij van 1774—1777. Custos van zijn Provincie werd hij in 1780, maar op 16 April 1782 bedankte hij bij de gedwongen scheiding van de Provincie in een Maaskants en Brabants gedeelte voor deze waardigheid, wat hem wel enigszins kwalijk werd genomen [6]). Zelf zich aansluitend bij het Maaskants gedeelte, werd hij opnieuw tot Custos gekozen [7]). Zoals gebruikelijk was, werd hij na 24-jarige missiearbeid tot missionarius emeritus verklaard, een eretitel, waaraan enkele voorrechten waren verleend.

In 1777 werd hem verlof verleend om zijn gouden ordesjubilé te

---

[2]) A.U. 1 (1875) blz. 95 en B.H. 2 (1874) bzl. 100. Registrum blzz. 117—118.

[3]) B.H. 2 (1874) blz. 100.

[4]) B.H. 23 (1898) blz. 121. Rogier II blz. 32.

[5]) De grote reis om de definitoriale vergaderingen bij te wonen heeft hij echter niet dikwijls gemaakt. Zie Registrum blzz. 502, 505, 516. Evenmin woonde hij die bijeenkomsten als custos bij. Zie Registrum blzz. 543, 544, 546, 549.

[6]) Registrum blzz. 550—551.

[7]) Wat blijkt uit de Tabula Capitularis van 9 Juni 1782.

vieren. Hij overleed te Leiden op 31 Maart 1784 en werd 6 April te Voorhout begraven [8]).

Zoals wij juist mededeelden, mocht Pater ten Eycken het feit herdenken, dat hij voor 50 jaar zich met Sint Franciscus' livrei had bekleed.

Uit overgebleven drukwerken kunnen wij ons enig denkbeeld vormen, met welk een luister dat feest op 6 Juli 1779 is gevierd. En deze stukken leren ons veel over de hoogachting, die Pater ten Eycken blijkbaar bij medebroeders, gelovigen en medeburgers genoot, maar ook nog iets over de mentaliteit, die toen nog stervend heerste.

Wij geven hier een korte beschrijving van ons bekende exemplaren [9]).

Aan den Wel-Eerwaardigen, Hooggeleerden Heere Joanes ten Eyken, Roomsch Priester binnen Leyden, werd dezen Gouden Jubelfeest-Zang Uit oude en Geleerde Vriendschap, en ten verzoeke zyner Medebroeders opgesteld, Van gantscher harte, en met ale Broederlyke Liefde Opgedragen en Toegeweid, door zijn Weleerwaardens Medezendelingen Hermannus Dinckels en David Coesmans, met dezen Jaartale Ita eX pLenarIo affectU fratres VoVent DoMestICI [10]).

Aan den Zeer Eerwaarden Vader Joannes Ten-Eycken, Uit d'orden der Eerw. Paters Minderbroeders Recollecten, Missionarius Emeritus te Leiden, en werkelyken Superior van 't Serafynsche Zendelingenschap, plegtelyk vierende zyn Gulde-Feest den VI van Hooimaand, MDCCLXXIX. Te Leuven by J. P. G. Michel. 8 blzz. 4°.

GaUDIA arborensIUM Cantata ob JUbILa qUerCUs sive carmen congratulatorium oblatum A.V.P. Joanni ten Eycken Missionario emerito nec non Missionariorum Superiori actuali; dum quinquaginta in ordine seraphico expletis annis jubilaeum solem-

---

[8]) Gegevens uit het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Zie B.H. 2 (1874) blzz. 100—101.

[9]) Zij worden bewaard op het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert, in het Gemeente-Archief te Leiden en op de Bibliotheek van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde te Leiden.

[10]) Van dit exemplaar kennen wij alleen het titelblad van het exemplaar op G.A. te Leiden.

niter celebrabat Lugduni Batavorum die 6. mensis Julii 1779. Amsterlodami Typis J. Kalse. 12.5 x 18.5, 12 blzz.

In dit gezang, dat zijn Medebroeders van de statie „Het Boompje" te Amsterdam den gouden jubilaris aanboden, vindt men behalve levensdata een hulde aan hem, als Overste van de Missionarissen. Herinnerd wordt ook aan zijn stichting van twee weeshuizen te Leiden, een voor jongens en een voor meisjes.

Gouden Feestzang ter vieringe van het vyftigste Ordens jaar van den Wel Eerwaarden, en Zeergeleerden Pater Joannes ten Eycken, Overste der Eerwaarde Paters Minderbroederen Recollecten, in de vereenigde Nederlanden. Missionarius te Leyden. Amsterdam, Jan Schuring. Verscheenen den XIX van Louwmaand; en gevierd in 's-Gravenhage, den VI van Hooymaand MDCCLXXIX. 13.5 x 19. 12 blzz.

Het titelblad van deze uitgave heeft een meerkleurige gravure of Kunstplaat, welke plaat door een gedicht verklaard wordt; de feestzang draagt als onderteekening: Uit Hoogachtinge van De Amsterdamsche Neven en Nichten. De twee laatste bladzijden bevatten een: Vreugde-Zang. (Stem: Een Kuiper vol Jalourse pyn). Ook in deze uitgave wordt het leven van den Jubilaris op dichterlijke wijze geschetst.

Gouden Jubel-zang ter eere van den Hooggeleerden en Eerwaardigen Heere Joannes ten Eyken, Roomsch Priester binnen de stad Leyden, uit de Orde der Minderbroeders Recollecten; vierende zyn Vyftigjarig Jubileum, als Religieus van dezelve Orde, in het negen en dertigste Jaar van zynen Apostolischen zending in de Roomsch-Catholyke Gemeente binnen Leyden, Den zesden July, des Jaars onzes Heeren MDCCLXXIX door Js. le Francq van Berkhey. Te Leyden; By Hendrik Koster, en Frans de Does, P.Z. 1779. 10 x 14. 5. 31 blzz. Van deze Jubelzang verschenen zeker twee edities.

Maar deze laatste uitgave werd aanleiding tot een vinnige tegenweer van niet-katholieke zijde. De Lector van de natuurlijke Historie aan de Leidse Universiteit die dit gedicht had vervaardigd, had daarin ook bezongen de lof van Sint Franciscus en diens zonen en gewaagde ook van hun liefde tot de Moeder Gods.

De vermelding hiervan stak een godslasteraar blijkbaar zo, dat hij een infaam en gemeen vers in het licht zond onder titel van:

Gebed aan de H. Maagd Maria voor J. Le Francq van Berkhey. Ter Gelegenheid van deszelfs Gouden Feestzang voor Joannes ten Eyken, R. C. Priester binnen de Stad Leyden.

Dit schunnig Gebed werd verspreid op een groot folio-blad en ook in twee kleinere uitgaven, een met en een zonder noten.

Ook verscheen: Aan den Heere Johannes Le Francq van Berkhey op deszelfs vaers getyteld: Gouden Jubelzang voor den Wel-Eerwaardigen Heere Joh. ten Eyken, Roomsch Priester binnen Leyden.

Vervolgens zag het licht: Waarschouwing aan alle Nederlanders. Wagens de Wijze van Denken van J. Francq van Berkhey, berugt Lector op 's Lands Universiteit te Leiden, in 't Stuk van den Godsdienst. In 16 bladzijden wordt hier fel te keer gegaan tegen den armen dichter en zelfs de Jubel-zang wordt er bij afgedrukt.

Allerkrachtigst werd opgekomen voor de zo laf geschonden eer van Maria in: Aan den Schrijver van 'T Gebed voor J. Le Francq van Berkhey.

De smaad, die hem ook persoonlijk op grievende wijze werd aangedaan, was voor den dichter een reden zijn beklag te gaan doen op het Stadhuis. Deze stap had tot gevolg, dat een nieuw smaadschrift verscheen: Verzameling van Keurdichten behelzende het gevolg op het Gebed aan de Roomsche H. Maagd (sic) Maria voor J: Le Francq. Ook hiervan zijn ons twee uitgaven bekend.

Al was deze polemiek niet hartverheffend, toch levert zij wel het bewijs, dat ook Pater ten Eycken in de publieke belangstelling stond. Dat toont ons trouwens het veelvoud van de publicatiën.

Pater ten Eycken heeft zijn jubileum nog verschillende jaren overleefd.

Zijn levenseinde kwam, zoals gezegd, in 1784. Toen kwam sterk tot uiting, welke hoogachting hij zich veroverd had. Hij wordt geschetst als een wetenschappelijk onderlegde, eenvoudige, affabele, hartelijke en gastvrije man. In hoge ere stond hij niet alleen bij zijn eigen parochianen, maar ook bij de katholieken van geheel de stad, ja zelfs bij de voornamere niet-katholieke medeburgers en bij de Hoogleraren van de Universiteit [12].

---

[11]) Zie over Joannes le Francq van Berkhey (1729—1812): Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Rijnland 36 (1944) blzz. 184—190.

[12]) Descriptio Stationum II blz. 47.

In geheel zijn levensgedrag toonde hij zich een getrouwen dienaar Gods. Hij was uitstekend thuis in de Godgeleerdheid en apologetische vraagstukken, in kerkelijke en in de gewijde geschiedenis. Plaatsen van de H. Schrift haalde hij zo van buiten aan, alsof hij ze uit de Bijbel zelf voorlas. Daardoor was hij zo gemakkelijk in staat zijn onderrichtingen in de ware leer te geven en tegenstrevers te weerleggen. Preken bleef hij tot enige maanden voor zijn dood, toen hij wel door ouderdom en arbeid gebroken was, niet echter in vurige ijver. Hij was een man, vol toewijding, geleerd en nederig, die alles voor allen werd. Hij overleed 31 Maart 1784 des avonds ongeveer half tien, bij ieder een verlangen naar hem achterlatend [13]). Zijn geschilderd portret wordt in de Pastorie van de Hartebrug te Leiden in ere gehouden.

De overlijdens-circulaire, welke nog in het Provinciaal Archief O.F.M. berust [14]), noemt hem de luister van de Seraphijnse Missie. Zonder ophouden — wordt daar beweerd — bestudeerde hij hetgeen het kerkelijk recht bepaalde omtrent tucht en levensgedrag, wat de conciliën hadden bepaald over het geloof, hetgeen de godgeleerden geschreven hadden betreffende de zedenleer en de apologeten over betwiste vraagstukken, tenslotte de onderwerpen, die geschiedschrijvers betreffende de historie hadden gepubliceerd. Zo kwam het, dat hij zulk een grote ontwikkeling bezat.

Om zich een waar dienaar Gods te tonen, spaarde hij geen krachten om de hem toevertrouwde gelovigen te voeden met de Sacramenten. In de verkondiging van Gods Woord blaakte hij van ijver. Hij was een voorbeeld van deugd voor zijn schapen, een vader van de armen, een trouw bezoeker van de zieken, een wijze raadgever. Gewetensvol verrichtte hij elk ambt.

Welke vruchten het volk Gods daarvan plukte, kunnen de afgedwaalden getuigen, die hij op de goede weg terugvoerde, kunnen de onwetenden bewijzen, die hij tot het licht van de geloofsgeheimen heeft gebracht.

Zien wij thans even naar de werkzaamheden van Pater van Eycken. Deze zouden gemakkelijker volledig te beschrijven geweest zijn, wanneer deze Pater, die ambtshalve de kroniek van heel de

---

[13]) Necrologium Missionis ad diem.

[14]) Herdrukt in N.S. 10 (1936) blzz. 439—440.

franciscaanse Missie moest bijhouden, ten opzichte van zijn eigen statie niet zo uiterst weinig genoteerd had.

Zoals uit herhaaldelijk gepubliceerde gegevens blijkt, was de statie van de Minderbroeders te Leiden de talrijkste en de bloeiendste. Om enig overzicht te geven, publiceren wij eerst enige fructus spirituales, geestelijke vruchten.

Genoteerd werden over 1754: Doopsels 50, Huwelijken 13, Bedieningen 40, Bekeerlingen 3. Het aantal communicanten wordt aangegeven als ongeveer 1000. Maar, schrijft de ondeugende Pater erbij: aldus geef ik gewoonlijk het aantal aan den Nuntius op, want in werkelijkheid hebben wij ruim 1300 communicanten [15]).

Elders wordt het getal in later jaren steeds als 1400 en meer genoemd [16]).

Nog over enkele andere jaren zijn ons de geestelijke vruchten bekend [17]). Wij noemen ze hier.

Jaar	Doopsels	Huwelijken	Bedieningen	Communicanten
1755	52	22	42	—
1756	54	25	30	—
1776	98	22	16	1400
1777	99	18	45	ruim 1400
1778	92	25	40	1500

De schaarse gegevens, die over de vele jaren, dat hij aan het hoofd van de Statie stond, Pater ten Eycken ons slechts spaarzaam schonk, kunnen wij uit andere bronnen iets aanvullen.

Zo werd in 1751 met de Gereformeerde Waalse Diakens een overeenkomst gesloten betreffende de armenzorg, welke geheel de stad en dus ook de statie van de Minderbroeders betrof [18]).

In 1753 ontstond er enige twist tussen de Leidse geestelijken en den nieuw benoemden pastoor van Oegstgeest Egbertus Antonius Nitert. Deze, die voor zijn parochie streed, beweerde dat de Leidse

15) Descriptio Stationum II blz. 44.

16) A.U. 8 (1880) blz. 120. B.H. 1 (1873) blz. 287; 6 (1878) blz. 396.

17) Descriptio Stationum II blz. 44. A.U. 9 (1881) blz. 66. B.H. 56 (1938) blzz. 446, 449, 450. Bij de beoordeling van de cijfers moet men in het oog houden, dat soms blijkbaar in de opgave niet de resultaten van den socius verwerkt werden. Ieder missionaris pleegde afzonderlijk boek te houden.

18) Mieris I, blzz. 111—113.

vollers en drogers die buiten de stadspoort op Oegstgeest aan woonden, zijn kerk moesten bezoeken. Maar Pater ten Eycken weerstond den ijverzuchtigen man uit naam van de andere priesters en toonde hem een besluit van de Leidse Burgerlijke Overheid van 24 November 1751, krachtens welk besluit alle drogers en vollers tot burgers van de stad waren verklaard. Pastoor Nitert kon zijnerzijds geen ander bewijs aanhalen, dan de bewering van een ouden boer uit zijn gemeente, die hem had verteld, dat de drogers vroeger zijn kerk bezochten. Maar dat dit onjuist was, bleek uit een verklaring voor 20 jaren reeds gegeven door den Aartspriester van der Steen, welke verklaring luidde: allen de geenen die maar vijfhonderd roeden buyten de stad van Lyden woonen, hooren onder de stad in het geestelijke [19]).

Reeds meer dan twintig jaren had men bij de gemeentelijke Overheid verlof zien te krijgen voor een armenhuis. Maar tot in 1760 waren alle pogingen gestrand. In dat jaar echter werd het verlof geschonken, dank zij vooral den Heer de Bie, wiens welwillendheid Pater ten Eycken had weten te winnen door diens kleinzoon den Heer de Bie, schepen te Brussel. Deze was hem aanbevolen door Pater Havet. Bij hem was hij ook ter maaltijd genodigd en wederkerig was deze met zijn vrouw ten eten gekomen bij den Pater. Over het succes waren de goede katholieken zeer verheugd en toonden hun vreugde door een grote mildheid. Want zodra het verlof gegeven was twee huizen voor de armen te bouwen, werden de verschillende geestelijken door de armenverzorgers bezocht om de hun toevertrouwde gelovigen tot milde aalmoezen te willen aansporen. Die armenverzorgers waren de Heren van Varik, van Beurden, van Dinter, van Bommel en Adrianus Gordijn. Pater van Eycken heeft aangetekend wat hij ongeveer wist over de behaalde resultaten op 13 Mei 1761 en geeft de eerste eer aan zijn eigen gemeente, omdat die dat verdiende [20]).

„Ik ontving — zo schrijft hij — van den Heer Jacob van der Hoed, weduwnaar, 200 gouden ducaten, en later nog eens honderd ducaten, van zijn moeder 60 ducaten, van zijn broer 20, van de weduwe Gordijn 20 ducaten, van Eysman 12 ducaten, van Hofman

[19]) Descriptio Stationum III blz. 21. Zie Bijlage XVI.
[20]) Descriptio Stationum II blzz. 42—43. Zie ook Bijlage XV.

10, van Martinus Ruygrok eveneens 10, zo ook van den bakker de Mol 8, van de Weduwe Overvest, van Joanna den Dammer, van de weduwe Munsterman 7 en van Andringa 20 gouden ducaten; verder hebben nog andere weldoeners uit onze gemeente hun vrijgevigheid zo getoond, dat ik alleen voor de nieuwe gebouwen ongeveer 3000 gulden heb bijeenverzameld".

Pater Thomas discalceatus (de Carmeliet) ontving 1000 gulden van D. Breton, verder 100 Pattacons van, meen ik, van Halfwassenaar; dit bij andere giften gevoegd heeft hij — als ik gehoord heb — ongeveer 2000 gulden opgehaald.

De Heer Leonardus Bouwman, wereldpriester en missionaris op de Appelmarkt haalde in zijn statie 800 gulden op, samen met andere giften, werd dat naar ik meen 1000 gulden.

R. D. van der Mey, missionaris inde Sint Jorissteeg bracht 600 gulden bijeen.

De Paters Dominicanen hebben, naar ik meen, 500 gulden opgehaald.

Pater Hyacintus heeft tot heden nog niets bijgedragen.

Over de oprichting van deze armenhuizen deelt ons Mieris [21]) nog een en ander mede. Wij geven hier zijn berichten.

„De Roomschgezinde Armbezorgers van tyd tot tyd bevindende, dat hunne twee Armhuizen, het eene op de Sintjacobsgraft, het andere in de Verwerstraat, te klein of onbekwaam wierden, omde menigte der kinderen naar behooren te bevatten, besloten naar ruimer verblyf voor hunne armen om te zien, en tot dat einde vryheid van de Heeren Regeerders deezer Stad te verzoeken, gelyk zy in 't begin van 't jaar 1761. op zekere bepaalde voorwaarden gunstelyk verkreegen. Dus bevoegd, kosten ze een huis aan de Noordzijde van Marendorp of de Haarlemstraat tusschen de Werfstraat, en Duizendraadsteeg.

Het zelve met afzonderlyke vertrekken, tot de opvoeding der jonge Meisjes vertimmerende, en, op dat de onderwyzing beter dan voorheen mogt gedaan worden, stelden ze aldaer eenen binne-vader en eene binne-moeder met behoorlyke Leermeesters hunner gezindheid. Of nu het koopen en stichten van dit nieuwe Armhuis ge-

[21]) Mieris I, blzz. 114—115. Zie ook Roomsch-Katholiek Parochiaal Armbestuur 1739—1939 (Leiden 1939) blzz. 17—19.

sprooten zy uit de milde giften, die de Armbezorgers, uit voorwending van 't groote gebrek hunner noodlydende behoeftigen, aan de huizen der medelydenden van andere Gezindheden, weinig tyds te vooren verzameld hadden, dan dat de penningen daar toe gebruikt, uit eene andere bron gevloeid zyn, is my niet gebleeken. De Kinderen hier overgebragt, en op de gemelde wyze bezorgd zynden lieten de Armbezorgers het huis in de Verwerstraat vaaren, en behielden deeze wooning voor de Meisjes, en die op de Sintjacobsgraft voor de jongens.

De Regenten van deeze Armhuizen zoo groot een werk verrigt hebbende, deeden ter versieringe hunner vergaderkamer op de Sintjacobsgraft, en ter gedachtenisse van de gemelde stichtinge, zich door den Konstschilder H. van Veldhoven afmaalen, om, als grondleggers van hunne Meisjes-armhuis, by de naakoomelingschap in geheugen te blyven: ter beklyvinge van hetzelve zal het niet ondienstig zyn de naamen van die Heeren hier by te voegen; als

Mr. Joh. Adriaan Verzyden van Varik,
Dr. Hermanus van Dinter,
Hieronymus Jansz. van Beurden,
Martinus van Bommel,
Adrianus Gordyn.

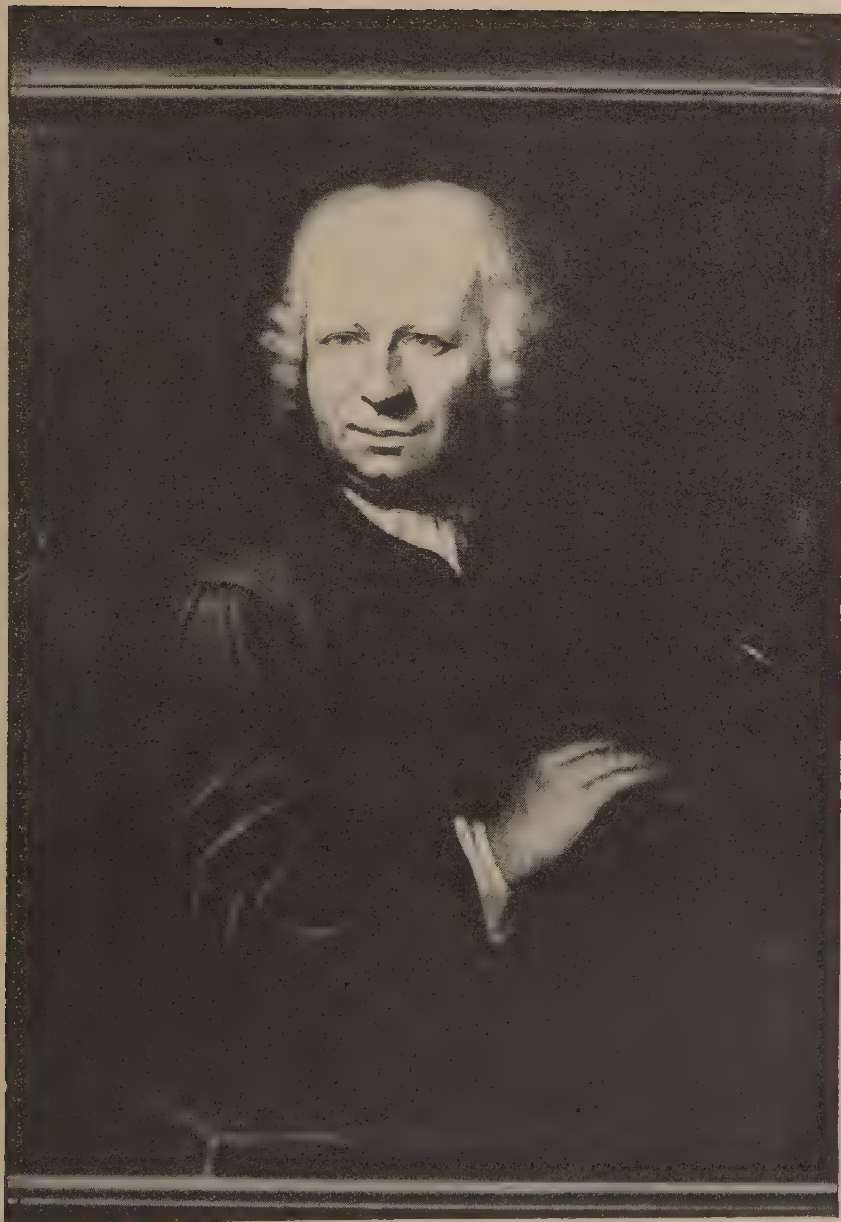
RUST BIJ ONRUST

Wij, die een veelbewogen tijd medemaken, kunnen ons langzamerhand beter indenken in de schrikkelijke beroeringen, welke in de Franse Tijd Europa en bijzonder ook ons land in jarenlange onrust hebben gehouden.

Maar het heeft alle schijn, dat de gewichtige gebeurtenissen van die dagen ternauwernood invloed hebben gehad op de geregelde werkzaamheden van de Leidse Minderbroeders. In geen periode van hun langdurig verblijf zijn zo weinig bijzonderheden op te merken, dan juist in de jaren vanaf 1795. Ternauwernood is ergens een scherpere actie of reactie van andersdenkenden merkbaar. Van vervolgingen en hatelijke bepalingen is geen sprake meer. De Paters werken kalm door en profiteeren langzamerhand van verworven vrijheden en begonnen emancipatie. Rust bij onrust.

Ontegenzeglijk heeft de invloed van een man, als Pater ten Eycken, bijzondere betekenis gehad. Voor zijn opvolgers was er een gebaande weg, waarlangs zij in een geweldige overgangstijd zonder gevaren, met beleid en voorzichtige voortvarendheid konden optrekken ter verovering van een volledige gelijkheid, vrijheid en erkenning.

Twee Paters, die al jaren in de school van Pater ten Eycken gevormd waren, zouden zijn werk voortzetten. Een derde, Pater Ludovicus Goossens, kwam hen daarbij helpen. Over de twee oudsocii van Pater ten Eycken en de andere Paters, die in dit tijdperk de Leidse statie hebben bediend, zullen wij in dit hoofdstuk vertellen.

Pater Hermannus Dinckels O.F.M.

Op den begaafden Joannes Hubertus ten Eycken volgde als leider van de Statie zijn socius Pater Hermannus Dinckels (Dinkels, van Dinkels).

Hij was 1 Februari 1722 geboren te Venlo, deed 20 October (of September) 1741 zijn professie bij de Minderbroeders te Erkelenz en werd 3 April 1745 (of 1746?) priester gewijd te Roermond [1]).

Hij was blijkbaar een man van helder verstand. Dat kan men besluiten hieruit, dat hij op 28 April 1744 theses verdedigde te Roermond en nog eens aldaar op 8 October 1745 [2]). Dan werd hij reeds in 1747 aangesteld tot biechtvader en predikant en in 1749 volgde zijn benoeming tot lector in de moraal en de controverse en tot regelverklaarder te Heinsberg.

In 1750 werd hij benoemd tot socius missionarius te Leiden, waar hij op 18 Mei arriveerde en de verklaring ondertekende op 23 Mei [3]). Zoals vele andere priesters, werd ook hij ingeschreven als student aan de Leidse Hogeschool. Volgens deze inschrijving woonde hij tot en met 1764 in de Haarlemmerstraat, vervolgens tot en met 1784 „bij Jan ten Eyk" en daarna tot zijn dood in de Kuipersteeg [4]). Drie adressen, die dezelfde woonplaats aanduiden.

Na 24-jarige missie-arbeid werd hij door het kapittel van 1774 verklaard tot missionarius emeritus en na de dood van Pater ten Eycken werd hij tot hoofd van de Statie aangesteld. Vanaf 1785 tot zeker in 1796 zetelde hij als discretus missionis in het Bestuur van de Franciscaanse Missie. En in 1789 werd hem verlof gegeven zijn gouden jubileum in de Orde te vieren. In zijn jonge jaren een zwak man, was hij in zijn ouderdom een krachtige figuur en werd hij de senior van de Minderbroedersprovincie. Hij overleed te Leiden 18 Juli 1808 en werd begraven in Voorhout [5]). Zijn portret wordt bewaard in de grote zaal van de pastorie op de Hartebrug te Leiden.

---

1) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.
2) Heel, Theses blzz. 11—12.
3) B.H. 2 (1874) blz. 101.
4) B.H. 23 (1898) blzz. 422, 424, 432.
5) B.H. 2 (1874) blz. 101. De Maasgouw 21 (1899) blz. 93. Zie Bijlage XX.

De toestand van de statie onderging tijdens zijn lang verblijf niet veel verandering, zoals blijkt uit de geestelijke vruchten, die over bepaalde jaren tot onze kennis kwamen. Wij laten die hier volgen.

Jaar	Doopsels	Huwelijken	Bedieningen	Bekeringen	Communicanten
1786	78	21	37	1	1500
1787	74	14	60	—	1450 [6])
1788	71	21	36	—	1500 [7])
1789	86	19	54	—	1500
1795	72	16	61	—	1500
1796	67	17	59	—	1500
1797	88	14	48	—	1500
1798	84	22	38	—	1500
1799	91	21	43	—	1500
1800	101	14	54	—	1500
1807	70	14	47	—	1500 [8])

Bijzondere zorg heeft Pater Dinckels wel gehad voor de kerkgebouwen. Dat wordt met een kort woord gekenschetst als beweerd wordt: Hij heeft met veel kosten kerk en woning vernieuwd [9]).

PATER DAVID COESMANS

Voor het eerst zien wij tijdens het bestuur van Pater Joannes ten Eycken een derden Minderbroeder te Leiden aanwezig in Pater David Coesmans. Hoe is zijn aanwezigheid te verklaren? Wij vernamen in de levensschets van Pater Hermannus Dinckels, dat deze in zijn jonge jaren een zwak man was. Tegen het jaar 1760 was zijn gezondheidstoestand van die aard, dat hij heel moeilijk de zielzorgelijke bezigheden kon verrichten en strenge rust moest houden. Toen verkreeg Pater ten Eycken in Pater Coesmans een assistent. Dat ging echter niet zo gemakkelijk. Want de Nuntius Joannes Carolus Moliniari — wiens sympathie voor de Minderbroeders niet zo bijster groot scheen te zijn — maakte tegen die assistentie voort-

---

[6]) Meer dan 1450. B.H. 2 (1874) blz. 101.

[7]) 1788—1802 1500. B.H. 2 (1874) blz. 101.

[8]) 1802—1808 1200 B.H. 2 (1874) blz. 101. Vgl. over 1804 A.U. 9 (1881) blz. 68. Volgens een verslag van 1807 telde de statie 1900 zielen en 1300 communicanten. Zie B.H. 41 (1923) blz. 278.

[9]) Descriptio Stationum II blz. 48.

durend bezwaren, omdat hij blijkbaar er een poging inzag het getal missionarissen te vermeerderen. Hij stelde zo bijvoorbeeld de eis, dat Pater Dinckels zou vertrekken, later dat hij zich althans van elke openbare bediening — zelfs het publiek Mislezen — zou onthouden, maar tenslotte na eerst telkens periodiek jurisdictie te hebben verleend, vond hij een onbepaald verblijf van Pater David Coesmans gedurende de ziekte van Pater Dinckels toch goed. De correspondentie werd twee jaar lang gevoerd. De datum van aankomst van Pater Coesmans kan veilig in November 1760 geplaatst worden [10].

Pater David Coesmans (Coetsmans) werd 15 Februari 1733 geboren te Breda. Hij legde zijn geloften af bij de Minderbroeders te Lichtenberg (Maastricht) en werd 5 Maart 1757 priester gewijd te Antwerpen [11]. Op 29 Maart 1757 en 14 Maart 1758 verdedigde hij theologische theses te Antwerpen [12]) en ontving in 1759 verlof tot biechthoren en preken. Zoals wij reeds mededeelden, kwam hij in 1760 te Leiden, maar pas op 8 Juni 1762 — na zijn blijvende benoeming derhalve — tekende hij de verklaring [13]. En op 11 Juni van hetzelfde jaar werd hij als student ingeschreven aan de Leidse Hogeschool. Uit die inschrijving blijkt, dat hij tot en met 1764 woont in de Kuipersteeg, dan tot en met 1784 „bij ten Eijk", daarna „bij Dinkels", op eenzelfde adres dus [14]. Omdat na het herstel van Pater Dinckels zijn verblijf te Leiden wel niet onmisbaar zal geweest zijn, zien wij hem tijdens de laatste ziekte van Pater Henricus Booten te Alkmaar assisteren en bij diens overlijden — 15 October 1772 — hield hij de lijkrede. Reeds had hij te Alkmaar veel sympathie gewonnen en wenste men hem daar als missionaris te behouden, maar weldra keerde hij echter naar Leiden terug [15]. Na een 24-jarige missiearbeid ontving hij de eretitel van „Missionarius emeritus". Hij overleed 28 Juli 1801 te Leiden. Hij werd begraven te Voorhout [16]. Zijn bidprentje luidde: Bid voor de ziel van

---

10) Chronologia blzz. 47—63. Zie Bijlage XVII.

11) Gegevens uit het Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

12) Heel, Theses blzz. 141, 142.

13) B.H. 2 (1874) blz. 102.

14) B.H. 23 (1898) blz. 424.

15) Descriptio Stationum II blz. 62. B.H. 22 (1897) blz. 195.

Pater David Coesmans O.F.M.

zaliger den Zeereerwaarden Vader David Coesmans. Roomsch Priester uit 't Orden van den H. Vader Franciscus. Overleden binnen Leyden, den 28sten July 1801, in den ouderdom van 68 Jaaren, vyf Maanden ende tien Dagen. Op u Heere! heb ik gehoopt, laat my in der eeuwigheid niet beschaamd worden: in uwe handen beveele ik mynen geest, Heere God der Waarheid! ontfermt u myner: doe het ligt uw's aanschyns op uwen dienaar schynen: en maak my zalig door uwe barmhartigheid, Ps. 30. vs. 1, 6, 10 en 17. R.I.P.

Zijn portret wordt bewaard in de pastorie van de Hartebrug.

LUDOVICUS GOOSSENS

Toen Pater ten Eycken was overleden en Pater Dinckels principaal werd, ging Pater Ludovicus Goossens de plaats als socius innemen. Hij was echter toen reeds te Leiden werkzaam, mogelijk om als assistent geestelijke bedieningen uit te oefenen. Althans reeds 24 October 1783 heeft hij de verklaring ondertekend [18]). En hij werd 27 October 1783 als student ingeschreven [19]). Pater Ludovicus Goossens was 16 September (of 16 December?) 1752 te Venlo geboren. Hij legde zijn geloften af op 20 Januari 1775 te Lichtenberg (Maastricht) en werd 2 Maart 1776 priester gewijd te Luik of — zoals wij elders vonden — op 19 September 1778 te Brussel [20]).

Hij treedt op als medeverdediger van Philosophische Theses te Diest op 27 Februari 1777; als medeverdediger van Theses Sacrae in Libros Josue, Judicum, et Ruth cum interpositis thesibus chronologicis te Leuven op 16 Juli 1778 en wederom met Scripturistische theses te Leuven op 20 Juli 1779 [21]). Hij werd als biechtvader en predikant toegelaten in 1780 en zag zich dat jaar benoemd te Sint Truiden, als lector van de moraal, de controverse en als regel-

---

[16]) Necrologium Missionis ad diem 29 Julii. Descriptio Stationum II blz. 48. B.H. 2 (1874) blz. 102.

[17]) Exemplaar op Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[18]) B.H. 2 (1874) blz. 102. A.U. 9 (1881) blz. 71.

[19]) B.H. 23 (1898) blzz. 427, 432.

[20]) Gegevens uit Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[21]) Heel, Theses blz. 32. Supplement 1934 blz. 28. De tweede theses staan niet vermeld.

verklaarder. In het jaar 1808 werd hij principalis van de statie en overleed 1 October 1827. Zijn portret wordt bewaard in de pastorie Hartebrug te Leiden.

Bij zijn dood werd door D. A. M. Sluijter, kunsthandelaar te 's-Gravenhage, een gedenkplaat uitgegeven, waarvan een exemplaar in het bezit is van den Heer A. E. A. M. H. Goossens te Venlo.

Wij geven hier een afschrift, waaruit tevens blijkt, dat een grafmonument voor den overledene werd opgericht.

Ter gedachtenis van den WelEerwaarden Zeer Geleerden Heer Lodevicus Goossens, R.K. Pastoor te Leyden, overleden den 1 October 1827.

Het leven van eenen geestelyke is een afwisselend toneel van standplaatsen. Geroepen op een wenk van een met hoogere magt bekleeden kerkvoogd, verwisselt hy eene hem dierbaar gewordene gemeente met eene andere, welke hy straks weer verlaten moet, om in eene hoogere betrekking der Kerke te dienen, en eindelyk, eene meer bepaalde standplaats te verkrygen. Welk een zegen, welk een geluk mogt U te beurt vallen, waardige gemeente! met eenen man, die in de lente zyns levens, tot U kwam om de geestelyke en eeuwige belangen zyner hem aanvertrouwde kudde, met welberadenheid, gemoedelyke trouw en opgewekten yver, te behartigen. Ja, als zoodanig was ZynEerw. gelukkig genoeg, onder U te verkeeren.

Het is dus ter zyner eere, dat het nevensgaand monument vervaardigd is, waarin gy de sprekende gelykenis des overledenen geplaatst vindt, die het eerste levenslicht zag te VENLO 1752; de eerste jaren zyns levens, in het klooster aan de heilige studiën der godgeleerdheid doorbragt, en ZynEerw. reeds in 1783 tot U overbragt, om zyn geheel leven tot uwen dienst te besteden, met dat gelukkig gevolg, dat in 1808 de eerwaardige bediening van Pastoor aan ZynEerw. werd opgedragen: vier en veertig jaren mogt gy u dus in het bezit verheugen van dezen waardigen herder en zielzorger, die door U diep wordt betreurd, maar in den schoot der aarde, den dag der opstanding ten gemoete sluimert; wel verdiende het zyner nagedachtenis, dat de kunst haar met een sierlyk tafereel poogde te vereeuwigen; op het monument, hiertoe gewrocht, verheft zich een statige BUSTE; de wel getroffene beeltenis des zaligen

herders, in haar midden voerend den gryzen tyd, gewapend met scherpen sikkel, ziet achter de Buste rond, gereed om zyne prooi te treffen, die ryp is, om in de eeuwige schuren te worden ingezameld.

De GODSDIENST, werende dien geduchten slag, slaat een betraand oog opwaarts tot het geloof, hetwelk zich in de wolken verheft en de toekomende verblyfplaats aanwyst van hem, wiens taak op aarde is afgewerkt en, in hoogere werkkring, staat verplaatst te worden. — WIEROOKBUS, uitgebluschte fakkel en gewyde schriften, zyn de kenteekenen, zoowel van den stand des overledenen, als van zyn verscheiden van deze aarde, en de opstanding des Verlossers, die zyne tombe siert, is de waarborg, ook van zyne eenmalige verryzenis uit de stof des doods, en het herleven tot eene betere wereld en onverstoorbare gelukzaligheid. —

Het getal communicanten bleef onder het bestuur van Pater Goossens vrijwel constant: wij zagen opgegeven voor 1809 en 1810 1300 [22]). En volgens een verslag van 1814 waren er 1400 communicanten en werden als geestelijke vruchten opgegeven: 53 doopsels, 78 huwelijken, 6 bedieningen, 0 bekeringen en 31 eerste H.H. Communiën [23]).

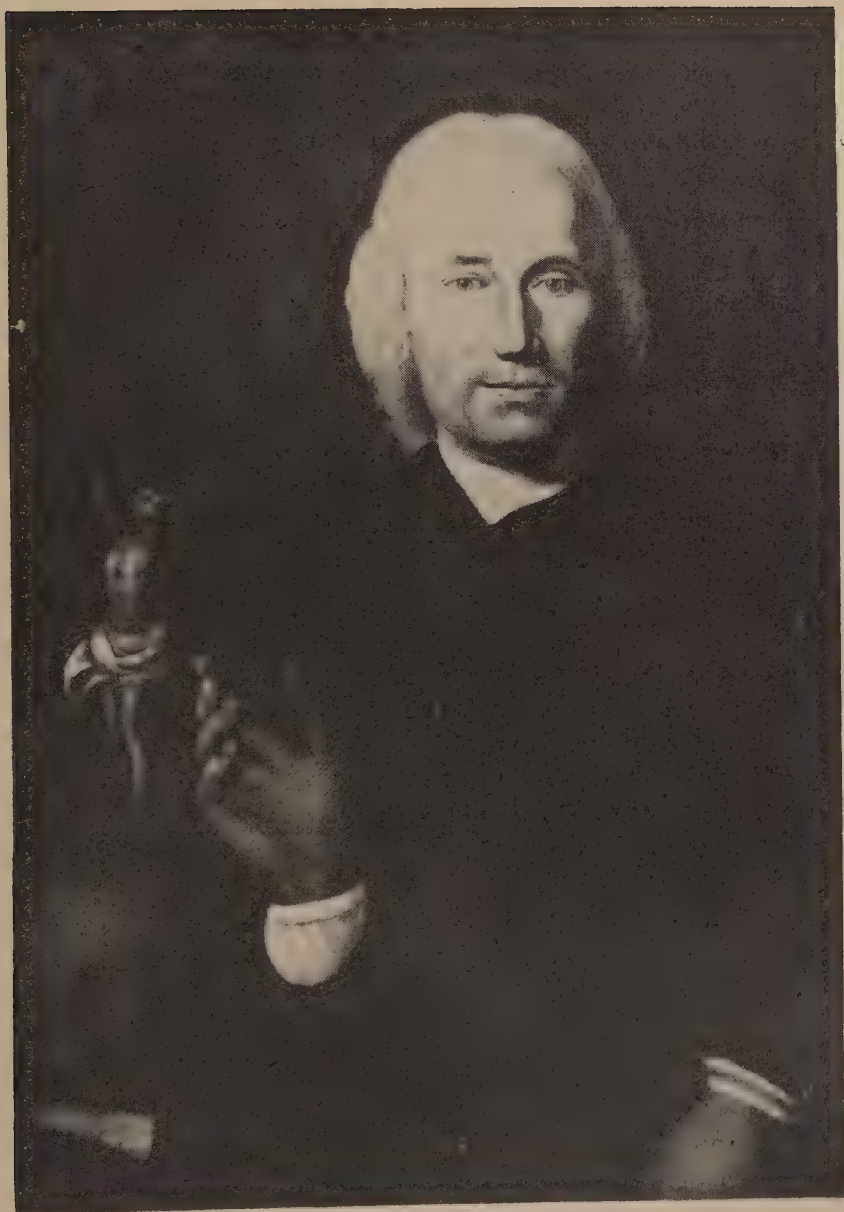
Volgens een verslag door pastoor L. Goossens 21 September 1824 uitgebracht aan den pro-praefect van de seraphijnse missie P. Henricus Richel te Rotterdam, bedienden Pater Goossens de statie 41 jaar, P. Lambertus Odendaal 23 en P. Cornelius van Coenen 11 jaar. Er waren 1700 parochianen, waarvan er 1200 communicanten waren. In 1823 waren er geweest 87 doopsels, 26 bedieningen, 18 overlijdens en 33 eerst-communicanten.

Het kerkgebouw was voor het grootste deel in goede staat; met het kerkgebouw was verbonden een huisje, dat voor 18 Asses per week was verhuurd. De paters leefden van aalmoezen en Misstipendia, waarvan ook de kerk met benodigdheden werd onderhouden.

In 1823 bekeerde er slechts een tot het ware geloof, terwijl de uitbreiding van de godsdienst gering was. Alle Zon- en feestdagen werd trouw gepreekt, catechismus werd gegeven op Zondag en

---

22) B.H. 2 (1874) blz. 103.
23) A.U. 9 (1881) blz. 171.

Pater Ludovicus Goossens O.F.M.

Vrijdag. In de Vasten preekte men viermaal per week en dan ook werd tweemaal per week een overweging gehouden.

Hij ontving op 28 December 1811 het bevel, dat op 2 Januari 1812 de doop- of geboorteregisters van de Statie moesten overgebracht worden op het bureau van den Maire op het Raadhuis van de Stad. Zo kwamen die op het Gemeente-Archief terecht [24]).

Begin 1810 onderhandelde hij over de voorgenomen verbouwing van de kerk. Wij spraken daar reeds over in een vroeger hoofdstuk. Pater Goossens is ook dienstdoend priester geweest bij het garnizoen. Zijn laatste tractement van f. 100 trachtte Pater Odendael binnen te halen, maar de Minister beschikte afwijzend. Alleen de erfgenamen of zij die bij uiterste wil daartoe gemachtigd waren, zouden de gereclameerde som kunnen ontvangen [25]).

Verschillende mededebroeders hebben Pater Goossens bijgestaan in de zielzorg. Over zijn opvolger, Pater Lambertus Odendael, die in 1801 naar Leiden kwam, spreken wij nader in het volgende hoofdstuk. Hier volgen nog enige bijzonderheden over de anderen.

PATER FRANCISCUS COPPELAER

Deze werd 7 Februari 1784 geboren te 's-Hertogenbosch. Hij legde zijn professie af bij de Minderbroeders te Megen op 22 Juli 1804. De wijding van het H. Priesterschap ontving hij 29 October 1806 te Grave. In 1808 ontmoeten wij hem te Leiden als tweeden kapelaan. Maar wegens zijn wonderlijk gedrag moest hij op bevel van den Pater Provinciaal Joannes Gilis [26]) in 1813 vertrekken. Waarin dat wonderlijk gedrag heeft bestaan, wordt niet vermeld. Hij begaf zich toen naar Antwerpen. Hij moet overleden zijn in September 1823 in het bisdom Münster [27]).

PATER THEODORUS DODEL

Als assistent komt in 1812 voor Pater Th. D. Dodel. Theodorus

---

[24]) Bijlage XXI.

[25]) Bijlage XXIII.

[26]) Joannes Gilis werd 29 Augustus 1806 te Megen tot vicarius provincialis gekozen en bleef deze post waarnemen tot zijn dood op 9 December 1829. Hij was tevens pastoor te Ammerzoden en deken van het district Bommel. Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

[27]) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Descriptio Stationum II blz. 48.

Dionysius (Theophilus) Dodel werd 5 September 1783 te Leiden geboren. Hij trad in het klooster van de Minderbroeders te Warendorf, waar hij in 1803 zijn professie deed. Hij werd 7 Februari 1807 te Osnabrück priester gewijd. Als Nederlander werd hem door de wereldlijke macht het verblijf in Duitsland ontzegd en zo kwam hij in 1812 naar zijn geboortestad. Waar hij bleef tot 1815. Toen keerde hij naar Duitsland terug en was werkzaam te Schlehausen, Belm en Glansdorp. Van 7 October 1826 tot 25 September 1849 was hij pastoor van de Sint Josephskerk te Leiden. Na een tijdelijke rust ging hij 25 Maart 1851 de eeuwige rust in en werd 29 Maart 1851 te Leiden begraven [28].

PATER CORNELIUS VAN COENEN

In 1814 kwam naar Leiden — dus wel als opvolger van Pater Coppelaer — Cornelius van Coenen. Deze was geboren in 1787 te Soest, geprofest bij de Minderbroeders te Megen op 27 Augustus 1809 en priester gewijd (in 1810?) te Amsterdam. In December 1831 werd de ziekelijke man vervangen door Pater Franciscus Welters. Hij overleed te Megen 3 Februari 1834 [29].

---

28) B.H. 3 (1875) blzz. 196—197. De Godsdienstvriend 55 (1845) blzz.
29) Gegevens Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Volgens A.U. 9 (1881) blz. 71 was hij al in 1813 te Leiden. Descriptio Stationum II blz. 48.

OPBLOEIEND KATHOLICISME

Reeds bij de levensschets van Pater Ludovicus Goossens zien wij enkele symptomen van opbloeiend katholiek leven. Hij werkt bij het Leidse Garnizoen als katholiek priester, hij maakt plannen voor herbouw van de kerk. In de jaren, die ons nog scheidden van de oprichting der Hartebrugskerk, zien wij nog andere bewijzen, dat men de verkregen godsdienstvrijheid ook practisch meer en meer ging gebruiken. Men duldde ook niet zo gemakkelijk meer achteruitzetting en vervolging. Zo weigerde Pater Odendael als de eerste admissiegeld te betalen. Zijn kort pastoraat biedt overigens weinig gegevens. Maar ongetwijfeld heeft ook hem de bouw van een nieuwe kerk voor ogen gestaan als een schoon ideaal. Aan zijn opvolger zou dit voorbehouden worden.

Maar naast een nieuwe kerk, waarin met meer luister de schoonheid van de eredienst tot recht kon komen en waarheen jubelende klokken de gelovigen zouden oproepen, wensten de katholieken ook een eigen begraafplaats, waar zij hun dierbaren volgens de Ritus van de Kerk konden ter aarde bestellen en waar zij ook zelf eens wilden rusten onder het H. Kruis.

Dat verlangen werd bevredigd in de tijd, dat Pater Odendael aan het hoofd van de statie stond. Zelf zou hij de eerste zijn, die er de laatste rustplaats vond.

Enige berichten uit 1828 zijn ons daaromtrent overgeleverd.

„Wij vernemen, dat men te Leyden bezig is met de werkzaamheden te bereiden ter aanlegging van een nieuwe begraafplaats voor de R. Catholyken, waarop eene kapel zal geplaatst worden, om, volgens de voorschriften onzer Kerk, de stoffelijke overblyfselen

der afgestorvene geloofsgenooten voortaan ter aarde te bestellen. De burgerlijke regering dier stad, tot de wijze bedoelingen van Zijne Majesteit willende medewerken, heeft aan hare Catholyke inwoners een stuk gronds daartoe geschonken, zonder eenige vergelding voor zich of voor de algemeene begraafplaats te bedingen. Wij hopen, dat dit voorbeeld alom zal gevolgd worden" [1]).

Een volgend bericht [2]) deelde mede:

„Te Leyden heeft men, den 20 Augustus, den eersten steen der kapel, welke op de nieuw aan te leggen begraafplaats voor Roomsch-Catholijken zal gebouwd worden, gezegend en gelegd. De plegtigheid is verrigt door den eerw. heer P. A. Kervel, landdeken van Rijnland en pastoor te Leyden, geassisteerd door een elftal geestelijken dier stad".

Thans delen wij iets mede over den genoemden

PATER LAMBERTUS ODENDAEL

Pater Lambertus Odendael [3]) die in 1801 naar Leiden kwam, heeft het ons vrij gemakkelijk gemaakt zijn levensdata mede te delen. Op de Pastorie van de Hartebrug berust namelijk een handschrift, waarin aan de ene zijde een lijst werd opgesteld van gedoopten, huwelijken, bekeringen, eerst-communicanten en gevormden. Aan de andere zijde bevindt zich een cataloog van boeken, die deze Pater in gebruik had in het jaar 1811. Hierbij noteert hij zelf zijn levensbijzonderheden, uitgenomen zijn geboortedatum, welke is 3 April 1768 te Sint Truiden in België [4]). Volgens zijn eigen gegevens werd hij geprofest in de Orde van de Minderbroeders 5 November 1786 te Erkelenz. Hij ontving de kleine wijdingen van den Luikschen Bisschop Constantinus, op 5 Juni 1789. Vanuit het klooster te Maastricht werd hij door denzelfden Bisschop te Luik subdiaken gewijd op 6 Juni 1789. Op 29 Juni 1790,

---

[1]) De Godsdienstvriend 21 (1828) blz. 99.

[2]) De Godsdienstvriend 21 (1828) blz. 196; B.H. 7 (1879) blz. 6.

[3]) Zie Sloots, Hartebrugskerk blz. 9.

[4]) Wel geeft hij een copy van het doopregister van de collegiale en parochiale kerk van O.L.Vr. te Sint Truiden. Aldus vertaald: In 1768 op 3 April is gedoopt Lambertus, wettige zoon van Henricus Nicolaas Odendael en van Marie Gertrudis Ouwerx. Hielden ten doop: Lambertus Ouwerx en Maria Gertrudis Robijns. Het was ondertekend door F. Hesbeend, plebaan van dezelfde kerk, 7 Nov. 1785.

feestdag van de H.H. Petrus en Paulus werd hij in de kerk van de ongeschoeide Carmelieten te Luik door den Bisschop Antonius Felix Zondadari diaken gewijd, 24 September 1791, Quatertemper-zaterdag ontving hij in de kapel van het Bisschoppelijk paleis van den Bisschop Graaf Franciscus De Mean en de Beaurieux de priesterwijding. Na zijn eerste H. Mis opgedragen te hebben aan het Sint Antonius-altaar in de kloosterkerk te Maastricht op 27 September, doceerde hij te Reckheim eerst de „Figuur" en de „Grammatica" en daarna twee jaar de Syntaxis. Bij het Kapittel van 21 Augustus 1796 te Megen werd hij door den Provinciaal Josephus Vermeiren als lector in de philosophie naar Maaseyck gezonden. Daar werd hij op 2 Maart 1797 door de Franse Koningsmoordenaars gewapenderhand uit het klooster gezet, des middags om 12 uur [5]). Van 28 Juli 1797 was hij lector in de philosophie te Megen. Vandaaruit werd hij als kapelaan gezonden naar de Spaanse Kapel te 's-Gravenhage op 19 December 1800. Echter werd hij onverwacht vandaar teruggeroepen op 30 April 1801, onder opgave van reden, dat de Heer Gezant geen twee kapelaans wilde hebben van dezelfde Orde. Vanuit hetzelfde Megen werd hij 27 October 1801 naar Leiden gezonden. Daar kwam hij op Vrijdag 13 November aan en celebreerde voor het eerst de Hoogmis op 16 November. Zijn eerste preek hield hij op de eerste Zondag van de Advent op 29 November des middags over de Adventstijd. Zijn eerste penitent was Catharina Hartveld, weduwe van Adrianus Rodenburg en het eerste Doopsel diende hij toe aan Clasina, dochter van Franciscus Hijmans en van Joanna Adriana Wasdorffer.

Tot zover de gegevens aan Pater Odendael zelf ontleend.

In 1827 volgde hij Pater Ludovicus Goossens op als principalis van de Statie. Hij heeft toen wel moeilijkheden gehad met de familie van Pater Goossens. Dat is tenminste te besluiten uit een in het parochie-archief bevindend schrijven, van Maart 1828, waarbij die familie aanspraak maakt op goederen, die aan den overledene persoonlijk hadden toebehoord als kledingstukken,... Gouden horloge, juwelen en andere voorwerpen. Of deze persoonlijk dergelijke zaken

---

[5]) Hij liet zich na uitzetting wegens de weigering van bons op 15 Maart 1797 inschrijven als professeur en philosophie et procureur. Limburg's Jaarboek 14 (1908) blz. 94.

bezeten heeft, is wel niet zo heel waarschijnlijk, maar in elk geval zal er dan geen testament geweest zijn.

Pater Lambertus Odendael heeft niet lang als statie-overste geregeerd. Reeds 11 Mei 1830 overleed hij. Zijn bidprentje, waarvan wij een exemplaar bezitten, luidt: Bid voor de ziel van Zaliger den Zeer Eerwaarden Pater Lambertus Odendael, Geboren te St. Truiden, den 3 April 1768. Sedert 30 Jaren Roomsch-Catholijk Zendeling van de Orde der Eerw. Paters Minderbroeders, te Leyden. Aldaar overleden, den 11 Mei 1830 en in het graf der Priesters op het R.C. Kerkhof, den 14 derzelfde maand het eerst begraven. Heer ik heb den luister van uw huis bemind; en de woonplaats uwer heerlijkheid. Ps. XXV, 8. De yver van uw huis heeft my verslonden. Ps. LXVIII, 10. Hij is bemind geweest by God en by de menschen en zyne gedachtenis is in zegening. Eccl. XXXXV, 1. R.I.P.

Over zijn uitvaart kan men in De Godsdienstvriend [6]) het volgende verslag lezen:

,,Den 10 Mei verloor de R.C. Gemeente der Kerk in de kuipersteeg te Leyden, den zeer eerwaardigen Pater Lambertus Odendael, van de orde der EE. PP. Minderbroeders sedert 1827 oudste Pater dier staatsie. Deze waardige zoon van den H. Franciscus, die om zijne kunde en godsvrucht algemeen bemind werd, was de eerste die begraven werd op het schoone nieuw aangelegde kerkhof voor de Catholijken der stad Leyden, hetwelk eene schoone kapel heeft; de geestelijken der stad waren bij de begravenis tegenwoordig. De overledene werd in den priesterlijken grafkelder nedergelegd".

Pater Odendael heeft als socii gehad Pater Cornelius Coenen en Pater Raynerius Joseph Antonius van Ewijk, die in 1827 arriveerde [7]).

Zijn ,,Cathalogus Librorum ad usum Fratris Lamberti Odendael Ordinis Fratrum Min: de Observantia in Statione Seraphica Lugduno Batavo Missionarii" wordt bewaard in het parochieel archief van de Hartebrugskerk te Leiden.

Pater Odendael was een zeer groot liefhebber van planten en bloemen. Zijn gemeentenaren kochten daarom voor hem een

[6]) De Godsdienstvriend 26 (1831) blz. 36.

[7]) Zijn korte levensschets bij Sloots, Hartebrugskerk blz. 45.

schone tuin, gelegen buiten de Rijnsburgerpoort, aan de rechterzijde van de Rijnsburgerweg. Deze tuin werd door Pastoor Goofers in 1849 of 1850 verkocht om de schuldenlast op zijn kerk te verminderen [8]). Een onderzoek in verschillende kadastrale registers, berustende in het G.A. Leiden, Archief van de Secretarie onder de voorlopige nummers 7796—7822, leverde geen uitsluitsel op, wanneer en aan wie de overdracht toen is geschied.

Deze tuin moet gelegen hebben op de tegenwoordige Stationsweg, die toen Rijnsburgerweg heette en wel in de omgeving van het thans nog bestaande café Eigen Zorg op Stationsweg no. 29.

---

[8]) Zie Bijlage XXIV.

DE BOUWPASTOOR

Bij de dood van Pater Odendael werd te Leiden gebroken met de vaste traditie, dat een van de aanwezige missionarissen hem opvolgde als oudste, senior, vaër, principalis, pastoor.

Een homo novus zou de bouwpastoor worden van de nieuwe kerk aan de Haarlemmerstraat, nl. Pater Jacobus Goofers.

In ons boek: Honderd Jaar Hartebrugskerk 1836—1936 hebben wij zijn verdiensten zo volledig mogelijk geschetst. Wij kunnen daar niets meer bijvoegen. Maar hij, die de roemvolle geschiedenis van de Hartebrugskerk opende, sloot ook de historie van de Kuipersteegkerk.

Daarom zij hier ook zijn naam met ere genoemd.

Voor zijn arbeid tot de bouw van de nieuwe kerk met voor- en nageschiedenis zij het ons geoorloofd naar het genoemde werk te verwijzen [1].

Enige levensdata mogen hier slechts volgen.

Jacobus Goofers werd geboren op 20 October 1796 te Gemert. In September 1814 begon hij zijn noviciaat te Megen en studeerde er ook theologie. Uit Megen verjaagd, voleindigde hij het noviciaat te Hernen, waar hij 21 Februari 1815 aankwam. Pas 12 December 1818 kon hij wegens de tijdsomstandigheden zijn professie afleggen en wel te Kevelaer. Op 22 December 1818 ontving hij te Munster de H. Priesterwijding.

Op 24 Januari 1819 werd hij missionaris te 's-Gravenhage, maar werd op 27 Mei van dat jaar verplaatst naar ,,De Boom'' te Amsterdam.

---

[1]) Sloots, Hartebrugskerk blzz. 9—48.

Precies 11 jaar later 27 Mei 1830 — pas 34 jaar oud — volgde zijn benoéming te Leiden.

Op 31 Januari 1857 ontving hij eervol ontslag. Hij woonde vervolgens in de kloosters te Weert, Megen, Maastricht en Venray, waar hij 23 April 1874 overleed.

Hij had te Leiden als socii Pater Raynerius Josephus Antonius van Ewijk en P. Franciscus Welters [2]).

---

[2]) Hij werd later pastoor van de Hartebrugskerk. Zie Sloots, Hartebrugskerk blzz. 49—99.

In: De Godsdienstvriend 31 (1833) blzz. 293—294 lezen wij het volgende bericht: 3 November 1833 heeft na de Hoogdienst de Hoogw. Heer Baron van Wijkerslooth, Heer van Schalkwijk, Bisschop van Curium, een troostvolle redevoering gehouden voor de gedetineerde militairen in de kerk van den H. Apostel Petrus in de banden in het militaire detentiehuis bij deze stad; waarna zijn Hoog. Ew. aan 117 manschappen het Sacrament des Vormsels toediende. Pater Welters verrichtte de hoogdienst. Zie ook De Godsdienstvriend 29 (1827) blzz. 46—47.

DE ROL UITGESPEELD?

In zijn leerzaam boek „De opkomst van het Protestantisme in eene Noord-Nederlandsche Stad" heeft de bekende Professor L. Knappert menige bijzonderheid over de Minderbroeders opgetekend. Na de verwoesting van het oude klooster te hebben medegedeeld, laat hij volgen [1]): „Het had — wij zagen het meermalen — geen kleine plaats ingenomen in de geschiedenis onzer stad: thans was zijn rol uitgespeeld".

Inderdaad: het stoffelijk gebouw lag buiten de Hogewoerdspoort tegen de grond. Maar de levende mensen, die het bewoond hadden, bleven en zetten onder haast onverdragelijke omstandigheden hun onwaardeerbare arbeid voort.

Eerst in de stille verborgenheid en in het zwijgend geheim.

Dan langzamerhand stouter en vrijer, ondanks bittere vervolging, smaad en gevaar. Verbannen, keren zij weder.

Zo ging de verdere tocht de eeuwen door.

Totdat de historie haar rechten herneemt.

De Minderbroeders hebben het erfdeel van hun vaderen niet ongewroken gelaten.

Hun rol was niet uitgespeeld.

Nog na 500 volle jaren zetten zij een kostbare traditie voort.

Uitdagend staat in het volle stadsleven de Hartebrugskerk, die vijf eeuwen verbindt.

Als verborgen wel op een uithoek, bewijst toch de intieme Sint Leonarduskerk de nieuwe expansie van stad en katholiek leven[2]).

---

[1]) Knappert blz. 263.

[2]) Over stichting van Sint Leonarduskerk met klooster te Leiden zie Sloots, Hartebrugskerk blzz. 44, 152, 182.

Onder bescherming van Sint Petrus, den patroon van de stad en van Sint Bonaventura, die wetenschap aan heiligheid paarde, vormen de Minderbroeders van de Marienpoelstraat honderden jongens in soliede deugd en gedegen kennis [3]).

Sint Franciscus van Assisi houdt zijn gestigmatiseerde handen beschermend over een talrijke opgroeiende jeugd [4]).

Wanneer verkeerde liefde misdreef, toont Sint Margarita van Cortona, wat ware liefde vermag [5]).

De rol van de Minderbroeders te Leiden is niet uitgespeeld.

Het toneel van deze tijd is een strijdtoneel, waarop bijna slechts drama's worden gespeeld van tranen en bloed.

Maar zwaarder en werkelijker is de strijd om geloof en waar christelijk leven. Tot leniging van smart, maar tot behoud vooral van Christus' leer speelden de Minderbroeders van Leiden vijf eeuwen lang voortreffelijk de rol, die Vader Franciscus hun had toebedacht.

De geschiedenis, die rechten herneemt, heeft haar geheimen voor een toekomst. Mogen het onze broeders gegund zijn als joculatores Domini een nieuwe reeks van honderde jaren vreugde en vrede te brengen. Voor tijd en eeuwigheid.

Zo blijven zij op 's werelds schouwtoneel hun rol uitspelen.

---

[3]) Over stichting van de R.K. H.B.S. te Leiden zie Sloots, Hartebrugskerk blzz. 168—169.

[4]) Over het Sint Franciscus-Liefdewerk zie Sloots, Hartebrugskerk blz. 165—167.

[5]) Over de Sint Margarita van Cortona-stichting zie Sloots, Hartebrugskerk blzz. 140, 142, 167, 174, 192, 199.

BIJLAGE I

Admissie van de Broederen van St. Franciscus Ordre in de Waert omtrent Leyden.

Wy Schout, Burgemeesteren, Schepenen, ende Raiden der Steden Leyden,

Doen condt allen luyden,

dat wy by der Raiden consent ende goedt duncken vander Vroedtschap ende ryckdom van Leyden gegunt ende geconsenteert hebben,

voor ons ende onze nacomelingen

den Broederen van der heyliger Observantien van Sinte Franciscus Oordre, te wonen en te wezen by der stede van Leyden in die Waert,

om aldaer

ter eeren Godts, Marie zynen lieven Moeder, des Heyligen Vaders St. Franciscus, ende alle Goodts Heyligen,

Godtsdienste te doen om zaligheyt der zielen,

en den Kersten menschen te brengen tot beteringh hares levens,

te houden die seven Getyden,

ende Gode van Hemelryck te dienen mit Missen, mit Sermoenen ende andere Godtlicke geestelicke ouffeninge,

na der Regulen, dat die voorschreve Oordre van de Heylige Observantie toebehoort, gelyck die Broederen t' Sint Omeers ende ter Goude die nu ter tydt houden, ende want wy den voorschreve Broederen in hueren guede geestelicke ouffeningen gaerne geholpen ende gevordert sagen,

soo hebben wy die voorschreve Broederen, ende haren nacomelingen by consent ende goedtduncken vander Vroedtschap ende ryckdom van Leyden aengenomen, ende nemen onder stede van Leyden hoir protectie ende beschermenisse, ende hebben den voorschreve Broederen ende hoiren nacomelingen geoorloft ende geconsenteert, oirlove en consenteeren mits desen brieven,

dat die voorschreve Broederen in die Waert tot allen tydt als zy willen binnen der stede ende vryheyt van Leyden mogen om Godts wille broodt bidden voor den huysen,

ende hun noodtdruft ende voedtsel by der gratie Goodts daer aft

te nemen, in sulcken schyne ende manieren, als die Broederen 't Sint Omers ende ter Goude daglix bidden,

mit voorwaerden, oft tot eniger tydt gebeurde, dat Godt verhoede wil, dat die Broederen, die nu zyn, of die namaels wesen sullen,

niet en leefden, noch hun en regeerden als die heylige observantie inhout ende begrypt,

en soo die Broederen van St. Omers ende van der Goude de heylige observantie houden,

ende dat mit kennelycken prouftlycken ende waerachtige redenen by den Prior van den Convente van St. Bernaerts Oordre tot Waermondt bevonde worde

dat de voorschreve Broederen na heure heylige observantien niet en leefden, soo sullen die Schout, die vier Burgemeesteren, ende die acht Schepenen van Leyden dan ter tydt wezende,

by den Prior van Warmondt, die dan ter tydt

in de breukigen ende misdadigen Broederen mogen uytsetten, ende andere Broederen van den observantien voorschreve weder mogen innemen, sonder eenigh toeseggen van de voorschreve Broederen of horen nacomelingen, of van yemant anders,

ende sonder eenigh consent van eenige Heeren ofte Prelaten, geestelyck of waerlyck voirder te versoucken.

Ende oft zoe gebeurde, dat Godt verhoede moet, dat die Broederen boven der heyliger observantien gingen ende overtraeden,

ende dat zy daerom by den Gerechte en den Prioor van Warmondt voir ende alle uytgeset worde,

ende men geen andere Broederen van der observantien in de huysen ende Cloostere in de Waert en conde gekrygen, nochte hebben en mochte,

soo sullen Schout, Burgemeesteren ende Schepenen van Leyden, ende de Prior van Warmondt dan ter tydt wesende,

alle die huysinge ende guede die de voorschreve Broederen ruymen sullen, geven ende doen comen ter oerbaer ende prouffyte der arme huyssaten binnen Leyden,

gelyck die brieven van den verbande, die deselve Broederen der stede van Leyden daer off gegeven hebben dat wel uytwyst ende begrypt;

ende om dat wy alle dese voorscheve punten ende elcken byzonder voir ons ende voir onse nacomelingen,

den voorschreven Broederen ende hoiren nacomelingen vast ende gestaden houden willen.

Soo hebben wy Floris van Boshuysen, Schout, Willem van Berendrecht, Dirick Reynger, Dirick Nieuweveens, Willem van Boshuysen ende Floris van Syll, Burgemeesteren, Andries Costeyns, Simon Vrederic van Swieten, Dirck Cornelis Gerritsz., Floris Claes Willemsz., Pr. die Bruyn, Jan Barthout Hugensz., Jan Wermbouts ende Coen van Oosterwyc, Schepenen, in Leyden, desen brief besegelt mitter stede zeegel van Leyden hier aengehangen, die wy dagelijcx samentlick gebruycken,

en om der meerderen sekerheyd

zoo hebben wy Simon Frederic van Swieten ende Pieter de Bruyn voorschreve desen brieve mede besegelt,

mit onsen zegelen hier aengehangen voir ons selven ende voir ons mede gesellen voirnoemt.

Gegeven op den eersten dach van Maerte in 't jaer ons Heere 1445.

BIJLAGE II

Gardiaan c.s. aanvaarden de voorwaarden tot toelating te Leiden.

G.A. Leiden, oorspronkelijk.

Wy broeder heynric barninc gardiaen Ende gemeen convent vander minre broderen cloester buyten Leyden Inde wart

doen kond allen goeden luyden

want die goede luyden vanden gerechte van Leyden

om zalicheit hoire sielen ende om den kersten menchsken te brengen tot beteringe hoirs levens

ter eeren ên love goids ên zynre liever moeder marien ên des heiligê Vaders sinte franciscus ên alle goids heilige

voir hem en hoire nacomelingê ons ên onse nacomelingen

An genomen hebben In hoire protexie en bescermenisse na wtwisinge der brieve die wy vander goeder stede van leyden daer of hebben.

So ist dat wy ons weder daer om overgegeven ên verbonden hebben, over geven ende verbinden mit desen brieve voir ons ên onse nacomelingen

Wair dat sake dat God verbieden moet dat wy gardiaen ên gemeyn convent voirss. of onse nacomelingen boven der heiliger observancien gingen of overtraden

Dat ghy dan Sscout, Burgemrn ên scepên
mit rade ende ondersoekinge der waerheit
Als mitten Prior ên convent der barnaditen van Warmonde
moget ên macht hebt
sonder enich last van consciencien
ons voirss. broederen wt de stat te setten ên andere goede broderen daer in te setten

Ende oft so gebuerde, datmen gheen andere broederen vander observancien gecrigen en conde in die huysinge ên cloester voirss.
so mogen dan die scout, burgermrn ên scepeñ van Leyden
mitten prior van Warmonde dan ter tyt wesende
alle die huysinge ên goeden die wy rumen sullen geven ên doen comen ten oirbair ên profyt der armer huyssitten binnen leyden

In tugenisse van desen so hebben wy gardiaen ên convent voirss by consent van broeder Jan vander Goes up dese tyt vicarius des ministers van Coeln ende commissarius des eerwairdigen Vaders broeder Jan Manbaert up dese tyt wesende gemeen vicarius over die broeders van der observancien op deside des geberchs des generaels ministers van der gemeenre oirden
onse segelen hier an gehangē.
Gegeven up ten viftiensten dach vân marte
Int Jaer ons heeren duysent vierhondert vyf êñ veertich.

BIJLAGE III

Franciscaanse Bronnen over het Minderbroedersklooster te Leiden

Leydensis conventus, in quo prius fratres de tercia regula habitaverunt, acceptatus a nobis anno Domini 1445.

Uit anonieme Antwerpse Provinciekroniek XVIe eeuw. Gepubliceerd in Schoutens, Antiquitates I. Zie CFN. II (1931) blzz. 20-22.

Conventus Leydensis, paululum à Leydis Batavorum urbe situs, à fratribus de Observantia inhabitari coepit anno Domini 1445. Fuerat is locus antea fratrum de tertia Regula beatissimi patris nostri Francisci. Habitaverunt autem ibi fratres de Observantia usque ad calendas Augusti anni 1572. Quo die & ipsi cum alijs religiosis impijssimorum haereticorum furia depulsi, aedificiaque demolita sunt.

Uit Gonzaga 1587 blzz. 1000—1001. Gonzaga 1603 blz. 1166. Zie CFN. blzz. 23—24. Aldus ook Origo f. 7a. Zie CFN. II (1931) blzz. 33—34.

Leyda, quod Lugdunum Batavorum dicunt, australis item hollandiae celebris civitas, omnium illius Provinciae Civitatum amoenisima, cuius pulchritudinem pictor arte sua non posset exaequare. Hic extra muros fuerat monasterium fratrum Regulam Tertiam S. Francisci de penitentia profitentium, quos Senatus consulto traditum fuit fratribus nostris Anno millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto. Qui locum hunc inhabitaverunt usq. ad annum dni millesimum quingentesimum septuagesimum secundum quo circa mensem Augusti cum alijs Religiosis Geuziorum furore fugati sunt atq. non multo post ita monasterium destructum est ut ne quidem vestigium ejus appareat.

Uit Sedulius blzz. 3—4. Zie CFN. blzz. 24—27. Met enkele ondergeschikte woordwijzigingen in Wadding XI (1932) blz. 283. Zie CFN. II (1931) blzz. 27—29. Alsook in Coudenhove, Compilatio blz. 350. Zie CFN. II (1931) blzz. 51—54.

T'convent van Leyden is ghelegen gheweest buyten de muren des Stadts ende is den Minderbroeders van de Observanten gegeven vande Borghemeesters ende Raet int iaer ons Heeren 1445. Die de plaetse bewoont hebben totten eersten dach van Augusti des iaers 1572. Op welcken dach sy van de ketters sijn veriaeght/ die soo het clooster hebben ghedestrueert/ datter gheen voetstap meer te vinden en is.

Uit Thielmans blz. 366. Zie CFN. II (1931) blzz. 29—30.

A°. 1445°. Leidae quod Lugdunum Batavorum dicunt, Australis Hollandiae oppido Frum tertij Ordinis S. Francisci extra moenia,

non procul porta Horgewortensi ad Sedis Aplicae auctem Conventus. Senatus-Consulto traditus fuit regularis observaae fratib. cui conventus sicut et Gaudano 26 Novemb. anni eiusdem Philippus bonus solemni Diplomate qd in Rotundo rubeo sigillo illaesum superest specialem protectionem adduxit. Apprime ijsdem evincitr prima proae Coloniae Observaa, sed eheu malitia temporum mutatus est color optimus, nam Leidae Cal. Aug. anni 1572 fribus Geuziorum furore fugatis monrium expilatum, dirutum rasumq fuit et ne vestigium reliquum sit Gloriaturq Chronica Hollandiae praedicta nıl praeter solum fundum eumq in hortos olerum diversos transformatum extare.

Uit Classis XI blzz. 25—26. Zie CFN. II (1931) blzz. 30—33.

Est et hic conventus (Leydensis) sub ditione haereticorum. Subministrat tamen proa civitati duos missionarios pro servitio et solatio catholicorum.

Uit Coudenhove, Descriptio blz. 28. Zie CFN. II (1931) blzz. 51—52.

Leydensis. Monasterium Fratrum 3am Regulam S. Francisci profitentium extra muros situm, senatusconsulto traditum est Fratribus nostris 1445; sed anno 1572 inde, circa mensem Augustum pulsis cum Religiosis aliis, non multo post monasterium penitus destructum est.

Anni fundationis. Zie CFN. II (1931) blz. 54. A.U. II (1875) blz. 41.

Apud Leydam Batavorum acceperunt Observantes conventum A. 1445, ubi fuerant Tertiarii nostri Regulares, sed nostri fuerunt ab haereticis expulsi 1. Aug. 1572.

Causae blz. 15. Zie CFN. II (1931) blz. 58.

BIJLAGE IV

1453 Juli 31. Paus Nicolaus V beveelt, dat aan de inwoners van de stad Leiden, bisdom Utrecht verlof wordt gegeven het klooster van de Minderbroeders Observanten buiten de muren van de stad af te breken en ervoor in de plaats een nieuw klooster te bouwen in de stad zelf.

Dilecto filio praeposito ecclesiae S. Petri, Traiecten.

Piis fidelium votis etc.

Exhibita siquidem Nobis nuper pro parte dilectorum filiorum universitatis et oppidanorum oppidi Leodien., Traiecten. dioec, petitio continebat, quod ipsi, provide considerantes, quod domus fratrum Minorum regularis observantiae, quae de novo extra oppidum auctoritate litterarum fel. rec. Eugenii papae IV, praedecessoris Nostri, fundata et erecta exsistit, in loco minus securo, ad quem nocturno praesertim tempore banniti a dicto oppido et alii ipsorum oppidanorum inimici de facili accedere possint et plerumque accedunt, sita est, quodque illius fratres in ea tute morari, et ipsi oppidani pro divinis audiendis officiis ad illius ecclesiam nequeant se conferre, ac eis propterea et oppido memorato per inimicos plura damna et detrimenta possent verisimiliter evenire:

domum ipsam demoliri et aliam cum officinis necessariis pro fratibus ordinis et observantiae praedictorum in dicto oppido, in loco ad id idoneo fundare et aedificare summopere affectant,

pro parte universitatis praedictorum Nobis fuit humiliter supplicatum, ut attentis praemissis eamdem domum, illius tamen fratrum ad hoc accedente consensu, demoliendi seu demoliri faciendi et loco ipsius unam aliam domum, in eodem oppido et loco, ut praefertur, convenienti, cum ecclesia, campanili, campana, coemiterio, claustro et aliis officinis pro usu fratrum dicti ordinis sub regulari observantia viventium et habitatione perpetuis fundandi et construendi, ligna quoque et lapides demoliendae domus praedictae pro alia construenda domo deferendi licentiam concedere et alias super hoc opportune providere de benignitate apostolica dignaremur.

Nos igitur, de praemissis certam notitiam non habentes, huiusmodi supplicationibus inclinati, discretioni tuae per Apostolica scripta mandamus, quatenus de praemissis omnibus et singulis, ac eorum circumstantiis universis auctoritate nostra te diligenter informes, et si per informationem huiusmodi super quo tuam conscientiam oneramus, ea vera esse reppereris, et ad id fratrum praedictorum consensus accedat, domum praefatum demoliendi aut demoliri faciendi et aliam pro ea in dicto oppido, loco utique decenti, cum ecclesia, campanili, campana, coemiterio, claustro et aliis necessariis officinis pro eisdem fratribus de observantia nuncupatis fundandi et construendi

necnon ligna, lapides et alia demoliendae domus ad novam domum fundandam huiusmodi pro illius constructione deferendi, ipsis quoque fratribus eamdem novam domum recipiendi, inhabitandi et retinendi, fel. rec. Bonifatii papae VIII etc., Quibuslibet aliis constitutionibus Apostolicis et dicti Ordinis nequaquam obstantibus, ordinarii loci et cuiuslibet alterius super hoc licentia minime requisita, auctoritate praefata, tenore praesentium licentiam largiaris, iure tamen parochialis Ecclesiae et cujuslibet alterius alias in omnibus semper salvo.

Et insuper eisdem fratribus, quod omnibus et singulis privilegiis exemptionibus etc. aliis Fratribus aliarum domorum dicti Ordinis concessis gaudere valeant, concedas etc.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominicae MCCCCLIII, pridie kalendas augusti, Pontificatus nostri anno VII.

Bullarium Franciscanum I blzz. 841—842. Wadding XII (Quaracchi 1932) blz. 677.

Bullarium Franciscanum I Index Locorum blz. 959 heeft: Leodium (Leyden). De Praepositus ecclesiae S. Petri is klaarblijkelijk de Pastoor van de Sint Pieterskerk. Leiden behoorde toen tot het Bisdom Utrecht. Wij hebben de varianten in deze tekst verwerkt.

BIJLAGE V.

Toespraak op het gouden priesterjubileum van P. Albertus Pighius, Gardiaan te Leiden.

In iubileo fratris Alberti Pigii, Guardiani Leidensis post offertorium sic exorsus est.

Venerabilis Pater congratulamur tibi ac ad ad iubilandum tecum in Domino excitamur considerantes multa et magna beneficia ab Altissimo tibi collata. Fecit quippe tibi magna, qui potens est.

Verumtamen (Utinam?) communia sileamus. Magna tibi fecit, qui a multis periculis et innumeris malis te custodivit et ad hanc sanctam religionem te attraxit.

O quam magna praestitit, qui te ad sacerdotii divinam dignitatem subnixit in qua iam 50 annis ei fideliter servisti, offerens ei sacrifi-

cum laudis, sacrificium Deum reconcilians, vivis veniam et gratiam, defunctis refrigerium impetrans.

O Quanta est gratia sic longitudine dierum repleri, sic Altissimum ministrasse.

Heu, quot interim mors inopinata in malis oppressit.

Postremo magna tibi fecit qui te verbi sui praeconem instituit et usque ad hoc tempus bonam (?) senectutis gratiam quam laborandi contulit, ita quod panem otiose non comedisti.

Quid ergo restat nisi iubilas in Domino qui omnia praestitit.

Cum Apostolo dicas: bonum certamen etc.

Dulce Verbum illud exspectans ex ore Dei: euge serve bone, quia in etc.

Interea suspsipe benedictiones assignatos ut his confirmatus profeceris in omni sanctitate usque dum dicat spiritus ut requiescas a laboribus tuis.

Vide in 2° latere sequentis folij. Benedictiones sacri jubilei

+ Benedicat tibi Deus tuus, et custodiat te semper nunc et in perpetuum ab omni malo culpae et poenae, animae et corporis, et in bonis cordis, oris et operis crescere et perseverari te faciat usque in finem.

Ostendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur tui.

Det tibi de rore coeli et pinguedine terrae abundantiam frumenti, vini et olei. +

Benedicat te Deus omnipotens privilegio sacri iubilei, et in omni benedictione spirituali in coelestibus.

Convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi gratiam et pacem pectoris in praesenti et post haec pacem aeternitatis. In nomine Patris et Filii + et Spiritus Sancti. Amen.

Quum imponitur sertum capiti dicitur.

Coronet et benedcat te Deus + et Deus protegat scuto bonae voluntatis suae.

Coronet et benedicat te + Deus Filius in misericordia et miserationibus suis sempiternis.

Coronet, benedicat, repleat + Deus Spiritus Sanctus in bonis desiderium tuum, et renovetur ut aquila senectus tua.

Demum coronet te Deus sancta Trinitas gloria et honore et constituat te super omnia opera sua in aeternum. Amen.

Esto igitur fidelis usque ad mortem Domino Deo tuo et dabit tibi coronam vitae aeternae. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

In iubileo virginum cantatur in eductione virginum cum candelis in manibus ad altare, Jesu corona virginum etc. Hic Veni Sancte Spiritus cum collecta. Dein missa, in qua post offertorium fit collatio de iubileo. In qua et sacramentum suscipiunt; post missam cantatur Veni Creator cum collecta; demum dantur benedictiones, quibus datis cantatur prudentes virgines et Te Deum Laudamus et versus veni sponsa, sic concluditur.

Uit een handschrift, bijgebonden bij Calendarium perpetuum in de Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden.

BIJLAGE VI

Depositie gedaen ten versoucke van Cornelis Govertz. ende vuyt de name van Olivier phsz., drapier binnen Leijden.

Op huijden den vierden dach Novembris anno XVc ende LXVIJ compareerden voor mij, Pieter Adriaens zoon Storm, Notaris publijck by de hove van hollant geadmitteert, ende voor den getugen hier nabeschreven, Cornelis Jans zoon volre, oudt omtrent 33 Jaren, ende heynricgen adriaens dochter zijn huijsvrouwe, oudt omtrent 35 jaren, wonende binnen der stede van Leijden.

Ende verclaerden ende deposeerden bij heure conscientie ende zielen salicheijt in plaetse van eede, ten versoucke van Cornelis Govertsz. van wegen ende vuijt de name van Olivier phsz. drapier binnen der voorsz. stede zijn oom Respectivel tgunt hier nabeschreven staet.

Eerst Cornelis voirn. hoe dat ten zelven tijde, doen inde minrebroederen clooster buten Leyden de beelden, outaren ende andere dingen gebroocken ende aen stucken geslagen werden, hij deposant een wijl tijts stont voor bij de kerck deure vande voorsz. convente ende aensach het Rumoer van smijten, van tzelve onlanx aengesien hebbende is weder van daer gegaen naer Le(yden?), tuychde. Voorts, dat hij deposant den voirn. Olivier phsz. ter wijlen hij

deposant daer was, stille sach staen voor in tportael vande voorsz. kerke, aensiende het smijten ende slaen inde zelven kercke sonder dat hij ergens zijn hant aensloech off poochde te doen om te slaen ofte yet te breecken,

dat hij deposant gesien heeft ofte weet, dat hij deposant van daer gaende, is Olivier voorn. mede van daen gegaen met hem, deposant ende wesende tsamen op kerckhoff, is bij hemluijden gecomen een vrou persoon comende vuijt tconvent, wesende met zeeckere linnewerck ende een deecken geladen nae zijn onthoudt (alst scheen van meeninge zijnde t zelve wech te dragen,

welck hii deposant eerst ziende, heeft t zelve den voirn. Olivier phsz. geseijt ende gewezen, hem vragende, off dat wel behoorde te wesen, dat men zoo tgoet vandaer nemen ende thuijs dragen zoude.

Ende heeft alsdoen Olivier phsz. voorsz. de voirn. vrouwe qualicken toegesproocken ende benam haer tgoet, dat sij in tconvent genomen ende bij haer hadde ende is daer mede wederomme gegaen naer tzelve convent, mer waer hij tselve brachte ende weet hij, deposant nijet; dan verwachte hij, deposant, den zelven Olivier, tot dat hij tgoet in tconvent gebracht ende gelaten hadde ende wederomme quam; ende ghingen doen tsamen naer Leijden met zijn deposants huijsvrouwe, die op het kerckhoff bij hem quam.

Voorts tuijchde de voirn. henricgen adriaens dochter, dat zij ten zelven tijde mede gegaen is naer tvoorsz. convent, omme naer haer voirn. man te zien ende heeft den zelven haeren man gevonden op tkerckhoff ende zach mede den voorsz. Olivier phs zoon daer bij of omtrent ende hoorde, dat hij zeijde jegens een vrouwpersoon, die eenich goed geladen hadde onder haer heuck:vroutgen behoort dit wel te wesen, naer haer onthout haer hoeijck op slaende, mer off hij haer tzelve goet ontnam ofte nijet, is haer getughe nu vergeten.

Ende Cornelis Govertsz. voorsz. vuijt de name alsboven versochte aen mij, Notaris, hier van te hebben acte in behoorlicke forme.

Aldus gedaen binnen Leijden tot mijnen huijse. Ten dage ende Jare alsboven.

Ter presentie vande Eersamen mannen Jan Jansz. van Berendrecht smidt ende ijsbrant Jacobsz., poorteren der voorsz. stede als geloofl. getugen hier toe versocht ende gebeden.

Deze acte bevindt zich in het Rijksarchief te 's-Gravenhage. Oorspronkelijk.

BIJLAGE VII

Stukken betreffende de Statie van de Minderbroeders te Leiden in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

1572—1753. Descriptio primordii ac progressus seu seriei missionariorum et rerum notabilium usque ad annum 1753 stationis Leidensis.

Descriptio Stationum III blzz. 19—21.

1600—1728. Synopsis chronologica ex manuscripto P. fr. Cornelii van Bortel (+27 December 1728) missionarii Leydensis, continens seriem Patrum nostrorum qui Lugduni Batavorum Catholicis servierunt ab anno ± 1600—1697 (1728).

Descriptio Stationum I blzz. 51—52.

1652 Februari 19. Doopbewijs van Amandus Souburch, gedoopt in de Sint Peterskerk te Leuven, 19 Februari 1652. Ouders Wittus Souburch en Susanne Louijse Castello. Peter: mr. Franchoijs Tijpoets, licentiaet inde rechten ende secretaris deser stadt inde plaetse vanden heere Amandus de Rhode; meter: Anthoniette Castello.

Copy van 12 Augustus 1676 van het extract uit het doopboek, gedateerd 6 Juni 1676.

1659 Januari 31 ('s-Gravenhage). Het Hof van Holland geeft verlof aan Gosewijn Souburch en Johan Hacquet te Leiden, om uit de nalatenschap van Gerrit Souburch te verkopen: enige huizen enz. in de Haerlemstraet (hoek Cuijpersteech) en op de uijtterste gracht binnen Leiden, alsmede een tuin aende naeckte sluijs buiten Leiden, verder een huis enz. op de oostsijde vande haven te Gouda, alsook een stuk land gelegen in 't lant van Steijn, en tenslotte een stuk land gelegen inden niewen broeck onder Reewijck.

Copy van 25 Mei 1661.

2de Helft van de 17de eeuw (zonder jaar). Ick ondergeschreiven bekene wel deutgelijke schuldich te weessen jof. Ammerenciaen de Man de soma van eens vijftich Carollus guldens tegens 4 gulden

int jaer en dat in voldonige van beloofte van... Huibers Verburch en Antonis Meese de Haeg bij de Sp. bij Willem Hendrick Hartes(?)

Ongeveer 1660—1670. Leiden (zonder datum noch plaats). Kwitanties van 28 en 14 gulden door juffr. de Man betaald aan Joh. Halkeett, van 200 gld. van het huis op de Harlemstraet.

1663 Maart 31. Leiden. Goeswinus van Souburgh en Johan Halket verkopen aan Emerentia de Man een huis enz. alhier ter steede aende Zuijtzijde vant' Marendorp aen den houck van de Cuijpersteegh voor 7000 gulden, waarvan 3000 gulden later te betalen.

Copy.

1663 Maart 31. Leiden. Bepalingen omtrent de aflossing van 3000 gulden, door Emerentia de Man verschuldigd aan de kinderen van Gerrit Wittensen Souburch. Met aantekening van 28 Mei 1668.

1663 Maart 31. Leiden. Bepalingen omtrent de aflossing van 3000 gulden, door Emerentiana de Man verschuldigd aan de kinderen van Gerrit Wittensen Souburg. Met drie indorsaties van 28 Mei 1668, 26 October 1676 en 22 Maart 1677.

Copy van 19 Juni 1674. Een andere copy nog met bovendien aantekening van 26 October 1676.

1663 Maart 31. Leiden. Kwitantie van 3000 gulden, door Emerentia de Man betaald aan Goswijn Souburch en Halkeett van de koopsom van een huis op de Haerlemstraet op den houc van de Kuijperstech binnen Leijden.

Oorspronkelijk.

1663 Mei 12. (Leiden). Kwitantie van 1000 gulden, door Emerentia de Man betaald aan G. Souburch en Halkeet voor een huis enz. op de Haerlemstraet en in de Cuijpersteech.

Oorspronkelijk.

1664 Juni 7. (Leiden). Kwitantie van 20 gulden door Emerentia de Man betaald aan G. Souburch van de 200 gulden bij haer van haer huijs belooft als zijnde 180 gulden betaelt over de huyr van thuijs opte Hogewoert.

Oorspronkelijk.

1664 Juni 7. (Leiden). Kwitantie van 75 gulden, door Emerentia de Man betaald aan de kinderen van Witten... Gerrit Souburch, als rente van 3000 gulden. De termijn was 1 April 1664 verstreken.

Deze kwitantie is ondertekend door G. Souburch en Halkeett.
Oorspronkelijk.

1666 Mei 13. ('s-Gravenhage). Witte Souburch (namens zijn voogd Johan Goethals, bedienaer des goddelycken woorts tot Delft) en zijn advocaat mr. Domkert Verselervel(?) enerzijds, en Wilhelm van Raevesteijn (namens Cornelis vander Hooch, voogd van Amand Souburch) met zijn advocaat mr. Pieter Boxt(?) anderzijds, leggen aan het Hof van Holland een inventaris over van de onverdeelde goederen, de voors. twee onmundige weesen toe coomende, — en verdelen daarna deze goederen.

Copy van 17 Juli 1667. Nog een extract van 23 Juli 1667. Nog een ongedateerde copy.

1666 Juli 3. (Leiden). Kwitantie van 210 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Corn. van der Hooch als voogd van Amandt Souburch.

Oorspronkelijk.

1667 Mei 1. (Leiden). Kwitantie van 105 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Corn. vander Hooch als voogd van de erfgenamen van Gerrit Zouburg.

Oorspronkelijk.

1668. (Leiden). Kwitantie van 105 gulden, door (Emerentiana) de Man betaald aan Corn. vander Hooch als voogd van Souburch.

Oorspronkelijk.

1668 Mei 18. (Leiden). E. de Man getuigt voor schepenen gekocht te hebben een huis en erve op Maredorp, hoek Kuipersteeg.

Copy.

1669 Juli 19—1670 Maart 25. Jacob van Ravestijn (namens Cornelis van der Hooch, voogd van Amand en Witte Souburch) enerzijds, en Willem Schuijfhil (namens Jonatas van Groenendijck, out-burgemr ende ontfanger der stede Goude, cum suis), Joost van Leuwen (namens Emerentiana de Man), Cornelis Becx (casteleijn van het Hof van Holland), Carel van de Pluijm anderzijds procederen over schikkingen, door Gosewijn Souburch als voogd van Amand Souburch weleer getroffen: 19 Juli 1669 formulering van de vorderingen; 13 Maart 1670 approbatie van de Hoge Raad; 25 Maart 1670 vonnis van de Hoge Raad.

Copy.

1670 Februari 18. (Leiden). Claude Verdun, coopman wonende binnen der stadt Leijden, weduwnaar van Brigittha Bijndorp, verklaart dat zijn nicht Emerentiana de Man hem niets meer schuldig is.

Oorspronkelijk.

1670 September 18. 's-Gravenhage. Kwitantie van 196 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm van der Bosch voor Amand Souburch.

Oorspronkelijk.

1670 September 18. 's-Gravenhage. Kwitantie van 724 guld. 2 st. 12 penn., door Emerentiana de Man betaald aan Joannes Goethals, predicant tot Delft (voor Witte Souburch, luijtenant), en Willem van der Bosch (voor Amand Souburch).

Oorspronkelijk.

1671 April 26. 's-Gravenhage. Kwitantie van 98 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm vander Burch voor Amandus Souburch.

(Daaronder): Welcke voors. somme van achtentnegentigh gulden (door ordre van mijn neeff Wilhelm van der Burgh ende desselfs quijtantie) is bij mij onderges. ontfangen actum ut supra.

Bij mij Cornelija den Otter mij present als getuijge
... oorenburgh.

Oorspronkelijk.

1672 April 27. Leiden. Kwitantie van 98 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm van der Burch voor zijn neef Amandus Souburch.

Oorspronkelijk.

1673 Mei 29. Leiden. Kwitantie van 98 minus 28 gulden, door Emerentiana de Man betaald voor Wilhelm van der Burch voor Amandus Souburch.

Oorspronkelijk.

1674 April 17. Leiden. Kwitantie v. 98 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm vander Burch voor Amand Souburch.

Oorspronkelijk.

1675 Maart 28. Leiden. Kwitantie van 98 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm van der Burch voor Amandus Souburch.

Oorspronkelijk.

1675 April 25. 's-Gravenhage. Maria Halquet, jonge dochter, wonende binnen de stad Grave en tegenwoordich alhier inden Hage, geeft volmacht aan haar zusters Elisabeth Halquet (weduwe van Pieter Cuijper in sijn leven vendrich ten dienste deser landen) en Catharina Halquet om het geld te innen dat haar, Maria, toekomt uit de erfenis van Johanna Souburch, gewoont hebbende tot Leyden volgens het testament van 9 Augustus 1655.

Copy van 12 Februari 1677.

1676. Project van een testament.

1676 Màart 10. Leiden. Kwitantie van 98 gulden, door Emerentiana de Man betaald aan Wilhelm van der Burch voor Amand Souburch.

Oorspronkelijk.

1676 Mei 23. Gorinchem. Testament van Witte Gerrit Souburch, capiteijn van een compagnie te voeth ten dienste deser lande, ende Mevrouw Mathea Elisabeth Hacket sijne huijsvrouw, 23 Mei 1676, voor Johan Brouwer, notaris te Gorinchem.

Copie van 27 November 1676 van een copy van 24 Augustus 1676.

1676 Juli 31—1676 September 16. 's-Gravenhage-Gorinchem. Verzoek van Amandus Souburch aan het Hof van Holland en antwoord van het Hof ('s-Gravenhage) 31 Juli 1676; proces-verbaal van deurwaarder Hendrick de Bie aan het Hof, Gorinchem 15 Augustus 1676; bevestiging daarvan door Matea Elisabet Halkeet, weduwe Souborch, Gorinchem 23 Augustus 1676 voor denzelfden deurwaarder en 16 September 1676 voor schepenen van Gorinchem.

Copie van alles van 26 November 1676. Nog een project van deze copie.

1676 September 17. ('s-Gravenhage). De Raad van Holland beschikt gunstig over een verzoek van Amandus Souburgh om een schuldbrief van 3000 gulden ten laste van Emerentia de Man zodanig te wijzigen, dat hem daarvan 2800 gulden uitsluitend toekomen.

Copy.

Nog een copy van 27 November 1676.

1677 Janari 28. (Ampt Overbetuwe). Elisabet Halqueet, weduwe Kuper, machtigt haar zuster Catarina Halqueet om de helft

van 200 gulden met de interest te ontvangen van Emmerentiana de Man, wonende tot Leijden.

Oorspronkelijk.

1677 Februari 18. Leiden. Catharina Halquet bekent mede voor Elisabet en Maria Halqueet van Amerentia de Man ontvangen te hebben twee honderd gulden met de interest.

Oorspronkelijk.

1677 Maart 3. Leuven. Amandus Souburch en Susanna Louijse Castello machtigen Wilhelm van der Burch te 's-Gravenhage om 2800 gulden met de interest te ontvangen van Emerentia de Man te Leiden. Met garantie van de stad Leuven.

Oorspronkelijk.

1685—1737. Descriptio fructuum spiritualium, rerum notabilium et seriei missionariorum Stationis Leydensis.

Descriptio Stationum I blzz. 40—50.

1709—1710. Relatio persecutionis a Jansenistis contra missionarios nostros Leydenses attentatae a° 1709—1710.

Coudenhove Compilatio blzz. 482—484.

1710. Relatio inquisitionis a Domino van Heussen a quonam missionarii nostri Leydenses missionem haberent, eorundemque e civitate expulsionis.

Pertinentia blzz. 52—55.

1738—1814. Descriptio fructuum spiritualium (1738—1801), rerum notabilium et seriei missionariorum (1738—1814) Stationis Leidensis.

Descriptio Stationum II blzz. 42—51.

BIJLAGE VIII

Memoriale aliquorum memorabilium incipiendo ab Anno 1676.

9 Jannuarij empta est nostra remonstrantia a quodam Judaeo pro 420 florenis; pro solutione antiquam nostram recepit, quae adhuc ipsi constabat 165 florenis [1]).

[1]) In de Hartebrugskerk is thans nog in gebruik een verguld zilveren monstrans, midden-XVII, hoog 69 c.M., bezet met later aangebrachte juwelen. Op de voet de gedreven figuren van de vier Latijnse Kerkvaders; de luna wordt

Eodem die nostra Emerentiana emit et dedit nobis ad usum quotidianum vasculum piperis ex argento, constans 12 florenis.

Ad emptionem vasculi synapeos eodem die etiam ad usum quotidianum contribuit domicella Bijndop ducatonem; constabat vero 16 florenis.

Pro remonstrantia dedit domicella Buitenwegh 10 ducatones, domicella Anna van Ringh 5 ducatones, Mechtildis Zegermans 10 florenos.

Circa hoc tempus domicella de Man cum nepte et domicella de Wilde dederunt ecclesiae lampadem argenteam.

1679 in festo Nativitatis de sylvere blaeckers voor Ons L. Vrou dedit Hildegondis Byndop.

Meutie heeft ons betaelt voor montkosten soo voor haer alsmede voor haer nichtien tot Mey toe van dit loopende jaer 1676, den 20 April 1676.

Den selven dagh hebbe aen haer ghelangt 16 duc. voor Pater Rdus de Broeiere.

1676 den 21 October ontfangen een vierendeel jaers montkosten van juffrou Hildegondis Byndop 6 g. 10 st. voor den turf.

Den 5 November 1676 ghegeven aen Marij 36 gulden voor haer huer; tot desen dagh toe voldaen.

Aen Cornelia 28 gul. voor een half jaer huer; tot desen dagh toe oock voldaen.

Hildegondis Byndop heeft den eersten van December 1676 al voldaen voor haer kostgelt tot Ons Lieve Vrouw Lichtemis des

---

geflankeerd door de figuren van de H. Maagd en den H. Joseph; daarboven de H.H. Franciscus en Antonius en in de top nog eens de H. Maagd. Merken zijn niet te bespeuren.

Als verdere kostbaarheden noteren wij een gouden filigraanbeslag, midden-XVIII, op een modern evangeliarium.

Bekend is het geborduurd gaffelkruis met voorstellingen van de Kruisiging en de H.H. Petrus en Paulus, dat zich bevindt op een modern kazuifel. Het borduurwerk, dat van omstreeks 1535 zal dagtekenen, is zeer sterk gerestaureerd. Zie: De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Geïllustreerde Beschrijving uitgegeven vanwege de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. Deel VII De Provincie Zuidholland, Eerste Stuk: Leiden en Westelijk Rijnland door Dr. E. H. Ter Kuile ('s-Gravenhage 1944) blzz. 94—95 en Plaat LXVI. Zie ook Sloots, Hartebrugskerk blzz. 112, 125, 126.

jaers 1677, te weeten voor een vierendeel jaers van Alderheylegen tot Lichtmisse toe.

Hebbe op den selven tyt oock van alles met Meutie effen ghe-rekent soo van winterkeersen, betaelingh van messelaer, timmer-man etc., alsmede den solaris aen den Heer advocaet Ravens, te weeten 19 gul. ende ettelycke stuivers, voor de saeck van de dry duisent gulden die Meutie aen de erfghenaemen van Souburgh, als mondigh synde nu, aen den vooght Verburgh ofte aen hun selfs sonder swaerrichheit soude tellen.

Juffrou Hildegondis Byndop heeft voldaen het vierendeel jaers, van Vrou Lichtemis tot den eersten Mey 1677; hiermede betaelt 8 gul. aen van Tielt, een tonneken wyn van 12 stoop in Koppelingh-steegh, een de potten aen Bassee, een tonneken wyn aen juffr. Kamersvelt van 20 stoop, ende ons provisie van bier etc., den 5 April 1677.

Op den 19 Aug. 1677 heeft ons Hildegondis voldaen voor haer kostgelt tot St. Jacobs toe van desen voorghemelden loopende jaer.

Den 12 November 1677 ben voldaen voor een vierendeel jaer kostgelt, te weeten van St. Jacobs tot Alderheylegen van desen loopende jaer.

1678 den 16 Febr. het kostgelt van onse Hillegonde tot den 1 Mey van dit loopende jaer 1678.

Item den selve dagh betaelt de huer aen Cornelia tot Alderh. van het jaer 1677.

1678 den 7 Mey voldaen van Meutie Emerentiana de Man voor een jaer montkosten van t' jaer 1677 tot den 1 Mey van t' jaer 1678.

1678 den 7 Julij voldaen voor een vierendeel jaer montkosten tot St. Jacob van dit loopende jaer van Meutie ende van Hillegonde ende alles effen ghereeckent.

Den 25 Julij 1678 ontfangen van Meutie 32 ducatons van huis-huer opt steenschuer; de rest heeft Meutie ghehouden voor de verpondinghe van de huisen, ende verschoten gelt int huishouden, soodat tot desen dagh met haer is effen gherekent.

Den 24 November ontfangen 70 min 5 stu. voor een vierendeel jaers kostgelt van Meutie tot Alderh.

Item van Hillegonde een half jaer kostgelt 136 – 5 stu. tot Ons L. Vrouwe Lichtmisse van dit loopende jaer 1679.

1679 den 23 Martij aen Cornelia betaelt 36 gul. voor een jaer huer tot Alderh. van het jaer 1678.

1679 den 23 Aprilis ontfangen het kostgelt van Meutie ende Hillegonde tot Mey toe van dit loopende jaer 1679 alles effen ghereeckent.

1679 het huis hiernaest ghecocht van den notaris Hooghboot

	voor	4000 gul.
daerop betaelt den 17 Jan. int selve jaer		3000 gul.
waertoe ick heb ghegeven		1535 gul.
Gerarda de Wilde		300 gul. 15 stu.
Meutie de Man		150 gul.
Hildegondis Byndop		100 gul.
Opghenomen van Marija Thyssen		600 gul.
tegen 5 ten hondert;		
van Maritie van der Meulen		
mede tegen 5 ten hondert		300 gul.

Aen onkosten

Den eersten Mert 1679 betaelt een reeckeninghe van Stan(?), scilicet(?) voor verscooten penningen van Taet(?) 80 penningen ende schryven van brieven 175 gul. 6 stu.; Meutie ghegeven hiertoe 56 duc. beloopende 176 – 8 stu.

Den 5 Mey 1679 ontfanghen van Cornelia 32 ducatons waervoor t'jaers moet hebben 5 gul. voor renten. Afghedaen den 2 April 1680.

Met Meutie ende juffrou Byndop alles effen gherekent tot den 24 April van dit loopende jaer 1680 ende voldaen voor de montkosten van het selve jaer tot Mey toe.

1680 den 16 Julij alles effen gherekent met Meutie ende Hildegondis tot St. Jacob toe.

Dito ontfangen de huer van Schaepenhuis tot Mey toe van dit loopende jaer 1680.

Dito de verpondinch betaelt van alle de huisen.

Dito betaelt 3 scilderyen den winter ende somer hangende in de voorkamer, een in de niuwe camer antycke gebou, daer de lyst van het kerckstuk van juffr. Buitenwegh is aenghemaeckt, den spiegel in het voorhuis ende tafel op myn kamer.

Den 24 Aug. 1680 met al den wyn effen ghereeckent met desen

pachter ende betaelt aen gheveren 50 stoop catauw et 4 stoop muscaten wyn.

1681 den 8 Febr. voldaen van het kostgelt van onse Hillegonde van dit loopende jaer tot Ons Lieve Vrouwe Lichtmis.

Met Meutie oock effen ghereeckent voor het verschot van verpondinghe van eeneghe huisen ende reparatie in huis opt steenschuer ende ontfangende een half jaer huer van selve huis; compt haer noch elf gulden.

1681 den 21 April van alles effen ghereeckent met onse Emerentiana tot den 1 Maij van dit loopende jaer 1681, resteerende alleen te betaelen het bovenstof tot een Jappoonsen tabbert soo van haer kostgelt alsoock van haer nichte, soodat by ons oock moet ontfanghen worden de ganssche huer soo van het huis opt steenschuer als hiernaest, ten waere de laeste reparatie aen de pomp ende eenich messelwerk.

Den 3 Junij a° 1681 ben voldaen van Gerarda de Wilde van de huer van het huis daer sy inwoont, tot de eersten Meij van dit loopende jaer 1681.

Nota. De sylvere lamp, ghecocht opt huis te Meerenburgh uyt den boedel van de H.E. Vrouw van Alcamade, heeft ghekost 193 gul. ende is betaelt uyt hetgeene dat is ghecoemen uyt het gelt van het sijlverwerck, naerghelaeten van de voorghemelde Vrou voor onse kerck om haer jaerghetij noeidt te vergeten; van het selve gelt is mede ghemaeckt onse leste bouw voor de kerck.

1681 de 8 Aug. voldaen van Meutie ende Hillegont voor kostgelt tot St. Jacob van dit loopende jaer 1681.

Uyt de huer van t' huis opt steenschuer betaelt de verpondinghe, 't huis van de juffr. de Wilde 18 gul. 18 stu.

Van Herman Raets 29 gul. 10 stu.

Van Dyckhof 15 gul. 15.

Van Gisbert van Diemen 16 gul., soodat haer noch quamp 5 gul. 10 stu.

Den 5 October 1681 voldaen van Meutie ende juffr. Byndop tot Alderheylegen van dit loopende jaer 1681.

Den 15 November 1681 voldaen van Meutie ende juffr. Bijndop voor het kostgelt tot den eersten Meij van het aenstaende jaar 1682.

Effen gherekent met onse Hildegondis 1682 den 12 Septembris

wanneer voldaen heeft voor haere montkosten tot Alderheilegen van dit loopende jaer 1682 ende hadde meer verschoten als het half jaer bedroegh 36 gulden, die haer hebbe wederom ghegeven.

1682 den 28 Octobris met Meutie effen gherekent van alles ende voldaen voor het kostgelt tot Alderheylegen van dit loopende jaar 1682.

1683 den 2 April met Meutie ende juffr. Byndop effen gherekent ende voldaen voor allebey haer kostgelt tot den 1 Mey van dit loopende jaer 1683.

Van Gerarda de Wilde ontfanghen van huishuer 131 gul. voor dt loopende jaer 1683 tot den eersten Mey; resteert noch 9 gulden.

Den 1 Junij een half jaer huer ontfanghen van t' huis opt steenschuer voor dit loopende jaer 1683 tot den eersten Mey; hieraf betaelt de verpondingh van al de huisen en de huer van onse Catharyn.

3 Aug. voldaen van juffr. Byndop voor kostgelt van dit loopende jaer 1684 tot St. Jacob.

17 Jun. 1684 voldaen van juffr. Byndop tot O.L. Vrouw Lichtmis.

6 November van Meutie ende juffr. Byndop voldaen voor montkost tot Alderhh. van dit loopende jaer 1684; als wanneer oock van alles met haer effen hebbe gherekent.

1685 voldaen van juffr. Byndop tot Ons L. Vrouwe Lichtmis den 14 Febr. van loopende jaer 1685.

1685 den 18 Mey voldaen van Meutie ende juffr. Byndop tot den 1 van Mey van dit loopende jaer 1685.

1685 den 5 November voldaen van Meutie en joffrauw Byndop van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit loopende jaer 1685.

1686 den 29 Januarij voldaen van Meutien en joffrauw Bijndop van Alderhijlighen tot Lichtmisse van dit jaer 1686.

1686 den 12 Meij voldaen van Meutien en joffrauw Byndop van Lichtmisse tot den 1 Meij van dt jaer 1686.

1686 den 16 Julij voldaen van Meutien en joffrauw Bijndop van den 1 Meij van dit jaer 1686.

1686 den 25 October voldaen van Meute en joffr. Byndop van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1686.

1687 den 22 Januarij voldaen van Meutien en joffr. Byndop van Alderhijligen tot Lichtmisse van dit jaer 1687.

1687 den 2 Meij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van Lichtmisse tot den eersten Meij van dit jaer 1687.

1687 den 5 Augusti voldaen van Meutie en joffr. Byndop van den eersten Maij tot S. Jacob van dit jaer 1687.

1687 den 28 Octobris voldaen van Meutie en joffr. Byndop van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1687.

1688 den 24 Februwarij voldaen van Meutie en joffr. Byndop van Alderhijlighen tot Lichtmisse van dit jaer 1688.

1688 den 27 April voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van Lichtmis tot Meij van dit jaer 1688.

1688 den 26 Aug. voldaen van Meutie en joffr. Byndop van den 1 Maij tot S. Jacob van dit jaer 1688.

1688 den 30 October voldaen van Meutie en joffr. Byndop van S. Jacob tot Alderhijlighen.

1688 den 19 Novembris ontfanghen op rekeningh van Alderhijlighen tot Lichtmisse de somme van 86 guldens tot afkortingh der kosten van Meute en joffr. Bijndop en daernaer voorts de rest ontfanghen tot Lichtmisse van dit jaer 1689.

1689 den 3 Meert ontfanghen op rekeningh van Lichtmisse tot Meij de somme van 80 guldens tot afkortinghe van de kosten van Meutie en joffr. Bijndop; de rest ontfanghen den 29 April.

1689 den 28 Augusti voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van Meij tot S. Jacob.

1689 den 22 Octobris voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van S. Jacob tot Alderhijlighen.

1690 den 20 Jan. voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van Alderhijlighen tot Lichtmis van dit jaer 1690.

1690 den 3 Febr. van joffr. Bijndop op afkortingh van haer kostgelt ontfanghen 9 guldens en voordts voldaen van Lichtmisse tot den eersten Maij van dit jaer 1690.

1690 den 9 Aug. voldaen van Meutie en joffr. Bijndop van den 1 Maij tot S. Jacob van dit jaer 1690.

NB. 6–18 et 63 flor. – 15 pro 100 nummo 1690.

1690 den 6 Novembris voldaen van Meutie en joffrauw Bijndop van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1690.

Den 31 Jan. voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Alderhijlighen tot Lichtmisse van dit jaer 1691.

Den 28 April voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Lichtmisse tot Meij van dit jaer 1691.

Den 26 Maij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van den eersten Maij tot S. Jacob van dit jaer 1691.

Den 30 November voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van S. Jacob tot Alderhylighen van dit jaer 1691.

Den 28 Jan. voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de kosten van Alderhijlighen tot Lichtmis van dit jaer 1692.

Den eersten Maij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Lichtmis tot den 1 Maij van dit jaer 1692.

Den 24 Julij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Maij tot S. Jacob van dit jaer 1692.

Den 14 Octobris voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van S. Jacob tot Alderhijlighen.

Den lesten Januarij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Alderhijligen tot Lichtmis van dit jaar 1693.

Den 30 April voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Lichtmis tot Maij van dit jaer 1693.

Den 29 Julij voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Maij tot S. Jacob van dit jaer 1693.

Den 2 Novembris voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1693.

Den 16 Jan. voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Alderhijlighen tot Lichtmisse van dit jaer 1694.

Den 31 *(sic)* April voldaen van Meutie en joffr. Bijndop voor de montkosten van Lichtmisse tot den 1 Maij van dit jaer 1694.

Den 30 Julij voldaen van joffr. Bijndop voor de montkosten van den 1 Maij tot S. Jacob van dit jaer 1694.

Den 14 Novembris voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1694.

Den 14 Februarij voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van Alderhijlighen tot Lichtmis van dit jaer 1695.

Den 13 Aug. voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van den 1 Maij tot S. Jacob van dit jaer 1695.

Den 2 Novembris voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van S. Jacob tot Alderhijligen van dit jaer 1695.

Den 5 Februarij voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt

van Alderhijlighen (1 November) tot Lichtmis van dit jaer 1696.

Den 4 Maij voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van Lichtmis tot den 1 Maij van dit jaer 1696.

Den 30 Julij voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van den 1 Maij tot S. Jacob van dit jaer 1696.

Den 2 Novembris voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1696.

Den 3 Februarij voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van Alderhijlighen tot Lichtmis vant jaer 1697.

Den 29 April voldaen van joffr. Bijndop voor haer kostgeldt van Lichtmis tot den eersten Meij vant jaer 1697.

Den 28 Julij item voldaen als boven van S. Jacob tot Alderhijlighen vant jaer 1697.

Item den 3 Novembris voldaen van Alderhijligen tot Lichtmis van dit jaer 1698.

Item den 3 Febr. voldaen van Lichtmis tot den 1 Meij van dit jaer 1698.

Item den 27 Julij voldaen van den 1 Meij tot S. Jacob van dit jaer 1698.

Item den 3 Novembris voldaen van S. Jacob tot Alderhijlighen van dit jaer 1698.

Item den lesten Januarij voldaen van Alderhijlighen tot Lichtmis van dit jaer 1699.

Item voldaen voor de montkosten van joffr. Bijndop voor het jaer 1700 tot Lichtmis vant jaer 1701.

A. 1690 20 Jan. in cista erant, praeter 190 ducatons et ½, erant 212 flor. et 14 imperiales.

Status Missionis Leijdanae

Nota quod V. A. P. Fierlinx semel acceperit 1000 floren. pro anniversario D. Agnetis van Leeuwen, quod tamen nullibi annotatum erat et sic dum huc adveneram illud non legi, quod maxima inter proles causavit obloquia; hinc pro pacificatione prolium annue illud legi circa 12 Octobris.

A° 1686 in Januario acceptavi pro tempore quo hic sim futurus 100 florenos, idque pro anniversario Agathae Arins van Colevelt.

Annue pro tribus domibus debemus dare 62 florenos et aliquot stufferos, vulgo vocatur verpondingh.

A° 1687 vendita fuit domus op steenschur in qua habitavit V. P. Scaep. Solebat missio ab illa annue recipere 220 florenos. Haec venditio facta fuit ex ordinatione definitorij sub R. A. P. Cosma Meersmans ministro Provinciae.

Annue recipit missio 100 flor. a domo quam D. de Wilde inhabitat. Nota tamen quod a tempore discessus D. de Wilde tantum detur 80 flor.

Annue pro ancillis, provisione salis etc. debet missio dare 40 florenos per modum oneris familiae.

Quaecumque in domo necessaria sunt, parata pecunia procurantur singulis septimanis.

Soleo bis legere ad intentionem D. Lommersom; stipendium solvitur in mense Octobris. Haec tamen Sacra in se suscepit R. A. P. minister Provinciae Cornelius de Vroom. Solet dare 42 flor. in toto.

Insuper pro eadem D. Lommersom legenda habeo 7 anniversaria

4 scilicet Febr. pro Cornelio Williemse van Limmen,
13 Martij pro Gertrude van Limmen,
23 Martij pro Alida van der Hoogh,
12 Aprilis pro Adriano van Sonnevelt,
4 Junij pro Anna van Limmen,
3 Octobris pro D. Michaele van Ringh,
18 Decembris pro Alida van der Hoogh.
Pro stipendio solent dare 21 flor. in toto.

N.B. quod haec Sacra R.P. de Vroom assumpserit A° 1690; conventus Megensis ijsdem oneratur.

Ancilla senior servit pro Deo et non recipit mercedem. Junior accipit annue 40 flor. et soleo ipsi in novo anno et dedicatione dare unum ducatonem.

D. de Man et Bijndop solent pro victu annue dare 600 flor. Nota tamen quod D. de Man a tempore belli tantum dederit 250.

A° Domini 1690 1a die Maij suscepi cum collega meo V. P. van Hooff onus legendi singulis diebus Mercurij, non specialiter impeditis, unam missam pro anima domini Jacobi Buijck. Notandum quod stipendium solvetur dum fructus percipientur ex agro qui per hoc gravatus est, qui fructus pro ratione temporis varij erunt; tempore enim belli tenuiores sunt quam tempore pacis. NB. quod D. Buijck A° 1691 26 Septembris ob defectum fructuum curavit haec Sacra non amplius legi.

Nota quod omnes pecuniae quae reperiuntur in cubiculo pertineant ad missionem, exceptis ijs apud quas specialis schedula pinguior massa est deposita in cista infra mensam.

NB. dedi (?) Bijndop ex eleemosynis superfluis; habet aduck (= adhuc) apud se 100 flor. pro confectione quorumdam vestimentorum. NB. quod A° 1690 14 Decembris misericordia motus mutuaverim Helenae Bavens 300 flor.: 200 ex. pecuniis Catharinae Roodenburgh op S. Pauwelshoffie et 100 ex eleemosynis missionis; sic dum reddetur, de quo Cornelia Oostwaert notitiam habet, 100 debent reddi missioni, alij vero 300 restituendi Catharinae Roodenburgh; D. Bijndop, post mortem Corneliae, huius notitiam habuit et nota quod 40 florenos restituerit.

D. Van Ringh ex libris cubiculi nostri habet *Gymnasium patientiae, Consideratio aeternitatis*, et *Delicias generis humani*, qui omnes sunt ex opusculis Drexelij.

Item D. Verduijn habet ex libris nostris *Aurifodinam scientiarum* Drexelij.

A° D. 1692 26 Januarij misericordia motus mutuavi D. de Warmondt, ob necessitatem in qua tunc erat ratione litis cum Comite de Warfuze, 100 halve ducaten et 60 halve souverijnen; scedula D. de Warmond qua fatetur hanc receptionem habetur in pulpito dextro. Notandum quod habeatur in scedula, quod solvet unum (?) interest raisonable, sed illum scripsit me invito et nisi tunc debuisset cito discedere, curassem expungi; ignoscant Deus et Superiores, quia tantum feci ex mera compassione videns quorundam duritiem et inhumanitatem.

A° 1693 24 Aprilis commodavi V. P. van Bortel 50 florenos.

1676. Naemen van die geene die vrijwillich haere professie hebben ghedaen inde derden regel van onsen H. Vader Franciscus. (Zie hierover blz. 215).

Binnenin een schutberd staat nog:

Nota quod D. Bijndop solverit 20 Jan. 1689 mediam partem gravaminis domuum *(sic)* nostrarum.

Handschrift in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert, begonnen door P. Adrianus Fierlinx en voortgezet door P. Cornelius van Hoof en P. Bernardinus Cazier.

BIJLAGE IX

Brieven betreffende jurisdictie van P. Joannes Daniels

Johannes van Neercassel aan Pater Adrianus Fierlinx

1682 September 22.

Considerata praesente tua necessitate ob quam adiutore tibi opus est, permitto, ut (si ordinarius vestri ordinis supplens alibi necessario nunc occupatus sit adeoque tibi adesse non possit) extraordinarii alicuius opera ad tempus uti valeas, ita tamen, ut quis qualisve fuerit, prius ad me scribas, ut is, nisi optenta a nobis facultate, Sacramenta non administret aliasque Missionariorum functiones exerceat, nec diutius supplementum agat, quam ista tua necessitas id postulaverit nobisque visum fuerit.

Johannes van Neercassel aan Pater Adrianus Fierlinx

1682 September 28.

Petitionis tuae atque necessitatis rationem habens, sinceritatique tuae fidens, permitto, ut R. P. Joannes Daniels per tres septimanas nec diutius extraordinarium agat. Finito dicto tempore expirabit itaque facultas, quam non nisi ad id tempus praefato Patri hisce concedo. Spero autem interim ordinarium tuum collegam convaliturum, ut ipse iterum officii sui functiones exercere possit, et te sine delatione Patrem Joannem Daniels remissurum ut Apostolicis decretis fiat satis.

Johannes van Neercassel aan Pater Adrianus Fierlinx

1682 October 16.

Libenter indulgeo ut ad alias tres septimanas supplente extraordinario frui possis. Porro vehementer a te postulo, et postulat per me S. D. N. ut quacumque ratione apud Illustrissimum Toparcham de Schaegen efficere coneris ut sacerdoti a me mittendo libertatem concedere dignetur. Scio quod nunquam meae intentioni restitisset, si scripta mea ac Lovaniensium legere fuit dignatus. Expecto a tuo pro Ecclesia zelo ut hac in re tuam operam deesse non patiaris. Fratri, quem ob pietatem qua excellit plurimum diligo, quamprimum respondebo.

Inventaris Clerezie blzz. 251—252.

BIJLAGE X

Brief betreffende assistentie op Portiunculafeest.

Lugduni Batavorum. VIII Calendas Sept. 1692

Illme ac Rme Domine, Patrone colendissime;

Cum per nos certior fieri placuerit circa modum, quo festum Portiunculae hic quotannis celebrari contigerit, ut iussis Illmae Dominationis Tuae pareamus, respondemus.

1° Quod RR. Patres Minoritae in hac civitate quotannis in festo Portiunculae extraneum ex Ordine suo adiutorem, nempe talem, qui intra missionis nostrae terminos non habitet, non semper habuerint. Habuerunt quidem saepe talem adiutorem hoc illove titulo, sed aliquando non habuerunt et difficulter plerumque concessus fuit.

Respondemus secundo, non videri nobis RR. Patres Minoritas Leidenses eiusmodi adiutorio (quo alii Religiosi in festivitatibus suis non fruuntur) in festo Portiunculae egere, cum plures vicini pastores et missionarii civitatis Leidensis subditorum suorum, qui indulgentias Portiunculae lucrari desiderant, confessiones tunc temporis ipsimet excipere soleant cum domi, tum etiam in dictorum Patrum oratorio (ubi et missas legent et unus illorum sermonem ad populum habendum consueverit) atque ad idem sedulo peragendum post hoc paratos se exhibituri sunt.

Ita fidem facimus qui cum omni observantia sumus

Illme ac Rme Domine Patrone colme,

Hugo van Heussen, Provicarius Ultraiectinus. Wilhelmus Boucquet, Pastor Leijdanus, Theodorus de Cock S. Th. Doct. Pastor Leijdanus, Protonotarius Apostolicus.

Inventaris Clerezie nr. 323. Zie Archivum Franciscanum Historicum 28 (1935) blz. 249.

BIJLAGE XI

Brief betreffende jurisdictie voor P. Josephus van den Dijke.

Petrus Dei et Apostolicae Sedis gratiâ Archiepiscopus Sebastenus et per foederatum Belgium vicarius apostolicus Rdo. Pri. Josepho van Dyke Ordinis F.F. Minorum presbytero salutem in Domino.

Ob absentiam alterius Rdi. Pis. Missionarii Leijdensis, qui cum nonnullis aliis ex Ordine vestro Missionariis in Brabantiam profectus est, Tibi verbum divinum Leijdae in praedicti patris oratorio praedicandi facultatem, usque ad diem quo Leijdam revertetur, vigore praesentium concedimus.

Actum Amstelodami die 24 Augusti 1693.

Petrus Archiep. Seb. Vic. Apost.

Oorspronkelijk. Met opgedrukt zegel van Petrus Codde.

Op de achterkant werd genoteerd:

Arcta nimis et plane insufficiens admissio P. Josephi vanden Dijke ad supplendum Missioni leijdensi in absentia P. Missionarii et aliorum ab Illmo Sebasteno de die 24 Augti 1693.

Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

BIJLAGE XII

Stukken betreffende de verbanning van de Paters Cornelius van Bortel en Aloysius van Overbeek.

Wel Edele Heer

Volgens ordre van d' Edele Achtbare Heeren burgemeesteren geven mijn d' Eer UWelEd. de Naamen van de Priesters tot de bediening van de twee vaceerende Kercken toetesenden, als eerstelijck van d' Eerweerdige Paters Predicheeren

d' Eerweerde Heer Johan Decker

d' Eerweerde Heer Niclaas van Dijck.

voor de kerck der Minnebroeders

d' Eerwerde Heer Henrick vander Meer

d' Eerwerde Heer N. Verhel.

Soo ras tot mijn kennis sal gekoomen sijn de geboorte plaatsen van de bovenstaande Heeren, sal niet nalaatigh sijn UWelEd. deselve op te geven.

Hier mede na offerts mijns dienst onderteyckene te sijn en te blijve

Wel Edele Heer

U WelEd. Oetmoedigen en seer verplighte Dienaer

Adriaan Wittert vander Aa.

Leyden den 15 April 1710.

Fiat by provisie voor de Paeschdagh. Actum 17 : 4 : (= 17 April) 1710.

Als bijlage ligt:

d' Heer Henrickus Vermeere geboorte van Geel aen de Meijerij van den Bosch, vier Jaaren gestaan in den Bosch en nu in vyfde Jaar tot Amsterdam. Eerw: Pater Minnebroeder;

d' Heer Engel Verhel, geboortigh van Amsterdam ende gestaan over Jaar tot Amsterdam, mede Eerw. Pater Minnebroeder.

d' Heer Jan Deckers, geboortigh uijt het Haaghie bij Breda, gestaan tot Rotterdam over 't jaar. Eerw. Pater Predickheer.

d' Heer Gerardt van Dyck geboortigh van Lier, althans bedienende het Haaghie bij Breda. Eerw. Pater Predicheer.

Gemeente-Archief Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

In opsigte van de Lijst der twe minnebroers en Pater Johan Decker Predickheer, ons door Uw Weled. toegezonden, diend tot bemerkinge.

1. Dat geene van die drie door Petrus Codde, Aertsbiss. van Sebasten aengenomen, geene voor het beroemde Placcaet van den 17 Aug. des jaers 1702. ter lande zijn ingekomen; waer op andere nabuerige Steden egter zedert, althans eenigzints, en zelfs Delft jonxtleeden opmerkinge hebben genomen, als men hier toe den ouden Pater Cornelis de Vroom uit zijn klooster van Brabant dede overkomen. En zoo hier al wat meer moeielijckheid in stak, deze kon maer strekken tot een heilzaeme prang ter vrede, eige oogwit van 't beroemde Placcaet.

2. Dat de gene, die door de Weledele Hoogagtbare Gestrenge Heeren Burgemeesteren aengenomen worden, vorens mogen voldoen aen de bekende plakkaeten, en bij name dat van den 26 April des voorleden jaars.

3. Dat die aengenome, ingevolge van de bekende *Concordata* wetten, en costuijmen der Roomsse katholijken, hunne magt-brieven gaen vertonen aen een der Vicarissen van den voornoemden Petrus Codde; als buijten wie gene zendingen, en vooral geene uitheemsse hier te lande volgens de bewuste plakkaeten werden erkend ofte ook gedoogd op *arbitraire* straffe.

4. Dat die aenneminge egter maer mag geschieden *provisionaliter;*

en hen onderwijlen wel scherpelijck gelast wierde de verdeeldheijd, beroertens, scheuringen, en snode verdrukkingen tot nadeel van burgerskinderen nu bij de 10. en meer jaaren zoo onregtvaerdig gepleegt, niet alleen tegens de Goddelijcke, maer zelfs tegens de aloude wetten van haere eijge kerk, soo hier in dese stad als in de ronde en voornamentlijck in de Heerlijkheid van Oegstgeest metter daed te doen cesseren en ophouden.

5. Dat er met toestemminge Uwer WelEd. Groot Agtbaere drie ofte vier der fatsoenelijkste, wijste, en bescheidenste van den Roomssen Katholijken Godsdienst (:als bij voorbeeld, behalven de Heeren Ad. Wittert en pieter van Campen, zijn d'Hr. Wesop, d'Hr. Jan Versijden, d'Hr. Jacob Schouten, d'Hr. Cornelis Varick, d'Hr. Doctor van Velden, d'Hr. Aelbert van Velden, den Brouwer van Nes:) aengesteld mogten worden om op deze en diergelijke beroertens voortaen te waken, ende hier van aen Haer WelEd. Grootagtbaere rapport te doen, opdat hier door de gewenste rust in deze stad, ten spiegel van andere steden in Holland eenigsins altans hersteld mag worden etc.

Ongedateerd. Niet ondertekend. Gemeente Archief Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

De volgende notariele acte bevindt zich in het Gemeente-Archief te Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

Op huiden den vijftienden Meij 1710 compareerden voor mij Leonard Noblet Notaris publicq bij den hove van Holland geadmitteert, te Amsterdam residerende, in presentie van de nabeschrevene getuigen, de heeren Henricus Vermeeren en Engel Verhel, Rooms priesters, mij Notaris bekent.

Dewelke bij dezen verklaarden, dat zij Comparanten even voor 't laatstleden Paaschfeest van hier tot Leijden gekomen zijn om met Consent van de Ede. Grt. Achtb: Heeren Burgemeesteren en regeerders der zelver Stad de rooms-Catholijken, staande 't gemelde feest, aldaar te bedienen.

En dat de Comparanten na zulx gedaan te hebben, achtervolgens het bevel van welgemelde haar Ede. Grt. Achtb. van daar weder vertrokken en hier ter Steede (:van waar zij comparanten te vooren

gekomen en woonachtig waren:) weder geretourneert, en op t passeren dezer noch present zijn.

Aldus gedaen binnen Amsterdam, ter presentie van Eleazar Noblet en Martinus Bosch als getuigen.

Quod attestor

L. Noblet Nots. Publ. A° 1710.

Wel-Edel, gestreng Heer, mijn Heer

't berigt, dat ik allesins krijg wegens deze 8 geordende Moniken, is dat zij gene van alle door Petrus Codde, of eenige sijner vicarissen oit sijn aengenomen, en later alle sijn ingekomen als 't placcaet van den 17 Aug. des iaers 1702. Dit werd mij ook sonderling gisteren geschreven door den voornoemden Petrus Codde.

Zou mij d' eere gegeven hebben van vroeger rapport te doen, so ik vroeger schrijvens van dien laastvermelden Heer had bekomen, waer uit althans blijkelijck is, dat degenen die aen mijn heer en neef, den Borgemeester Johan de Bije gesegt hebben, dat er onder de opgegeven Moniken waeren bij Sebasten, ja selfs bij Johan Neercassel aengenomen (gelijk de gemelde heer borgemeester goedheid hadde mij op gisteren 8 dagen te verhalen) niet naer waerheid hebben gesproken. Voort neme de vrijheid van mij op dit stuk te reserveeren aen het memorijtie 't welk ik al voor eenige weken dienaengaende ter hand heb gesteld aen mijn heer en neef den borgemeester van Alphen den ouden, en voor al aen de beveelen van uwweled. agtbaerheden, sonderling van Ued. welEd. achbaerheid, van wien ik ben en blijve onveranderlijk

wel-Edel gestrenge heer

mijn heer

uw welE. oetmoedigste en gehoorsaemste dienaer

H. v. Heussen.

Binnen Leiden den 13 Julij 1710.

P.S. Neme de vrijpostigheid, mijn heer en neef, van dit vermelde geschrift hier nevens mede te senden.

Minderbroeders

Pr. Henricus Vermeeren, Shertogenbosch.

Pr. Angelus Verhel, Amsterdam.

Pr. Joseph Longas, Sgravenhagen (aan de Keizerlijke Kapel).
Pr. Johannes van Ingen, Shertogenbosch.
Predicheeren
Pr. Joannes Decker, Rotterdam.
Pr. Gerardus van Dijck uit t haagje bij Breda.
Pr. Michiel van Houten, Antwerpen.
Pr. N. vander Steen, Breda.

Gemeente-Archief Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

Het volgend schrijven bevindt zich eveneens in Gemeente-Archief Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

Bericht nopende eenighe PP. Minderbroeders Franciscanen der strengher Observantie genaemt Recollecten Geprossiet in de Brabantsche Provincie, welcke voorsiet van Missionarissen der selver Ordre in Hollande, de andere Geunieerde Provincien ende Generalitijt.

P. Cornelis van Bortel is door den Doorluchtighsten ende Hooghwaerdighsten Heer Petrus Codde volcomentlyck geadmitteert om als *socius communis* altom door de Geunieerde Provincien te bedienen in alle de Missie daer een Missionaris der selver ordre sou mogen sijn absent, belet, sieck, oft overleden. Heeft die bedieningh in veele Missie, met volle consent der Ed. GrootAchtb. Heeren Borghmeesteren waergenomen ontrendt de twee iaeren, residerende gewooneleijck tot Amsterdam bij den onderschreven als toen *Superior Missionariorum.*

Is met approbatie admissie en consent als boven van Amsterdam beroepen tot de Missie van Woerde en naer verblijf ontrendt van twee a dry iaeren beroepen naer de Missie van Leijde, alwaer nu soo veele iaeren is gebleven als geesteleijck en wereltleijck bekent is, oock waerschijneleijck op den Achtb. Heer Schoutens protocol.

Tegenwoordigh is dien P. Cornelis van Bortel door Capitulaire dispositie den 4. Meij 1710 tot Hooghstraten bij Breda Nonne Pater der Arme Clarissen.

Desen is altom geweest bij Groot en Cleijn eenen Alderaengenaemsten en vreedsamsten man.

P. Henricus Mooren is naer Leijde beroepen als successeur van P. Raedts, die om sijn Alderhooghste iaeren versocht had naer t Convent van Loven weder te keeren, heeft aldaer veele iaeren bedindt met approbatie van den Doorluchtighsten ende Hooghwaerdighsten Heer Joannes Neercassel, ende Consent van de Ed. GrootAchtb. Heeren BorghMeesters van Leijde, en voorsulcks oock noch bekent is op de Achtb. Heer Schoutens protocol.

Waer naer door de vergaderde inde Capittels Provincialen is gecosen ende aengestelt tot de Guardiaenschappen successiveleijck der Conventen van Tongeren, Herentaels etc.

Bediendt nu dadeleijck de Geesteleycke Dames des Stifts oft Abdij van Herckenrode buijten de Stadt Hasselt int landt van Luijck. Is noch gesont ende bestandt om de Missie te bedienen.

P. Francois van Braekel is door volle approbatie van den voornoemden Doorl. ende Hooghw. Heer van Neercassel gecomen ende geapprobeert om als tweeden Missionaris te dienen tot Amsterdam int boomtie, aengenomen van d' Ed. GrootAchb. Heeren, en gestelt opt protocol van de Achtb. Heer Schouten en heeft die Statie bediendt ontrendt de seven a acht iaeren, waer naer oock beroepen is tot het Guardiaenschap van het Convent der selver ordre tot Venraij boven de stadt de Grave.

Desen naer verscheijde andere ampten bediendt te hebben binnen Maestricht, en andere plaetsen, is nu onlanghs den 4 Meij 1710 door het Capittel aengestelt tot nonne Pater der Annuntiaten binnen deselve stad Maestricht, alwaer noch tegenwoordigh woont, gesont, sterck en bequaem om een Missie te bedienen.

P. Joannes Wilemaerts is over ontrendt de vierthien a vijfthien iaeren aengestelt tot tweeden Missionaris in hetselve boomtie binnen Amsterdam, aengenomen door de Ed. GrootAchtb. Heeren Borghmeesters, aengeteekent in de Achtb. Heere Schouten boeck oft protocol, als oock met volle approbatie van sijn Hooghw. Doorluchtighijt Petrus Codde, welcke Missie bediendt hebbende, ontrendt den tijdt van vier a vijf iaeren, door Capitulaire dispositie is aengestelt tot vicarius op den Lichtenbergh bij Maestricht, daer naer tot Maseijck int Landt van Luijck, vandaer naer Halle boven Brussel en nu wederom int Capittel den 4 Meij 1710 aengestelt tot vicaris

van 't voornoemde Convent van Maseijck, alwaer noch tegenwoordich woont gesont, en bequaem tot een missie.

Dit alle verclare op waerheijt

F. E. de Glabbais

Minderbroeder Recolet ende over de 23 jaeren Mission: tot Amsterdam in de jodenbreestraet en der selver ordre onwaerdighen Superior over de Missien van de 7 geunieerde Provincien, ende Generalitijt.

Manu propria

Amst. 19 Julij 1710.

Wel-Edele, gestrenge, groot-achtbare Heeren,
mijne Heeren.

Gisteren is mij eerst t' antwoord van Petrus Codde wegens de twee laeste franciscaner of minnebroers moniken ter hand gesteld, 't welk ik de vrijheid neme van hier bij te voegen, te samen met de Memorye van sijn Secretaris T. Doncker, gouwenaer. Waer bij wel wil voegen 't geen mij een vroom Amsterdamsch Leraer, wien ik mede wegens de opgegeven franciscaner Moniken had geschreven, daegs te voren uit die grote stad schreef, in den volgenden sin:

„van de genoemden in de Memorye ken ik er geen. Edoch sullen diergelijke Monicken ook bij de kloekste Regenten (als die van de stad Leijden zijn) toegelaten worden, zo kunnen sij het genoeg tegen ons uithouden en so zal de inlandse wel-meinende Cleresye vergaen, ende de uitheemse Municken in wesen blijven.

Wat sal er dan voor trouwigheid voor 't lieve vaderland, ende profijt in de seden sijn?

Na mijne gedagten behoorden gene Municken van nieuws ingelaten te worden: maer dat die nu in bedieninge sijn en van oudt geweest ende gebleven sijn, verplaatst wierden, gelijk nu d' amsterdammers versoeken, is wat anders".

En dat is de eige versaftinge, die de Edelmogende Commissarissen van Staet selfs uitvonden in t beroemde placaet van den 17 aug. des iaers 1702, verbiedende 't inkomen der Municken binnen de Provincije van hollandt.

Dusdanige prang sou heilzaem syn, den weg tot de vrede openen, 't hof van Romen doen buigen, de Municken self werkzaemer doen maken om dat hof tot billiikheid te brengen, en eindelijk waer doen

maeken de bedreiginge, die wij van de sijde der Edelmogende Commissarissen November laast leden deden aen den abt frassioney, te weten, dat so men te Romen geen eynd maekte van de opgewekte beroertens tegens de borgers kinderen der Landen, men er de Moinken gevoelen van sou doen hebben etc.

Gedragende mij egter so desen aengaende, als in alles aen het wijs beleid uwer gestrenge achbaerheden, en versoekende gansch demoedig de continuatije harer beschermende hand over hunne bedruckte borgers kinderen, die men dagelijks omdatse vrome ondersaten ende getrouw aen de placcaten der Landen sijn, tot de bedelsack brengt en nooddnikt haer heyl buiten de Lande te soeken, te meer nu de stad Amsterdam meer als oit haer ijver toond, houdende de kerck van den overleeden augustijner monick gesloten; blijve met innerlijke erkentenisse ende het diepste respect

Wel Edele gestrenge Hoogagtbare Heeren, mijne Heer
uw Weled. verpligste en gehoorsaemste dienaer
Hugo van Heussen.

Leiden
3 Aug. 1710.

P.S. ik make gene meldinge van de noe ierst opgegeve franciscaner Moniken (Preekheren worden er niet gemeld) omdat de eerste door hair weled. gestrengheren uitgeschrapt ende de tweede mit stanck uit dese stad voormaels gescheiden is.

Memorie

Amp. Dne.

Als er eenige Religieusen na hunne kloosters geropen worden, staet er altijt in de facultijten van hunne naervolgers: Extincta omni facultate R.P.... ad provintiam revocati etc. Dit ken Amplt. D. vinden in de formula facultatum die UEd. door zijn H.W. zijn toegesonden, alshij na Romen ging. Wat willen die Paters dan doen gelden quod extinctum est, als om UEd. en andere heeren te misleiden.

Terwijl ik desen brief van zijn H.W. aen UEd. soude sluyten, is mij dit ingevallen, en ik dachte het niet ondienstig te sijn UEd. hier van te onderrechten, blijvende met veele eerbiedigheit

A.D. uw gehoorsaeme dienaer
T. Doncker.

Gemeente-Archief Leiden. Secretarie-Archief 1575—1851 nr. 2277.

BIJLAGE XIII

Summiere inventaris van het archief van de Minderbroeders te Leiden. Zonder jaar. Maar aangehaald wordt een brief van 10 Januari 1727, aan den opsteller van deze inventaris gericht.

N.B.

Hebben alle dese brieven sonder de minste ordre onder malcanderen vermenckt gevonden, waerom deselve een voor een lesende, hebbe ider uijtsoekende, met groote moeijte bij sijn soorte trachte te brengen, ende onder sekere nommers soeken te leggen oft bij malkandren te binden, als:

num. 1°, alle de stucken van een proces t' welck geweest is rakende het huijs op den hoek van de Kuijpersteegh;

num. 2°, den vercoop, en opdraghtbrieff van dito huijs aen Hermannus Raets, wiens reversael, daer naer op een ander plaets vindende, hebbe in den parkemete opdraeghtbrief geleijt, beneffens een brieff vande seer Eerw. Pater Provinciael Ottho van Dalem, waer inne scrijft in linea recta noch descendenten van meer geseijde Hermannus Raets int leven te wesen, t' welck mij onbekent was;

nu. 3°, den vercoop en opdraghtbrieff van het tweede huijs, beneffens noch een kamer alwaer wij eten, aan Gerrit Dijckhoff, doch sonder reversael, nochte hebbe oijt geweten wie dese Dijckhoff was, oft waer was woonende als bij geval dat de seer Eerw. Pater Superior van Vechel den 10 Janu. 1727 mij geseght heeft tot Rotterdam noch descendenten te wesen, welcke vrinden zijn van onse overledene Pater Fierlinx gewesene missionarius tot Leijden;

num. 4°, een brieff van Maria vande Velde, weduwe van wijle Niclaes van Leeuwen, waer mede bekent gecoght te hebben een huijs (te weten het derde) staende op de Haerlemmerstraet, dan vinde geen reversael, maer dit huijs blijft dus op haeren naem staen;

num. 5°, vercoop en opdraeght brieff van het huijs naest onse keuken in de Kuijpersteegh, aen Cornelis Hooghwegh woonende tot Delft, beneffens het reversael;

num. 6°, brieven vande lasten, servituten, pachten, gooten, etc. die gemeen en besonder zijn;

num. 7°, brieven die heel out en geroijeert zijn.

Oorspronkelijk. Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

BIJLAGE XIV

Inventarium eorum quae de Missione Leydensi reservantur in Archivo Provinciae.

Origo Missionis Leydensis et series Missionariorum usque ad Ptrem Cornelium van Bortel hoc est ad Annum 1692.

Inventarium suppellectilium inventorum in Ecclesia et in domo Missionis a Ptre Joachimo Schaep 1664.

Copia institutionis a Mnro Proviali concessa P. Joi. Schaep in Missione Leydensi 1660.

Litterae Rmi Castoriensis de 3° Patre revocando signanter Ptre Schaep.

Aliquae litterae Ptris Fierlinx de persecutionibus 1666.

Litterae Ptris Fierlinx, quibus refert decretum Magistratus Leydensis de expellendis omnibus Religiosis 1675.

Litterae Ptris Van Bortel cum copia admissionis Archiepi Sebasteni ad Missionem leydensem 1697.

Formula qua ad missionem leydensem missus est a Mnro Proviali P. Aloijsius van Overbeke 1702.

Decretum concernens subordinationem Missionariorum leydensium tribuens oeconomiam Ptri van Bortel 1702.

Litterae Dni Lamberti van Rhijn Parochi Leijdensi in quibus conqueritur de PPbus nostris Missionarijs apud Nuntium Coloniensem quod ipsum habeant pro inobediente 1709 ad quas nuntius ipsum declaravit obedientem per litteras 1711.

Declaratio eorum quae acta sunt a Magistratu Leydensi coram quo citati sunt duo dominicani et duo franciscani 1710.

Litterae Praenob. Dni Arnoldi van der Sloot ratione missionis leydensis 1710, specialiter de non revocandis PPbus Henrico Vermeere et Angelo Verhel.

Epistola concernens abductionem duorum prolium orphanarum e civitate leydensis propter quod Missionarii leydenses exulare debuerunt 1708.

Pater van Bortel de statu et patronis Missionis Leijdensis sine reversali 1727.

Admissio Ptris Georgij van Damme Lugduni 3 anni 1729. Institu-

tio nova Ptris Matthaei Noydens ut Missionarij principalis Leydae 26 anni 1729. Institutio Ptris van Damme ut socij 26 Jan. 1729.

Ultra haec supscripta requiruntur progressus Missionis, institutionem Missionariorum restantes, reversale Patroni domus Missionis, inventarium suppellectilium domus et Ecclesiae modernae, fructus Missionis et alia quae in Archivo domestico vel alibi reperiuntur, eademque juxta ordinationem ven. definitorij Antwerpiae habiti A° 1730 die 23 jan. ad num. 14 exscribantur et exscripta authenticari curantur, originalia vero mittantur Bruxellas ad Patrem infrascriptum, ut ex ijs suppleantur quae desunt in Archivo Proviae, ita ex comissione ven. Definitorij supcitati insinuat et secura occasione exspectat requisita. fr. J. Botterweck, Proviae Definitor et Archivista.

Oorspronkelijk. Provinciaal Archief O.F.M. Weert.

BIJLAGE XV

Besluit betreffende het Doopbewijs van weeskinderen

In het jaar 1745 is door d' Edel groot agtbare Heeren borgermeesteren der stad Leijden geresolveert, dat voor de kinderen, die in de R. Cathol. kerken gedoopd zijn. en naaderhand in het gereformeert Armhuijs coomende, Vader, of Moeder gereformeert geweest hebbende, een Doopceel van de R. priesters mag worden gegeven, zonder die op een zeegel te schrijven. Siet daar over naar hetgene d' Heeren Adrianus H. Brienen zaalr. op het jaar 1745 in de roomsch Cath. armboeken heeft aangeteekent, blad 558, waar uyt het boovenstaande van woord tot woord geschreeven hebbe.

Chronologia blz. 41.

BIJLAGE XVI

Extract uit het Notelboek fol: 48 vso gehouden ter kaamere v. Heeren Burgemn. en Regeerders der Stad Leijden.

Den 24 Novemb. 1751.

De H.H. Burgemeesteren geinformeert zijnde, dat zeederd de afschaffing der pagten en introductie der gemeene Middelen en Excijnsen by Collecte, de bleijkers, en volders, rontom deese stad

woonende, sig hadden onttrokken en geweijgert om stads excijnsen te betaalen, niet tegenstaande klaarlyk kome te blijken, dat de selven altoos als ingesetenen deeser Stede zijn geconsidereert geworden.

Eerstelijk, omdat de zelven aan de judicatuure van schepenen deeser stad zijn onderworpen.

Ten Tweeden, dat bij vertrek van bleijkers of volders naar andere plaatsen aan de zelven door huijs sitten-Meesters deeser Stede worden gegeven actens van Cautie voor hun en hunne kinderen.

Ten Derden, dat bij overlijden van de bleijkers of volders der zelver kinderen, indien tot armoede sijn geraakt, door de Regenten van 't wees- of armkinderhuijs werden aangeslaagen.

Ten vierden, dat ook bij overlijden van bleijkers en volders der zelver Testament ten Weeskaamer deeser stede moet vertoond worden.

Dat wijders op seekere Gedrukte Lijst in dato den 1 Septemb. 1664 de Naamen van allen de bleijkers, volders en andere Persoonen woonende ontrent deese Stad, stonden gespecificeert, welken stads excijnsen verpligt zijn geweest te betaalen; en welke Lijst aan de impostmeesters in die tijd tot haare naa rigtinge zijn overhandigt geworden.

Zoo hebben H.H. burgemeesteren naa aandagtige Deliberatie goed gevonden, geresolveert en gearresteert:

Allen de bleijkers, en volders rontom deese Stad woonende, door de bodens te doen aanseggen van alle deeser stede excijnsen te moeten betaalen, oft dat anders souden iniustreeren in zoodanige boetens en poenaliteiten, als in de ordonnantien van Stadsexcijnsen staan geexpresseert en dat bij het opdoen van Turff de selven Stads turff tonders en draagers moeten gebruyken.

onderstont: accordeert met het voorss: Notulboek.

Nota: dit boovenstaande Extract is Mij ter handen gestelt door de Heer jan Verseijden en varik: ick had zijn Ed: daar om versogt, ter Geleegentheijd, dat de Heer Nitert Pr: tot oestgeest pretenteerden, dat alle de bleijkers naa die kanten off buyten die Poorten woonende, onder Oestgeest hoorden.

Chronologia blzz. 40—41. Vgl. Descriptio Stationum III blz. 21.

BIJLAGE XVII

Stukken betreffende de aanstelling van P. David Coesmans

Copia Litterarum, quas P. ten Eyken ab Aplmo Domino Elsakker accepit.

Zeer Eerw. Heer Pater

Nademaal d' Eerw. Heer Pastor van der Meij door zijne tegenwoordige ziekte niet in staat is, om aanstaande Zondag de kerklyke diensten waar te nemen, geef ik aan u Zeer Eerw: of aan de Eerw. Pater Dinkels de permissie, om op aanstaande Zondag te bineeren, en dus den zieken Heer Pastor bystand te doen.

Blyve met veel agtinge,

UZeer Eerw.

toegenegenste dienaar

J. B. van Elsacker

Archipter Hollandiae

in itinere meo hodierno

15. Sept. 1757.

20 Sept. accepit sequentes litteras a Dno Bouman:

„recepi litteras ab Amplo D. Archipresbytero, quibus me jussit rev. vestrae significare, binandi facultatem tamdiu continuari, quam diu infirmitas R.D. van der Meij durabit. Omni veneratione permaneo etc.

L. Bouman

Verte nunc folia, et videbis, qui fuerit addictus nobis Molinari, dignissimus nominari sine titulo.

Chronologia blz. 55.

Copia facultatis datae Patri Coesmans quem pro assistente mihi misit rev. adm. Min. prov. ob infirmitatem Patris Dinckels.

Joannes Carolus Molinari Dei et Aplicae Sedis gratia Archiepiscopus Damascenus etc. etc. etc.

Dilecto Rev: Patri Davidi Coesmans ord.s.: Franc: Recollectorum Sacerdoti, Ut P. Ten Eycken tui ordinis missionario Leijdae in qualitate secundarii assistere valeas, verbum Dei praedicando, et confessiones sacramentales audiendo, facultatem Tibi facimus et impertimur ad beneplacitum nrum duraturam, ita tamen, ut in

provinciam revertatur assistens, qui in praesenti eidem missioni inservit. Datum Bruxellis in Palatio nre residentie die 15 mensis Novembris 1760.

Dum sollicitavi pro prolongatione facultatis datae P. Coesmans (:qui oretenus tqm assistens meus erat admissus a Nuntio usq. ad finem mensis Aprilis 1761, admissus a pretore nro usq. ad finem mensis Aprilis 1761, admissus a pretore nro usq. ad mensem Nov.) accepi sequentes responsorias 13 Aprilis a Patre Joe Le Clercq, Curiae Coissario: Rev: vrae notum facio Excell. D. Nuntium prolongasse facultatem P. Coesmans impertitam usq. ad festum assumptionis inclusive, hac tamen sub conditione, ut si intra illud tpus P. Dinckels convaluerit, ad provinciam reverti teneatur.

N.B. quando in mense Nov: anni praeteriti pro me sollicitebatur per D: Amicum bruxellensem D: de bie ibidem scabinum, tulit vir ille hoc responsum ab excell., quod numerum, rome statutum augeri non possit, et interea tempore auctus est numerus religiosorum eodem anno hic Leydae apud Patres gallos, in qua statione tunc unus tantum missionarius fuit, et tamen secundus ad junctus est. Collige ex his, Lector, favorem Exci. erga nos.

Addo alia notatu digna: Anno 1757 tpore solito non advenerant facultates nostrae ordinariae Roma ad Nos. Movebat quidam e confratribus nostris rotterodamensibus desuper scrupulum, maxime quoad punctum binationis, qui scrupuli dicti ergo, scripserat Nuntio Molinari, tulitque pro responso negationem petitae facultatis. Simile quid et ego post ipsum expertus sum, dum sollicitavi per rev. adm. P. Leonardum Lenders tunc Bruxellis guardianum; nolebat enim Nuntius facultatem binandi concedere. Inductus autem (:necessitatis maximae ergo:) ab adm. rev: patre Francisco van den Venne provinciae nostrae ministro, per litteras quas ab eodem accepi, ut sollicitarem apud amplissimum Dominum Elsakker, illico facultatem binandi, ab Exc. D. Nuntio nobis negatam, a dicto viro accepi, idque durante ipsius vita. Ita mihi dixit, quando nos hic invisit.

Mirabile quid, Lector, in facultatibus nostris ordinariis, quas singulis trienniis Roma accepimus, absolute sibi reservat Nuntius facultatem binandi (:quod a nullis praedecessorum suorum unquam

practitatum novi:) et dixit aliquando (:uti mihi fideliter relatum est:), quod dicta facultas ita Romae restricta sit, armaque contra confratres nostros solos arripiuntur. Dominicani enim, Discalceati in nihil desuper sciunt, qui tuto binando pergunt, uti alias solebant.

Conceditur nobis absque ullo scrupulo facultas ab amplissimo, uti ex superius scriptis habes, nonne hinc sequitur quod majorem facultatem habeat delegatus, quam ordinarius noster? Sic putem ego.

Sed unde brodia talia ex parte Excellentissi ortum habent? Accipe judicium meum desuper.

Apparent fructus arborenses, quos aliquando comedit Amstelodami frater Excell. Domini Molinari, difficillimae digestionis; vivente nostro Patre de Longas, fuerat praedictus frater aliquibus diebus in statione nostra arborensi, excipiebaturque in initio cordialiter, sed postea propter sero venientiam ad mensam etc. circumstantiae mutabantur, nec adeo amicabiliter a venerab. sene excipiebatur; judico ego fundate quod ex hoc capite omnia nostra brodia saltem praecipue ortum habeant. Dico: praecipue, quia scriptum mihi aliquando a Provinciali nostro est, quod rev. D. Hoexs plebanus (:dum viveret) in civitate buscoducensi, querelas moverit apud Excell. D. Molinari contra patrem nostrum Joannem van Gastel, qui amoverat quaedam relicta in statione nostra, in qua obierat confrater noster van Dalem etc.

Reflexio quaedam notatu digna ad casum quem anno 1749 intuitu matrimonii habui cum Domino Wilkens, tunc suo modo Pastore in Aarlanderveen et postea in Bullewijk (:casum in charta notavi, quam misi revd. D. v. Buren:).

Pater Lector jubilatus van Bladel anno 1761 in Thesibus 20 Julii Lovanii defensis inter alia habet sequentia ad Titulum de Matrimonii solemnitatibus § un. De Lege Tridentini circa Matrimonia:

Num. 2. Lex Tridentini partim est localis et partim personalis: hinc nullum est matrimonium, quod ab Anglo Lovanii, vel a Lovaniensi in Anglia, hic retinente domicilium clandestine contrahitur. Parochus, ut valide assistat, non debet esse sacerdos, modo sit alterutrius contrahentium proprius, qualem sortiuntur, qui domicilium vel quasi-domicilium in parochia obtinent. Testes sufficiunt duo, quorum praesentia cum praesentia parochi debet esse simultanea, quae sufficiunt; etsi sit metu coacta.

3. ex his sequitur validum esse matrimonium in aestate coram parocho civitatis contractum ab illis, qui aestivo tempore foris et hiemali in civitate commorantur utroque in loco domum, supellectilibus instructam habent. Sequitur insuper validum esse matrimonium Annae in Parochia S. Petri per plures annos ancillae, si haec intendens contrahere cum Parochiano S. Michaelis, ibique domicilium figere, relicto famulatu, una alterava septimana moram trahat in Parochia S. Jacobi, et ibidem coram ejusdem Ecclesiae Parocho contrahat.

1761. Reflexiones ad brodia, quae habuimus in mense Nov. cum Excell. D. Nuntio Molinari, quandoquidem onus concionandi tempore hoc hiemali (:judicio Doctoris sive Medici) non conveniat P. Dinckels, hinc necessitate coactus, debui sollicitare per P. Lect. Franciscum Peri, Curiae Commissarium loco P. Le Clercq qui hoc anno institutus fuit ann. (untiatarum) confessarius loco defuncti P. Lect. em. Fransen, pro nova admissione P. Coesmans; prima jam cessaverat a 15 mensis Augusti.

Sed Praedictus Lector, passus ex prima vice repulsam ex parte Nuntii, qui viro nominato dixit, quod singulis septimanis litteras acceperit ab archipresbytero Hollandiae, repletas querelis, quod nimium augeatur numerus religiosorum in Hollandia.

Replicabat ad haec Lector Peri, quod Excellentissimus brevi adhuc aliquem hic admisisset, puta adjunctum P. Hiacinthum tulitque tunc hoc mirabile responsum ab Excell.: nimium vexatus hoc feci. Reflexiones quae desuper fieri possent, transeo. Institit alia vice de novo praedictus lector, qui mihi has litteras scripsit 8 Nov. 1761. Resumpto animo iterum Excell. adivi, qui multa convitia in ordinem nostrum et missionarios proferebat: probabam apertissime jam saepius repetitam negationem non niti, nisi motivis rectae rationi contrariis.

Tandem post altercationem unius fere horae, his adjunctam facultatem concessit. superaddens ne P. Dinckels unquam pro tempore, quo P. Coesmans est permansurus publice legat sacrum, cum, ut dicebat, nec ipse, spectatis pactis conventionibus etc. cum prae potentibus initis dictam facultatem concedere valeat. Hactenus P. Lector Peri.

Ecce hic adjunctam facultatem: Joannes Carolus Molinari.

Dilecto Nobis in Christo Patri Davidi Coesmans Ord. S. Francisci Recollectorum sacerdoti salutem in Domino.

Ut in civitate Leijdensis in qualitate missionarii secundarii assistere possis P. Ten Eijcken primario Missionario. verbum Dei praedicando et Confessiones Sacramentales excipiendo, aliaque munera Missionarii secundarii explendo facultatem tibi facimus et impertimus, durante tamen infirmitate Patris Dinckels in eadem statione Missionarii secundarii, ita ut eodem convalescente nulli mode Tibi suffragetur praesens facultas ac te in dicta statione commemorante duo tantum missionarii facultatibus pastoralibus vacare valent.

Datum Bruxellis die 4 Novembris 1761.

Facultas haec meo et Amici secret: judicio favorabilis quidem videtur P. Coesmans, sed non per omnia P. Dinckels. nam videtur hic a functionibus pastoralibus suspensus atque ita ab auditione confessionum etc.

Postea tamen nempe 16 Novembris scripsit mihi Provinciae Secretarius sequentes litteras.

Omnia tua tibi sunt salva. Post binas adhuc scriptas Commissario litteras, hodie hoc fero responsum:

Casum (:P. Dinckels quantum ad auditionem confessionum:) Excellentissimo Domino. primo ostensis litteris P. Ten Eijcken. quibus evertebantur impositiones a Dominis saecularibus proclamari solitae, proposui et protestatus fui. Leijdae nunquam practicatum esse quod plures quam duo publicum peragerent officium divinum, sed quod quidem valetudinarius (:Pater Dinckels:) verum non publice. id est in confessionali publice exposito. poenitentium suorum (:in loco privato:) excipiat confessiones. quibus acquiescit Excellentissimus. iterum recommendans, ne officium divinum publicum augeatur etc.

30 Decembris 1761 communicatur mihi sequentia ex parte Excell. D. Nuntii Molinari per P. Superiorem. Oratoribus facultatem binandi ad triennium prorogamus in casibus verae necessitatis tantum, et in locis ubi talis verificetur necessitas, qua propter conscientiam eorum oneramus.

Ecce nova, quae accepi quinta die Martii anni Domini 1762.

F. Andreas Pauly ord. ff. Min. Recoll., S. Th. Lector jub., Prov. Germ. inf. Minister et servus Missionum Patrum ejusdem Ordinis in Provinciis Belgii foederatis praefectus Apostolicus.

Dilectis sibi in Christo Adm. V. PP. Superiori, Definitori ceterisque missionariis salutem et pacem in Domino sempiternam.

Quas nuper Excell. D. Joannes Carolus Molinari, Archiepiscopus Damascenus, Nuntius Apostolicus et ad regimen Missionum Hollandicarum a SS. D. N. Clemente XIII specialiter deputatus, ad nos direxit; harum copiam authenticam ad vos pro informatione et directione dirigimus, quae est ut sequitur.

Adm. Rev. Pater

Nomine Paternitatis vestrae, cum nobis data fuerit supplicatio, ut vestri Ordinis Missionariis in civitate Rotterdamensi quartum concederemus Missionarium, quando non nisi ab anno praeterito tertium ibi constitui indulsimus, profecto multum mirati fuimus ob hujusmodi instantiam.

Etenim experti sumus toto tempore Nuntiaturae similes instantias quotidie promoveri a vestri ordinis Missionariis, nec similem unquam habuimus ab aliorum Ordinum missionariis qui non nisi in casu mortis alicujus substitutionem alterius petierunt.

Quare Paternitatem vestram monitam volumus, jam pridem certum ordinem et numerum quoad omnes Missionarios fuisse constitutum, quem Nos observare oportet, nec a statutis regulis recedere debemus. Expedit enim ut operarii in vinea Domini aequaliter operam suam impendant, nec inter se ob majorem numerum ordinis unius quam alterius invidiam concitent, praesertim in civitatibus, ubi liberum est catholicis ad unam potius divertere quam ad alteram stationem. Hinc Paternitas vestra Missionarios suos moneat, ne imposterum pro hujusmodi augmento urgeant, quod licet in praesenti utile videri posset, attamen in progressu non parum nocere posset toti Missioni; et quamvis modo assensus favorabilis haberi asseratur a Magistratu, attamen cum non semper iidem in Magistratu remaneant, illius mutatio rerum statum et faciem immutare valeret; et experientia edocti sumus quas in Missione tempestates elapsis temporibus excitaverit excessivus Regularium numerus.

Quare prudentiae nostrae interest similibus inposterum praecavere et sequelas illas evitare quae statum missionis perturbare possunt. His itaque animadversis, reflectat Paternitas vestra, nos tam facile non posse aurem praebere instantiis supradictis nec justum esse, quod Missionarii, antequam certi sint de nosrto consensu, magistratus urgeant, ut sint sibi favorabiles super sperato augmento et protectionem quaerant apud principaliores catholicos, ut Nos inducant ad assentiendum, de quibus omnibus in omnem casum instructam reddere Nos oporteret sacram Congregationem, quae sane hujusmodi agendi methodum approbare non poterit.

Et omni benevolentia inscribimus

Adm. rev. P. Vestrae addictissimus

Joannes Carolus, Archiep. Damascenus

Bruxellis 17 Decembris 1761.

Haec sunt, quae sua Excellentia annuntiari voluit, eaque et Nos in producta litterarum copia annuntiamus vobis ut motiva ipsa, quibus Excellentissimus pro pacis studio animatur, cognoscentes eo zelosius justae ejus intentioni vos per omnia conformare studeatis. Valete in Christo.

Antverpiae 22 Februari 1762.

Dum licentia A D. Praetore Chesteleyn data cessabat Dominica in Albis 1762 intuitu Patris Coesmans, pro prolongatione ejusdem denuo sollicitatum est per Dominum Joannem Adrianum van Vaarik. Munitum hisce testimonialibus ex parte D. Doctoris Medici Noortwijk quas in substantia hic pono: *quamvis P. Dinckels modo infirmus non videatur,* timendum tamen pro majori relapsu casu quo onera ordinaria praedicando subire debeat. Testimoniales tales in scriptis ostendit D: v. Varik D,: praetori, qui illico accessit DD. Consules, rogans ut supernumerarium P. Coesmans admittere dignarentur. Cum autem ob absentiam aliquorum ex Magistratu aliqualiter tardaretur negotium istud, et Pater Coesmans interea pro assistente admitteretur a Praetore, ego tacite accessi D. Consulem Gronovino, cum quo colloquium per duas horas familiare habui, quique mihi asseruit, quod de ejus favore, non solum in casu mentionato, sed omnibus aliis eventibus certus esse possim.

Re autem ita salva provisionaliter existente, debui sollicitare apud

Excell. D. Nuntium Apostolicum, quod nolui immediate facere propter litteras circulares, quas folio praecedenti exaratas habes, sed sollicitavi per P. Coesmans, qui me instigante varias rationes urgentes scripsit (quarum copiam vide in initio hujus libri appositam in charta, P. Commissario Curiae Lectori Peri, uti intuitu difficultatum, ...aliorum hujus civitatis sacerdotum, quas praevidebamus, si petita facultas pro supernumerario ab Excell. negaretur.

Ad quas difficultates, sequens favorabile responsum, praeter expectationem, accepimus.

Impossibile mihi omnino fuit hoc tempore quidquam agere circa negotia nostra; heri tamen momentum inveni, quo convenirem cum Excell. Domino, cui causam vestram proposui, qui mihi dixit, quod non possit aliam facultatem concedere, nisi cum hac restrictione (:durante infirmitate P. Dinckels:); quod vobis non obest, quia cum dictus Pater maneat valetudinarius nec sit spes recuperandi pristinam sanitatem, hinc vestra facultas semper perseverat.

Praeterea mihi promisit se non revocaturam reverentiam vestram, etiam super veniente morte P. Dinckels, si expedire judicaverint superiores nostri, ut remaneret Reverentia vestra, unde tutus de hoc esse poteris.

Signatum P. Franc. Peri. Bruxellis 15 April 1762, ita scriptum P. Coesmans... ut supra.

Ad meas desuper, hoc responsum tibi ab Adm. Rev. P. Ministro Prov. Pauly. Cum ut scribit Excell. D. Nunt. ,,durante infirmitate P. Dinckels'' irrevocabiliter P. Coesmans licentiam concesserit, ego eamdem concedo etc. Sign. Andr. Pauly.

Chronologia blzz. 56—63.

Copia Litterarum quas A. V. P. Andreas Pauly M. Provie dedit ad P. A. V. Joem ten Eyken Miss. Leydae.

L. J. C.

Dilecte confrater

Cum, ut scribis, Excellmus Dominus facultatem irrevocabilem, durante imbecillitate Patris Dinckels subsidiario, Patri Coesmans concesserit, hinc et ego concedo eamdem. Deus languentem, si animae saluti expediat, pristinae restituat sanitati, vos autem in

Apostolico labore confortet, et in plena sospitate conservet.
Utinam ingratus Hospes intelligeret, ut bene ageret, Sed impoenitens cor thesaurizat sibi iram in die irae. Positus est nobis lapis offensionis et petra scandali, cui ab universis morigeris contradicitur. Et interim ubique se innocentem dictitat, se injuste accusatum propalat, sed labia ipsius ruina animae ejus. Si enim innocens, cur citatus venire renuit, ut suam innocentiam suo Superiori testatam faciat? Malos judices se esse perpessos, communis omnium male litigantium vox est. Vivit interim Dominus, qui justus est, et cujus rectum judicium, a quo non datur appellatio.

Me precibus vestris impense commendans, signor festinus

Humilis Servus
Fr. Andreas Paulij
Mnr. Proiae.

Antv. 22 Aprilis
1762.

N.B. Hospes ille est P. Cornelius van den Abeelen. Vide tom. 2 fol. 305.

Chronologia blz. 47.

De hier bedoelde Cornelius van Abeelen werd geboren in 1711 te 's-Gravenhage, geprofest bij de Minderbroeders 12 Juni 1738 te Leuven, priester gewijd in 1739. Hij overleed in Juli 1783.

Vanuit Brussel werd hij naar Nijmegen gezonden als missionaris in 1749, maar gaf er geen goed voorbeeld. Voordat de Provinciaal hem in 1761 terugriep, werd hij uit de stad verbannen. Na hier en daar gezworven te hebben, vestigde hij zich te Utrecht, studeerde daar medicijnen en behaalde na een gedrukte thesis de doctorstitel. Het schijnt wel, dat hij in later jaren gedispenseerd is in de geloften van armoede en gehoorzaamheid.

Volgens een mededeling van den Bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Utrecht werd blijkens het Album Studiosorum in 1765 onder het rectoraat van Johannes Horthemels als student ingeschreven Antonius Abelius. 25 Juni van hetzelfde jaar promoveerde Antonius Abelius, Hagensis, tot doctor in de medicijnen op een proefschrift: De judicio medici.

Zie De Missione Neomagensi, handschrift in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert. Registrum blz. 346.

Onder het jaartal 1766 plaatste P. Joannes ten Eycken, chronologus, nog de volgende bijzonderheden over deze zaak,

Nota pro admissione P. Coesmans de qua antecedenter sub ...signo difficultates quasdam.

,,nunquam tuto potui resolvere quasi dictus pater habuit facultatem exercendi pastoralia eumque induxi, ut informaret apud P. Lectorem Peri, quid hic judicaret et ecce hic responsum ejusdem lectoris emeriti scriptum P. Coesmans 2 Maii 1766. Quod de verbo ad verbum hic noto.

Vde Pater etc. Quod huc usque dignativis vestris responsum non dederim, inde factum est, quod quid certo responderem, nescirem. Anxius enim haesi, ne pro una vel altera parte resolvendo, concederem, quod illicitum est, vel subtraherem, quod justum est. Fundamentum anxietatis meae duobus nitebatur, nempe primo facultatibus Missionariorum principalium ac 2 facultate vobis concessa. Quod primum attinet? semper dubito, ut dubium istud deponere nequeo, an ullus praeter principalem Matrimonio valide assistere possit, nisi de ejus consensu assistat alter. Ratio mea est, quia nullus accipit facultatem, ut qua pastor stationi inserviret, nisi principalis: patet, quia etiamsi aliquis secundarius facultatem accipiat pastoralia exercendi, judico tamen ita esse intelligendum, maxime quoad assistentiam matrimonio, de consensu principalis. Hoc autem in eo videtur fundari, quia secundarius ille si principalis fieret, a Nuntio praeter illam, quam accepit facultatem, qua ut secundarius illic inserviat pastoralia administrando, adhuc aliam obtinere debet facultatem. Hoc autem omnino superfluum foret, utpote omnem facultatem etiam assistendo matrimonio accepisset ex eo, quod institutus sit secundarius cum facultate exercendi pastoralia. Agitur de valore Sacramenti et jus quid exigat Trident. Quare jus firmiter judico, quod si casus proponeretur S. Congregationi, vel Nuntiaturae responsum fore secundum meam opinionem; nunquam tamen proponere ausus fui, ne tumultus in populo. Quoad secundum judico ex tenore admissionis vestrae id minime esse licitum, nisi de consensu principalis, non enim opinari licet, quod facultas excedat tenorem verborum; de longe pariter desuper fui locutus Excell., qui, etiamsi nobis addic-

tissimus, desuper nihil audire vult. Habe igitur patientiam, et non dubito, quin dum ea quae ad officium missionis vestrae spectant, fidelitur peregeris, principalis consensum daturus sit, si ab ipso peteres.

Chronologia blzz. 69—70.

BIJLAGE XVIII

Besluit over Recognitie-gelden

Anno 1773 28 Maii per DD. Adrianum Gordijn et Le Blanc sequentia. velata sunt mihi: loco *f*1200, qui annue hic debebant solvi Pretori pro libero Religionis nostrae exercitio, ex resolutione DD. nostrorum Consulum, durante regimine D. v. Alphen nunc Pretoris, imposterum annue tt. *f*900 solventur. Et ejus finito regimine in decursu non nisi *f* 900 annue solventur. Ita dicto mense et anno resolutum est per DD. Chastelein, presidentem, van Buuren subpres. Resolutio predicta registrabitur in Domo civica, et copia dabitur D. v. Varik uti huic dixerunt DD. v. Royen, pension. ac van Dam secretarius.

Item eodem tempore resolutum est, quod pro assistente seu admissione secundarii imposterum tantum solvendi sint semel *f* 25 et pro admissione primarii *f* 100 loco *f* 300 qui alioquin erant solvendi.

Primus fui ego pro quo soluti sunt *f* 300, quando anno 1740 pro secundario hic admissus sum, debuique postea A° 1750 principalis factus tot idem solvere pro admissione P. Dinckels, item pro Davide Coesmans tamquam assistente solvi 1761 *f* 150.

Chronologia blz. 70.

BIJLAGE XIX

Quaedam Notabilia in Missione Leydensi
Onera spiritualia

Nota quod nunquam, tempore quo hic fui, a Praedecessoribus meis audiverim, quod forent aliqua onera spiritualia seu anniversaria legenda.

Perlustrando tamen omnia manu-scripta, casu inveni haec sub-

sequentia in manuscriptis V. A. Patris Adriani Fierlinx: Nota de silvere lamp gecoght op 't huys te Meerenburgh, uyt de boedel van de hoogh:Edele vrouwe van Alcamada. Heeft gekost 193 guld. ende is betaelt uyt het ghene dat is gecomen uijt het gelt van het silverwerck nagelaeten vande voor-gemelde vrouw voor onse kerck, om haer Jaergetey noijt te vergeten. Van het selve gelt is mede gemaeckt onsen laesten bouw van de kerck.

Ordinavit R. A. P. Ottho van Dalem Mnr. Proiae., ut singulis annis imposterum hoc anniversarium servetur, et pro securitate conscientiae suppleantur omnia sacra ab obitu praefati Patris Fierlinx omissa, quia habetur: om haer Jaergetye noijt te vergeten.

Supplevi itaque 30 sacra, videlicet ab anno 1685 usque ad annum 1715. De cetero potest hoc anniversarium servari die aliquo non impedito.

In manu-scriptis V. A, Patris Bernardini Cazier inveni sequentia.

Nota, quod V. A. P. Fierlinx semel acceperit 1000 florenos pro anniversario D. Agnetis van Leeuwen; quod tamen nullibi annotatum erat et sic, dum huc adveneram, illud non legi, quod maxima inter proles causavit obloquia; hinc pro pacificatione prolium annue illud legi circa 12 Octobris.

NB. Ex ordinatione R. A. P. Mnri. Proalis Otthonis van Dalem anniversarium illud annue continuandum, cum duobus adhuc aliis sacris opportune legendis pro refrigerio eiusdem dominae defunctae vel amicorum, quia pro tribus sacris supradicta pecunia data fuit.

Item

In libro Baptismali Patris Henrici Mooren inveni sequentia:

Eva Meinders e vivis discedens de 9 februarii reliquit A. V. P. Joanni Raets, Praedecessori meo, eleemosynam 100 florenorum, pro qua se obligavit ad anniversarium. Et quandoquidem illa eleemosyna deservierit pro aedificio templi pro bono communi, ego legi anniversarium pro anima ejusdem 9 febr. 1677. Haec ille.

Ego autem, quia non habetur certa determinatio temporis, pro majori securitate curavi suppleri numerum sacrorum ab anno 1677 usque ad annum 1726.

Anno 1704, die 26 Septembris, obiit ancilla nostra Maria Thysse van Overvliet, quae Patribus nostris et mihi 36 annis gratis servivit

et moriens benefecit, cum onere ut per 25 annos celebraretur ab ambobus nobis eius anniversarium.

Celebrandum est ab utroque Missionario pro tempore futuro usque ad annum 1726 inclusive.

Acceptavi pro tempore, quo hic sim futurus, et non ultra-nolui enim onerare successores meos — anniversaria sequentia:

Pro Maria Brugmans .... 24 Martii.
Pro Catharina Bongaerts .... 17 Oct.
Pro Getrude Witters .... 21 Oct.

Nota, quod annue ex fraterna charitate soleamus servare sequentia anniversaria pro Praedecessoribus nostris in hac Missione defunctis.

Pro P. Adriano Fierlinx .... 2 Aug.
Pro P. Cornelio van Hooff .... 30 Janu.
Pro P. Bernardino Cazier .... 10 Martii.
Pro P. Aloisio van Overbeeck .... 25 Sept.

Idipsum amore Dei humillime rogo, ut pro me post mortem fiat.

fr. Corn. van Bortel.

Anno 1730

Acceptavi ab Aloyn Steen 31 januarii 130. florenos pro duobus anniversariis celebrandis mense februarij per 19 annos, scilicet Domicellae Mariae de Vois et Patris ipsius Cornelij de Vois; pecuniam illam impendi pro reparatione cubiculi nostri.

nota bene. al is 't saecken, dat op het cotisasi-sceel ick alleen vernoemt worde, nochtans hebbe pater van eycken oock over gegeven, het welck ick met een eet beryt ben te bevestigen.

P. van Damme.

N. Dum 18 Novemb: 1775 casu libellum hunc (:quem nunquam vidissem:) in manibus acciperem, aliqualiter attonitus eram legens verba haec: om haar jaargetye noit te vergeeten, a P. van Bortel notata.

Sed reflectens ad dispositionem A. V. Patris Noydens, cui ego successi, qui in scriptis immediate ante obitum, ut legi stat(?) rogaverat 100 sacra celebranda pro erratis, deposui scrupulum, quem habere possemus a tempore obitus P. van Bortel usque ad obitum patris Noydens.

Item deposui scrupulum intuitu negligentiae forte quam ipse potuit habere, quoad punctum istud 't jaargetye noit te vergeeten. P. van Damme, qui etiam disposuit sacra quaedam legenda pro erratis, quoad nos autem(?) obtinet sacra (?).

Errata hoc praecipue anno abunde supplevimus maxime a festo Portiunculae usque ad tempus, quo haec noto; celebravimus forte 130 et ultra inter Nostris(?) absque ullo stipendio: item omnia debita sacra(?) quae habuimus hoc toto anno...(?) solvimus.

Post obitum V. A. P. ten Eycken inveni tres obligationes, singulae ducentorum florenorum, pro quarum interesse annue legenda sunt missae variae, prout ex sequentibus clarius patebit.

Transport van de eerste obligatie.

Ik, ondergeschreven Tryntje Jans van Zyl, Wed. Wouters van der Laan, transporteere bij deze aan en ten behoeve van de Eerwaardige Paters Georgius van Dam en Johannes ten Eycken, minderbroeders en missionarissen binnen Leyden in de statie van de Kuijpersteeg ofte het regt als opvolgers in de voornoemde statie verkrijgende, seekere obligatie met de daar bij hoorende papieren en documenten ten lasten van 't gemeene land van Holland en West-Vriesland ten Comtoire binnen Leyden staande ten naame van Pieter Roberse van Belle, groot twee hondert guldens, gedateert 28 Jun 1675 Leyden No. 8 Fol. 25 en geaggrejeert den...... anno sestienhondert vijf en seventig: ende dat met die last, dat haar Eerw.den ofte haar regt in de voorn. Statie binnen Leijden verkrijgende, jaarlijkx zullen gelieven te doen twee jaargetijden, zoo voor mij bij mijn overlijden, als nu en dan ook voor mijne afgestorven familie, als mede voor mijn overleden man zaliger en zijne familie; en ten Eeuwigen dagen jaarlijkx tot dankbaarheijd daar voor trekken den intrest der voorz. obligatie.

Indien het quam te gebeuren, dat de voorz. obligatie afgelost werd, soo sulle de Paters, de welke in die tijd opgemelde Statie bekleeden, gelieven de afgeloste penningen wederom aan te leggen; op dat ten Eeuwigen daagen in de opgemelde statie mijne intentie van twee jaarlijkse zielmissen zal konnen volbragt werden. Actum Leijden den .... 1743.

Trijntje jans van Zeijl Wed. Wouter van der Laan.

Wij ondergeteekenden belooven soo voor ons als opvolgers

den inhoud van het transport dezer obligatie te sullen naar komen.

Fr. Joannes ten Eijcken.

Hucusque copia translationis dictae obligationis.

Onus itaque nobis vi hujus obligationis incumbens est duorum Sacrorum annue.

Altera obligatio similiter 200 florenorum legaliter translata fuit A. V. P. joanni ten Eijcken, ut ex adjuncto instrumento constat sub onere quinque sacrorum annue legendorum pro sequentibus defunctis.

1. Hendrik Luttigers.
2. Sara Smit prioris uxore.
3. Jan Smit.
4. Gerard Luttigers.
5. Anna Barbara Verdries.

Hoc ex copia sequente constat.

Copia schedulae inventae post mortem A. V. P. ten Eijcken.

Ik ondergeschreven Hendrik Luttigers bekenne te testateeren een obligatie groot twee hondert guldens aan de Eerwaarde Paters minnebroeders in de Kuijpersteeg alhier binnen deze stad Leijden, ten behoeve om voor mijn Hendrik Luttigers en mijne vrouw Sara Smit, en Jan Smit en Gerardus Luttigers en Anna Barbara Verdries. om 's jaarlijkx zoo lang de kerk de kerk is, om voor jeder persoon een misse te lezen, die hier boven staan.

Hactenus schedula.

Quae autem sit obligatio, patere potest ex translatione ejusdem A. V. P. ten Eijcken facta, unde sequens extractum.

Extractum ex translatione obligationis cujusdam A. V. P. ten Eijcken facta 30 Novembris 1773.

Eene obligatie ten laste van 't gemeene Land van Holland en West-Vriesland ten comtoiry binnen Leijden staande op den thoonder deezes, groot twee hondert guldens Cappitaal, gedateerd den 8 Augustus 1676.

1676 N. 8 Fol. 101 verso en geaggt etc.

Haec in translationis instrumento legali.

Huic ut et praecedenti obligationi juncta sunt praeter translationis instrumenta postrema, quorum mentio jam facta, etiam documenta alia; non ita est de sequente.

De derde obligatie is een kleijne bewijs(?) obligatie ten laste van

het gemeene land van Holland en West Vriesland ten comtoire binnen 's Hage, staande op Elisabeth Slicher, groot 200 guldens capitaal gedateert den 1 April 1746 N. 4 Fol. 689 verso en geaggreert den 7 Augusti 1747.

Huic tertiae obligationi nullum adjectum erat legale translationis instrumentum vel alia documenta, sed schedulam inveni ab A. V. P. J. ten Eijcken scriptam tenoris sequentis.

N.B. Deese obligatie is mij ter hand gestelt door de Heer Joannes Proot den 14 Novemb. 1777 om daar voor de jaargetijden te lesen voor altoos, tot laffenis der ziele van Gerardus Dolosier overleden in de apotheek bij den kouden hoek 1777 den ... Augusti.

Haec copia schedulae praememoratae.

Annotavi haec die 26 8bris 1784. Fr. Hermanus Dinckels ord. F.F. min: Recoll: missionarius apost. Leijdae in statione vulgo, de Kuijpersteeg.

1784 11 9bris sequentis tenoris reperi memoriale.

Dient voor Memorie

Dat de twee obligatien, ider van duysent guldens ten Compre tot Amsterdam, waar van eene zijnde No. 914 staande ten naame van Cornelia Jansz. in dato 19 febr. 1703 fol. 1294. vso geagg: den 3. meij 1703 No. 13948 Reg. fol. 9602 en de andere No. 915 mede ten naame van Cornelia Jansz. in dato den 19 Februari 1703 fol. 1294 vso geagg. 3 meij 1703 No. 13949 reg. fol. 961 aan mij Mr. Pieter Tiark door juff. Emerentia van der Man zijn gegeven, om volgens afspraak in presentie van den Eerw. Pater Noijdens Minderbroeder de intresten te gebruijken als volgt.

Naamentlijck, dat van de intresten der voorn. obligatien jaars zal moeten gegeven worden tien guldens tot dankbaarheid van vier jaarlijkse jaargetyden, als voor haar twee broeders salr. haar overleden suster ende voor haar, en dat de resteerende revenijen moeten dienen tot onderhoudt van de armen van de kerk der Eerw. Paters Minderbroeders binnen Leijden: en zoo het quam te gebeuren (het geene God verhoede) dat de kerk der Eerw. Paters Minderbroeders in Leijden gesloten wierdt en de voorn. Paters de Stadt moesten verlaten, het alsdan aan Mr. Pieter Tiark ofte zijn regt vercrijgende. zal vrijstaan de revenuen van het voorn. capitaal te gebruijken tot dusdanig nieuw werk als 't hem zal goedduncken sonder in jets het

minste gelimiteert te weesen, eeve en alleens of het zijn eijge en vrij goed was.

Pieter Tiark, fr. Matthaeus Noijdens Missionarius.

Ik ondergeschreeve als opvolger van de Eerw. Pater Matthaeus Noijdens zalr. ben met de Heer Mr. Pieter Tiark geconvenieert en overeengekomen, dat de revenuen uijt hoofde deeser (naar aftrek van de tien guldens jaars voor de jaargetijden) aan de Roomsche Armmrs. sullen gegeven worden, om aan de leijdse Roomsch Armen uyt te keeren en dat soo lang als den R. armen van alle de statien gemeen sullen sijn en dus bedeelt worden. *Edog indien* de gemeenschap der armen mogte ophouden, en ider statie de zorg voor de zyne nam, zoo sullen de revenuen uijt hoofde deser wederom aan mij, ofte wettige opvolgers van de minderbroeders moeten gegeven worden, den 16 januarii 1741.

P. Georgius van Damme, Minderbroeder Missionarius
in de Chuijpersteeg.

Haec copia praememorati memorialis. Nota ante hac quaelibet statio suorum respective pauperum gerere solebat. Postea vero pauperes omnium stationum combinati fuerunt et illorum curam susceperunt quidam domini saeculares romano-catholici e quorum numero et Dnus Petrus Tiark, qui una cum P. Noijdens supra scriptam memoriam subsignavit. Hinc haec additamenti cautela: *Edog indien etc.*

Nota item sequentia.

Wij ondergeschevene Regenten van de Roomsche armen binnen Leijden bekennen ontfangen te hebben van de Heer Fr. le Blanc en Adrianus Gordijn als Executeurs van wijlen Sibilla Elisabeth Sloot, weduwe Mathijs Henne eene obigatie ten laste van Holland en Westvriesland ten Comptoiren binnen Leijden ten naame van Claas Jacobse et in dato 20 Julij 1656 No. 2 fo. 29vo geaggreëert den 2 feb.ij 1657 Reg. fo. 193 groot vierhondert Guldens a 2½perct° in 't jaar, welke obligatie is aangekogt door voornoemde Heeren Executeurs om aan de uitterste wille van den overledene te voldoen volgens Codicill in dato den ... 1777 voor een Eeuwige memorie te laaten lezen in de staatie der Eerw. Paters Minderbroeders alle jaaren vijf zielmissen als een voor Sibille Elisabeth Sloot, een voor Matthijs Henne, een voor mejuffrou Sloot haar vader, een voor

haar mans vader Mathijs Jan Henne, een voor haar broeder, waar voor de Eerw. Heeren 's jaarlijks genieten zullen 10 Guldens en die door voornoemde Heeren zullen worden ter hand gesteld.

Actum Leijden den ... julii 1787.

F. J. Roest van Alkemade
Jan Marcus Tuning
hi subsignarant praec.

Alia Copia

Volgens Codicillere dispositie van d' Heer F. la Blanc in dato den 9 Meij 1784 is zijn uijtersten wil en begeerten, als dat er zal ten eeuwigen daagen moeten werden gedaan ses zielmissen of jaargetijden als 2 voor F. la Blanc, 2 voor zijne overleedene Huijsvrouw Joanna Pothuijsen, een voor zijne afgestorve vrinden, een voor de afgestorven vrinden van zijne vrouw zalr., het welk alle jaaren zijn en zijne huijsvrouw zal moeten werden afgekondigt in de staatie van de Eerw. Paters Minderbroeders in de Kuijpersteeg en die daar 's jaars voor moeten genieten een somma van vijf en twintig guldens het welk door de Heeren van de Roomschen Armen 's jaarlijks zal moeten werden behandigt. Dog indien het quam te gebeuren hetgeen God verhouden mag.

(dog enz. is doorgestreept.)

Rest van het handschrift is blanco.

Handschrift in Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

BIJLAGE XX

Brief van Pater Odendael over het overlijden van Pater Dinckels.

Adm. Reverende Pater.

Triste vobis nuntium de morte venerabilis Adm: ac Charissimi Senioris Nostri Hermani Dinkels communicare cogor: apoplexia tactus nocte pie in domino obiit omnibus S. R. ecclesiae Sacramentis rite praemunitus, aetatis suae 87, Religiosae professionis 67, sacerdotii 63, post quam in Statione nostra L. B. per 57 annos Missionarii munera laudabiliter fuisset perfunctus, ac Gregem sibi concreditam usque ad ultimum vitae Halitum non solum verbis, sed etiam exemplis aedificasset suis.

Animam ejus Dilectam precibus, ac Sacrificciis vestris commendans fraterni amoris significatone subscribor.

Adm. Ven. Paternitatis tuae Humilis ac Moestus confrater

Lambertus Odendael.

Lugduni Batavorum
hac 18va Julii 1808.

Oorspronkelijk. Provinciaal Archief O.F.M. te Weert.

BIJLAGE XXI

Bevel om Doopboeken uit te leveren.

Extract uit het Verbaal van het Behandelde bij den Maire der Stad Leiden op
Zaturdag den 28 December 1811.

De Maire der Stad Leiden, in aanmerking genomen hebbende, dat, ingevolge de Fransche Wetten, geene Extracten uit de bestaande Doop- of Geboorte-Registers kunnen gegeven worden, dan door de Ambtenaren van den Burgerlijken stand; en wijders geconsidereerd hebbende, dat het, uit dien hoofde, noodzakelijk is, dat alle de Doop- of Geboorte-Registers in de onderscheide Kerken binnen deze Stad gehouden, op het Raadhuis, onder de bewaring van den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand worden gedeponeerd; — Heeft goedgevonden de Kerkeraden en Leeraars der onderscheidene Godsdienstige Gesindheden binnen deze Stad aan te schrijven, om met het aanstaande einde dezes Jaars, hunne Doop- of Geboorteregisters te sluiten en alle de genen welke voorhanden zijn, op den 2 Januarij 1812 over te brengen op het Bureau van de Mairie, op het Raadhuis dezer Stadt; — Wordende overigens aan de Kerkeraaden en Leeraars der onderscheidene Gezindheden vrijgelaten, om van de kinderen, welken in hunnen kerken worden gedoopt of welkers geboorte aangifte wordt gedaan, op een register zoodanige aanteekening te houden, als Zijlieden mogten goedvinden: onder die bepaling nogthans, dat van die Registers nimmer eenig gebruik in den Burgerlijken Stand zal kunnen worden gemaakt.

Het tegenwoordig Besluit zal worden gebragt ter kennis van de

Kerkeraden en Leeraars der onderscheidene Godsdienstige Gezindheden binnen deze Stad, om zich daar naar te gedragen.

De Maire voornoemd

D. M. G. Heldewier.

Parochieel Archief te Leiden.

BIJLAGE XXII

Stukken betreffende de verbouwing van de Kuipersteegkerk.

Extract uit de Notulen, gehouden ter Kamer van HH. Burgemeesteren der Stad Leyden op Maandag den 25 Januarij 1819.

Is gelezen;

1. Eene Resolutie van H.H. Gedeputeerde Staten van den 12 Januarij dezes jaars houdende aanschrijving om eenige opgaven omtrent den aanbouw en de herstelling van eenige Roomsch Kath. Kerken, en is na deliberatie ter executie van gemelde Resolutie goedgevonden en verstaan, de Kerkmeesteren of Administrateurs der R.K. Kerken hier ter stede, bij dezen aan te schrijven, om op de volledigste en naauwkeurigste wijze aan Burgemeesteren eene opgave te doen, zoo van den aanbouw en groote herstelling welke derzelver kerkgebouwen zoude kunnen vereischen, als van de kosten waar op zoodanig werk geraamd wordt, en van den meerderen of minderen spoed, welke het eene werk boven het ander noodzakelijk maakt, met inachtneming tevens, dat van de te maken werken en de te doene kosten behoorlijke bestekken en begrootingen worden vervaardigd, en te gelijkertijd opgegeven worde, hoe veel R.K. zielen er in elke gemeente welke te dieneinde onderstand zoude behoeven, gevonden worden, hoe het met derzelver omstandigheden gelegen is, of en zoo ja, hoe vele der R.K. Kerkfabrieken jaarlijks hebben, waar uit dezelve voortspruiten of de tiendheffer met het geheele of gedeeltelijke onderhoud van eenige kerken is belast, en zoo ja, tot welk bedrag en waar uit die verpligting voortvloeit, wordende gemelde administrateuren of Kerkmeesteren uitgenoodigd, om bij dezen gevraagde opgaven vergezeld van derzelver consideratien op de volledigste wijze, zoo spoedig mogelijk

en wel uiterlijk voor of op den 15 February aanstaande aan Burgemeesteren in te zenden.

En zal Extract dezer worden gezonden aan de Administrateuren en Kerkmeesteren voornoemd ter informatie en narigt zonder resumtie

Accordeert voor de Notulen
P. A. du Pui.

Coll. P.
Parochieel Archief Leiden.

No. 3 Bijl. 26 Febr. 1819 n. 79

Edele Achtbaare H.H. Burgemeesteren,

Ter voldoening aan 't verlangen van U Edelachtbaaren op 't aan ons toegezonden Extract uit de Notulen Uwer E.A. Resolutie de dato 12 January 1819 omtrent den aanbouw en de herstelling van eenige Roomsch Catholike kerken etc.

De R.C. Kerk staande op de Haarlemmerstraat en in de Kuipersteeg in wijk C No: 280.

Bestaat in een beneeden Huizing, de kerk daarboven 36 voeten breed, en 60 voet lang, met twee doorgaande Gallerijen, de eene 10 en de andere 13 voeten breed met een Oczaal of zangchoor, in zijn geheel inhoudende 2340 vierkante voeten, te kleyn om een gemeenten van 1700 zielen te omvatten.

Om welke reeden men noodzakelijk veel zijdelingsche uithoeken en toegangen moet bezigen, om de gemeente te plaatsen, waar door veele verstoken worden hun godsdienst naa behooren te kunnen oeffenen.

En daarte boven dikwijls op Heilige daagen door den toevloed der Buitenlieden wanneer alle de toegangen en zelfs de trappen bezet zijn, hun op de opene plaats moeten nederzetten, en alzo tot hun ongerief het hoogst noodzakelijkst gehoor en troost der Godsdienst moeten missen.

Lang hebben de Eerwaardige afgestorvenen voor ons en wij heden over dit belangrijk gebrek aan plaats ons innig leed gevoeld, en verlangde de kerk te kunnen vergrooten, de eygen grond van de kerk is geschikt, om de kerk nu 40 tot 58 voeten te verlengen met 720 vierkante voeten.

Deeze vergrooting op zig zelven zoude soms wel ten uitvoer zijn gebragt, indien er geene meerdere bezwaren bestonden.

Het gemis (door de vergrooting van de kerk) van de twee slaap- en biegtkamers en de eenigste stookplaats in de huizing onder de kerk, zijn als dan weggenomen, en zoude moeten gevonden worden te maaken steegwaards van het oude daar staande onregulier gebouw, bestaande beneeden in een kelder, keuken met een zogenaamd vatenhok, en een mangel of strijkkamer, boven de keuken, een kelderkamer, boven de kelderkamer opwaarts een overloop. (daar nu veele in 't gebrek aan plaats de Godsdienst bijwoonen); dan weder nederwaards na het sacristie en alzo zijdelings door een gaanderij naa de kerk.

Daar de kortheid der tijd niet gedoogd een geregeld plan te laate maken, of 't beloop der koste daar toe te raamen, hoopende dat hun Edele achtbaaren zo het vereist mogt worden, meerder tijd zullen gelieven te verleenen, of wel met de omschrijving der staat ten deze genoegen zullen nemen.

Verscheiden reparatien en wel voornamelijk hoognodig 't verwen is hoogstnoodzakelijk, dog ons vermogen laat zulks voor als nog niet toe, uit hoofden van de zwaare kosten, die wij genoodzaakt zijn geweest aan 't orgel in 't gepasseerde jaar te laaten doen, niet gewoon schulden te maaken, zonder vooruitzigt van te kunnen voldoen, zonder de gemeenten meerder te bezwaaren moeten wij een en ander uitstellen.

Hoeveele R.C. zielen onder onze gemeente bizonder onderstand genieten is bezwaarlijk bij ons te bepaalen, om reeden er veele alleen in naam bestaan, en bij ons onbekend raaken; 't Armbestuur zoude dit (onses bedunkens) zekerder generaal kunnen opgeven.

De omstandigheeden van veele godsdienstige onder onze gemeente zijn door werkloosheid, duurtens der leevensmiddelen en 't algemeen verval der burgerstaat buiten staat iets ten behoeven van de kerk meer bij te dragen, waardoor de last voor de geene welke door Gods goedheid aanhoudend voorspoed en zegen genieten merkelijk toeneemt; ook is dezelve niet bezwaard met uitgestelde of agterstallige schulden.

Vast inkomsten of fondsen bezit de kerk of de gemeente niet.

Het onderhoud aan en voor de kerk en ons bestaan moet alleen

uit liefde gaaven der gemeente gevonden worden. En ben met de hoogste achting

Edele achtbare H.H. Burgemeesteren Uea dw. dienaar
Ludovicus Goossens, pastor in de
kuipersteegkerk.

Leiden den 15 Feb. 1819
Parochieel Archief te Leiden.

Copie.

Edele achtbaare H.H. Burgemeesteren.

Op het ontfangen van U Edele Achtbaare Resolutie omtrend den aanbouw en het herstel van eenige Rooms Catholike kerke, en verder inhoudende dispositie van hun Ed. groot Achtbaare H.H. gedeputeerde staaten van den 12 Januarij jongstleeden, gedoogde de tijd welke gesteld was, voor of op den 15 February, niet om volkomen aan het verlangen desweegens te voldoen.

Wij moesten tot ons leedweezen ons bepaalen de belangens van ons en den gemeente alleen omschreeven op dien tijd voor te draagen en met eerbiedig verzoek ons eenig uitstel van tijd om volleediger aan 't verlangen van hun Ed. Groot Achtbaare Resolutie en U Ed. Achtbaare gezonde order te kunnen voldoen.

Thans vermeenen wij gereed te zijn aan het voorschrift meer voldoende te kunnen beantwoorden en hebben de eer hier bij over te leggen ten eerste een tekening van de geheelen Grond; ten tweede een tekening van de kerkgrond daarboven; en ten derde de stand tekeninge of doorsnijdinge uit welk een en ander klaar is te zien en af te meeten, dat de kerk met de Galleryen niet meerder inhouden dan 2340 vierkante voeten, en de zijdelingsche gaanderey (voldoende aan de kerk) bijna 200 voeten, welke te zamen 2500 voeten voor kerk uitmaaken; waarvan verlooren raakt met de op komst der trappen 100 voeten, voor de Collomme, met de Communietafel 50 voeten, en de voet van 't Altaar met de Predikstoel is 50 voeten, buiten de plaatse die de manszittinge inneemen, zodat men in alles geen 2200 voeten behouden kunne; daar nu de gemeente alleen bestaat uit 1700 zielen, de toevloed van anderen en buitenlieden daar booven zo is, op ordinaire zon- en feestdagen, niet alleen hetgeen men kerk kan noemen zo overmatig vol maar

ook het sacristi en de overloop of stoelekamer en zelfs de trappen zodanig bezet, dat soms veelen zig op de opene plaats moeten nederzetten, en alzo tot hungrief het hoogst noodzakelijkst gehoor en troost der Godsdienst moeten missen.

Lang hebben de Eerwaardige afgestorvene voor ons en wij met de gemeente heeden over dit belangrijk gebrek aan plaats, ons innig leed gevoeld, en verlangd de kerk te kunnen vergrooten; de eygen grond aande kerk zou wel geschikt zijn om de kerk nu 40 tot 58 voeten te verlengen, met 720 voeten genoegzaam een derde grooter dan thans bestaande.

Dan het bezwaar daartegen bestaat in het inneemen der twee onmisbaare slaap- en biegtkamers, naast aan de kerk geleegen waarvoor geen plaats te vinden is, dan steegwaarts en uithof de van al het onirreguliere (wijzens bijgaande tekeninge) een al te groote verandering in de behoeftens en nog veel grooter kosten zouden beloopen.

Wij hebben dan met behulp en Raad van deskundige, alles ten deunste onderzogt en bereekend; de voordeeligste wijze bestaat in her aankoopen van het naast aangeleegene woonhuis waarna dan ook het nevensgaande plan en bestek is ingerigt en bereids ondernomen of het huis (in geval de heilzame vergrooting van de kerk mogt kunnen geschieden) zou den Eygenaar en bewooner het tot dat eynde willen afstaan, niet minder dan voor den somme van twee duizend guldens.

De Raaminge van het voorgestelde plan en bestek zijn als volgt,

voor het	Metzelwerk	f. 3500.—
	Timmerwerk	f, 3564.—
	Steenhouderswerk	81.—
	Loodgieters werk	368.—
	't Glas en verwen	208.—
	't Stukadooren	236.—
	't behangen	100.—
	de aankoop van het huis	2000.—
		f.10.057.—

Wat de staat der kerk verder betreft is niet ongunstig; voor dertig jaaren is de geheele voorgevel aan de Haarlemmerstraat en het grootst gedeelte van de zeigevel in de Kuipersteeg, de zoldering,

kap, dak en koepel boven de Gallereyen geheel vernieuwd, de kerkkoepel gestukadoord en een nieuw orgel geplaatst.

Indien dan de vergrooting der kerk als voorschreeven kon daargesteld worden, zoude in het vervolg de slaap en biegtkamer met de bibliotheek 8½ voet breed en te zamen 36 voet lang opgang hebbende op de stoelekamer en gelijk van hoogte met de Gallereyen (32 voet hoog), zeer oud en gebreekig, ten hoogste nadeelig voor de boeken en manuscripten en een zeer ongeleegen toegang, verplaatst kunnen worden in het aangekogte huis.

De noodzakelijk Reparatiën bestaan in het generaal van buiten ten verwen en de trappen met de bordesse voor de toegang in de Steeg, welke tot op de stootborden zijn afgesleeten, vorderen een spoedige voorziening.

Hoeveele R.C. zielen onder onze gemeente bizondere onderstand genieten, is bij ons bezwaarlijk te bepaalen, sedert de oprigting van 't generaal Armbestuur zijn wij met den Armen meer onbekend, het armbestuur zoude dit met eerbied gezegd zekerder generaal kunnen opgeven.

De onstandigheden van veele godsdienstige onder onze gemeente zijn in het algemeen verval van de burgerstaat buiten staat iets ten behoeven van Godsdienst en kerk bij te dragen, waardoor de last voor de geene welke onder de Goddelijke Zeegen voorspoed en welvaard genieten merkelijk toeneemt.

De Kerk is niet bezwaard met uitgestelde of agterstallige schulden.

Vaste inkomsten of fondsen bezit de gemeente of kerk niet.

Het onderhoud aan en voor de kerk en ons bestaan moet alleen uit liefde gaaven der gemeenten gevonden worden.

Hoopende hier mede aan de dispositie van Hun Ed. Groot Achtbaare voldaan te hebben zo blijve wij onder afbidding van de Goddelijke Zeegen over U Edel groot achtbaren en edelachtbaare persoonen met eerbied

UEd. Dienstwillige dienaar.
Ludovicus Goossens.

Parochieel Archief te Leiden.

In hetzelfde parochieel archief van de Hartebrugskerk te Leiden ligt het volgende extract:

Extract uit de Notulen gehouden ter Kamer van H.H. Burgemeesteren der Stadt Leyden op Donderdag den 4 Maart 1819.

Is gelezen:

3. Eene missive van den Heer Gouverneur van Zuid Holland van den 1e dezer maand, waarbij als onvolledig terugzendende de gedane opgaven door de Roomsch cath. Pastoors binnen deze stad, nopens de vergrooting of vernieuwing hunner kerkgebouwen. met de kennen geving, dat indien de belanghebbenden niet volledig kunnen of verlangen te voldoen aan de dispositie van H.H. Gedeputeerde Staten van den 12 January j.l. HunEd. Gr. Achtb. zich als dan buiten staat zullen bevinden om aan die verzoeken eenig gevolg te geven; — waarop gedelibereerd zijnde is goed gevonden de voormelde Roomsch Cath. Pastoors daarvan bij dezen te informeren, en wijders met terugzending der gemelde opgaven ieder van hun te verwijzen aan den duidelijken letter der Resolutie dezer Vergadering van den 25 January j.l. waarin de bepalingen der welgemelde dispositie van H.H. Gedeputeerde Staten zijn vervat, met uitnoodiging om daar aan als nog met den meesten spoed te voldoen.

En zal Extract dezer worden gezonden aan de Roomsch Cath. Pastoors binnen deze stad, welk eenig subsidie voor derzelver kerkgebouw gevraagd hebben, respectievelijk ter informatie en narigt, zonder resumtie.

Accordeert met voorsz. Notulen
P. A. du Pui.

's-Gravenhage den 14 Maart.
Leiden den 23 Maart 1821.

Verzorgte punten ter Reparatie, vergrotinge of vernieūwinge der R.C. Kerken.

1. Met in achtneming der voorschriften vervat in de boven reeds aangehaalde dispositie van H.H. gedeputeerde staten van Zuid holland in dato 12 January 1819 No. 5 zal daar, waar zulks *nog niet* of *niet naar behooren* geschiet is, een behoorlijk bestek en ciering van kosten tot het daarstellen van noodzakelijke verbeteringen, veranderingen, betimmeringen of nieuwen opbouw van Roomsch Kath.

Kerken of kapellen, vereischt wordende, moeten worden opgemaakt.

2. Dit werk zal zodanig moeten worden ingericht, dat men daaruit met een oogopslag kunne opmaken, welke herstellingen, verbeteringen, herbouwingen er daaraan gedaan moeten worden, met aanduiding welke daarvan den meesten spoed vereischen, en welke nog in zodanigen staat verkeeren, dat zij te zijner tijd wel behooren veranderd worden, dog nog eenigen tijd en hoe lang in dezelve gesteldheid, waar zij zich bevinden, zouden kunnen blijven, zullen wijders hier nog moeten worden bijgevoegd, eene opgave van den aard der reparatie of betimmeringen, en van de kosten, die ook hiertoe eventueel zullen noodig zijn, van de vaste inkomstens, baaten, voordeelen en lasten aan de kerken en Pastorijen verknogt, van de bijdragen die de Parochianen zelve uit hun midden tot het in behoorlijken staat brengen hunner kerkgebouwen zouden kunnen doen. Na alvorens hen, bij het vorderen dier opgaven, hunne verpligting onder het oog te hebben gebragt om, ten einde het beswaar voor 's lands kas, zoo veel doenlijk te verminderen ten dien aanzien met de meeste openhartigheid te handelen en zoo veel te contribueren als hun mogelijk zal zijn,

3. Zal moeten opgegeven worden of er ook in de eene of andere stad of gemeente R.K. Parochien bestaan, die met andere zouden kunnen worden vereenigd door of aan de R.K. een plaatselijk kerkgebouw in te ruimen, hetgeen eene andere gezindheid zonder haar eenige hindernis toe te brengen, zoude kunnen missen, door de predikbeurten, die zonder volstrekte noodzakelijkheid in onderscheidene kerken op verschillende uuren worden gehouden in eene of meerdere kerken te doen plaats grijpen, en daardoor twee of meerdere Parochien van eene stad of van eenen geheelen omvang ten platten lande bijeen te brengen, of wel door één der bestaande R.K. kerken derwijze te vergrooten en in te rigten, dat de R.K. op even zulke eene gepaste wijze als de overige kerkgenootschappen hunnen godsdienst zoude kunne verrigten, daar in gezamenlijk geplaatst en kleine parochien daar door vernietigd zouden kunnen worden, in hoe verre van deze indicatien gebruik te maken is om het voorgestelde doel te bereiken, terwijl tevens bij het plan om kerkelijke gemeenten ten platten lande te vereenigen, gelet moet

worden op het aantal zielen tot elke parochie behoorende, op den afstand der eene tot de andere gemeente, op den staat der wegen, en hier van nauwkeurig opgave moeten geschieden.

Ik zal Ue. niet behoeven onder den aandacht te brengen, dat het gewigt hetwelk door den Heer Directeur Generaal voor de zaken der R.K. Kerken aan dit werk word gehecht en het uitgedrukt verlangen van zijn Hoog ed. gestr. dat hetzelve met den meesten spoed worde ten einde gebragt, mij niet toelaten de tijdsbepaling voor de terugzending der hier nevens gaande stukken ruimer te stellen uit welke hoofde ik dan ook uwe krachtdadige medewerking moet inroepen om door eene *behoorlijke* en *spoedige* voldoening aan deze mijn aanschrijving mij in staat te stellen om tot de spoedige afdoening dezer zaak mede te werken. De Gouverneur van Zuid Holland is geteekend van der Duyn etc.

P. A. Du Pui.

Voor eensluidend afschrift de Secretaris der stad Leiden,

P. A. Du Pui.

BIJLAGE XXIII

Stukken betreffende de bediening van het garnizoen.

Memorie

1mo in 't boek van den overleeden Pater Ludovicus Goossens vinde ik van den dienst in de militaire kerk.

1824 3 Jan. van den kant der Stad voor ¼ 25 april den 2 item voor ¼ 25 gulds. en zoo voorts tot 100 guldens als honorarium.

1825 4 Jan. 2 April enz. ¼ jaars voor den zelven dienst ijder rijse 25 gl. tot 100 gl. per jaar.

1826 11 Jan. voor den zelven dienst van den kant der stad 25 glds en zoo ijder vierdel jaars.
dato van den kant van 't Gouvernement 100 glds. (als aumoniez deservant de la Garnison) voor de eerste maal.

1827 2 jan. voor den dienst in de militaire kerk van den kant der stad ¼ jaars 25 en al zoo ijder vierdeljaars.
van den kant van het Gouvernement voor 't jaar 1826 100 gld.

1828 den 1 October is overleede den WelEerwaarden Heer Ludovicus Goossens cure deservant. Hiervan heb ik kennis gegeven aan den WelEd. Acht. Heer Burgemeester, welken mijne kennisgeving over dit sterfgeval vergezonden heeft aan den Heer Gouverneur. Zie de Copije no 1.

1828 Heb ik den 2 Jan. een advies moeten onderteekenen, om die 100 guldens van Gouvernements te ontfangen, maar de Paieur zeide, dat het mandaat getekent was op den Heer Ludovicus Goossens, en er dus nog geen legaal kennis moest gegeven zijn van deszelfs overlijden, nog van mijne aanstelling. Zie No. 2.

De Zaak behoort tot het ministerie van Binnenlandsche Zaaken, waarbij de eeredienst verenigt is.

(NB. zoo ik niet aangestelt ben, verlange ik noyt als curé desservant aangesteld te worden, omdat mijne eige gemeente reeds al te swaar is).

L. Odendaal.

Parochieel Archief te Leiden.

D' Heer Gobbeschroi minister van binnelandsche zaaken waarbij dat van den eeredienst.

De Eerw. Heer Ludovicus Goossens, Pastor in de R.C. Kerk in de Kuypersteeg binne Leyde overleden den eersten October 1827.

Als cure deservant de la Garnison, aangesteld zijnde geweest van wegens het gouvernement om de kerkelijke bedieningen voor de R.C. militairen alhier te verrigten, en door mij ondergetekende Lambertus Odendaal is opgevolgd en tot heede toe dezelve kerkelijke bedieningen voor de genoemde militaire hebben gecontinueert

verzoeken het tractement de zomm. van 100 guldens daar toe gesteld aan mij ondergetekende mogen worden afgegeven, als opvolger van den overledene volgens gebruyk bij onze geordende geestelijke, verscheenen den 31 December 1827,

de eerste 100 gl. — van de stad.

de tweede 100 gl. voor 't verrigten van de Kerkelijke diensten voor de R.C. Militairen alhier.

Parochieel Archief te Leiden.

Aan den Edel Achtbaren Heer Burgemeester der Stad Leyden

Edelachtbaar Heer,

Ingevolge uwe aanschrijving van 27 Juni l.l. no. 1165 haast ik mij aan derzelver inhoud te voldoen door UEachtb. kennis te geven, van het overlijden van den Eerw. Heer Ludovicus Goossens Pastoor der Statie genoemd in de Kuipersteeg, op den 1 October, wordende door zijn Eerw. ook de Militairen van het garnizoen dezer stad bediend, waarvoor door zijn eerw, van Landswege genoten werd één hondert guldens.

Vertrouwende hiermede aan de intentie van Z.Exc. den Gouverneur dezer Provincie voldaen te hebben, heb ik de eer te zijn

Van UE. Achtb.

de dienstw. dienaar

Leyden 8 Oct. 1827.

Parochieel Archief te Leiden.

De Minister van Binnenlandsche zaken

Ontvangen hebbende een rekwest van Lambertus Odendaal, oudste pater van de Orde der Minderbroeders en R.C. Pastoor te Leyden, daarbij verzoekende dat aan hem worde uitbetaald de som van f. 100.— ten name van den Priester Goossens geordonnanceerd, wegens traktement als dienst doende priester voor het Garnizoen te Leyden over 1827 en wel op grond dat de overleden priester Goossens een geordend geestelijke was die geene eigendommen mag bezitten en alzoo bij zijn overlijden de goederen, gelden enz. waarvan hij bij zijn leven het genot had en geleeft heeft, als mede de door hem genoten inkomsten aan de door hem bediend wordende kerk of statie moeten komen, volgens de Cynosane die nog wordt opgevolgd.

Gezien het berigt van den Staatsraad Gouverneur van Zuid Holland van den 10 September No. 1416/19392,

Gezien het advies van Zijne Koninklijke Hoogheid den Commissaris Generaal van Oorlog van den 4 dezer no. 6,

In aanmerking nemende dat de Kerkelijke verordening waarvan de rekestrant spreekt niet door het Gouvernement kunnen worden erkent als strijdig zijnde met de Burgerlijke Wetten, en dat de gereclameerde f. 100 aan niemand anders kan worden voldaan dan

aan de wettige erfgenamen van den overledenen of aan hen, die bij uiterste wilsbeschikking daartoe geregtigd zijn,

Heeft goedgevonden het verzoek van den rekwestrant te wijzen van de hand.

Afschrift dezer zal worden gezonden aan den Gouverneur van Zuid-Holland en aan den Pater Odendaal tot informatie.

Brussel den 21 October 1828

K. Gobbeschroi.

Aan den Heer L. Odendaal
R.C. Pastoor te Leyden.
Parochieel Archief te Leyden.

BIJLAGE XXIV

Kroniek 1830—1885 door P. Franciscus Welters O.F.M.

1. Te Leyden ben ik werkzaam geweest tot den jare 1845 — op den 17 Januarij ben ik door den Wel Eerw. Pater Petrus van der Beek na Amsterdam gezonden om in de kerk de Boom den Wel Eerw. Pater Henricus Opdenkamp op te volgen: welke als Pastoor na den Haag was vertrokken: aldaar ben ik, terwijl de Eerw. Pater Jois Aelders Pastoor was, gebleven tot het laast van de maand Augustus 1850: en werd van daar als Pastoor naar Gorinchem gezonden: den E. P. Broekman opvolgende, die tot het klooster te Megen is teruggekeerd; te Gorinchem ben ik werkzaam geweest tot den eersten Febr. 1857 en werd vandaar door den Hoogw. Pater Provinciaal Jois de Bruin met het exeat van den Aartsbisschop Zwijsen en het ineat van den Bisschop van Vree van Haarlem wederom naar Leyden gezonden als pastoor, om den E. P. Jacobus Goofers op te volgen; welke na het klooster te Weert terugkeerde en vond aldaar de Eerw. Paters Klijn en Van Berlo als kapellanen.

2. Na de eerste en voornaamste bezigheden verrigt te hebben, vond ik onder anderen ook de hiervoor beschrevene Copia Stationis Leydensis, door E. P. Adrianus Fierlinkx begonnen, maar bejammerde het, dat dit schrift niet na behooren was vervolgd: vooral omdat de E. P. Goofers geen historia facti der nieuw gebouw-de

kerk had gemaakt of bewaard. Ik besloot dan zoo veel mogelijk die copia te vervolgen, vooral wat de nieuw gebouwde kerk betreft, wijl ik toen ter tijd hier werkzaam was en door latere opvolgers niet beschreven kan worden en er geen papieren of beschijden daaromtrent aanwezig zijn; ik heb dan bijna alles moeten verzamelen door mijn geheugen en door vragen bij die gemeentenaren welke den opbouw hebben bijgewoond.

Het vervolg van deze tweede Remonstratie aan de Wel Edele Grootachtbaare Heeren van Holland heb ik niet kunnen vinden. Zij gaat dus slechts tot No. 60: Wat nu verder volgd, is bijeenverzameld door mij Frater Franc. Welters, te Amsterdam geboren in den jare 1805, gedoopt in de katholieke Kerk genaamd de Krijtberg op het Cingel; heb mijne lagere studien gedaan te Culenborg op het College der EE. PP. Jesuiten: op de Rhetorica zijnde kwam er bevel van Willem de Eerste Koning der Nederland, inhoudende, dat geen student tot de theologische studie kon of mocht worden aangenomen, ten zij hij eerst zijne philosophische cursus had volbragt op het philosophicum te Leuven door Koning Willem opgericht. Wijl dat Collegium in eene slechte geur bij alle Catholieken stond, en er niemand, uit geheel Holland maar drie studenten, ten dien einde omgekocht, naar toeging, zoo ben ik wijl hier ten lande geen gelegenheid tot studie was, in September van het jaar 1828 na Rome gegaan, heb aldaar mijn studie in het Collegium Romanum bij de EE. PP. Jesuiten volbragt, ben aldaar tot het H. Seraphijnsch orde aangenomen door den Z.E.P. Jacobs provinciaal en Pastoor te Amsterdam in de kerk de Boom: ben aldaar te Rome priester gewijd op den Quatertemper Zaturdag van het jaar 1830. —

Ben alsdan na Urbino gegaan, alwaar ik op den 4 October ben gekleed en in het orde gekleed zijnde mijne eerste H. Mis heb opgedragen.

In het jaar 1831 door voornoemde Provinciaal teruggeroepen ben ik den 30 November te Amsterdam aangekomen: en na Leyden gezonden, ik aldaar op den 3 december aangekomen, terwijl de E.P. Jacobus Goofers aldaar Pastoor was en de E.P. Reinierus Van Ewijk kapellaan.

3. Om echter een behoorlijk overzicht te bekomen, zal ik dit geschrift van Pater Fierlinkx beginnen met den eersten Pater en de

volgende af te schrijven en na de paragraaf XXI waarmede hij eindigde, aanvullen wat ik hier en daar heb kunnen vinden, en van oude geloofwaardige persoonen heb vernomen.

Uit de Copia of liever uit de Annotatiën op die Copia paragr. 14 schijnt dat van het jaar 1566, toen ons Convent vernietigd is, geen pater in de stad eenig verblijf heeft gehouden tot 1620 of 1621, want in dat jaar is hier gevonden

Par. 4. Jacobus Nesens of Nessens Lector Moralis. Zie Par. 15. Is gestorven 1637 — 4 Mei, en heeft tot adsistent gehad

Par. 5. Franciscus de Groot en

Par. 5. Jois Tyras, welke in den jare 1629 door de Edelmogende Heeren gedwongen werd de stad te verlaten: is opgevolgd door

Par. 6. Andreas Verspecken.

Par. 7. Johannes Doyma, is overleden 1636 — 4 October aan eene besmettelijke ziekte.

Par. 8. Theodorus Attenhoven of Allenhoven, deze ziek zijnde wordt gezonden;

Par. 10. Jeremias Zelers Ex-Guardiaan te Maastricht. De adellijke Vrouw van Hazerswoude heeft toen Pater Bellens een huis gekocht op de Haarlemmerstraat, waarschijnlijk de Kuipersteeg.

Par. 11. Pater Crabbe, sterft in 1654 door de Pestziekte. Adrianus Fierlinx, zie Par. 1, sterft 1685 : 30 July. in het klooster te Antwerpen.

Par. 12. Paulus Idelet meermalen Guardiaan en Definitor.

Par. 12. Johannes Raats anno 1673 word tot het klooster teruggeroepen. Zie Par. XVI.

Par. 12. Joachim Schaap, in de kerk de Boom te Amsterdam geweest, van 1660 tot 1664.

Par. 16. Henricus Mooren te Leyden gekomen 1673.

Par. 16. Augustinus de Voster.

Par. 17. Cornelis van Hoof, koomt hier omtrent het feest van Alle Heiligen 1683 en sterft 1697 — 30 jan.

Adrianus Fierlinkx den 30 july gestorven zijnde, wordt opgevolgd door

Par. 19. Bernardus Cazier welke den 19 Aug. 1685 hier komt en in 1702 den 10 Maart sterft.

Par. 20. Cornelis van Bortel koomt 1692.

Par. 21. Aloysius Overbeek koomt 1702 24 Maart.

Op een oud papier heb ik gevonden, dat door den Adellijken Arnoldus Van der Sloot verzocht de paters Henricus Vermeeren en Angelus Verhel uit Leyden niet terug te roepen, deze twee paters schijnen dus ook hier werkzaam te zijn geweest — verders

Matheus Noydens Pastoor 1729 assistent

Pater van Damme 1729

Pater Ten Eycken

Hermanus Dinkels 1750

David Koetmans

Ludovicus Goosens 1784

Lambertus Odendaal geboortig van St. Truien koomt 1800: eene man zeer ervaren in de H. Theologia — sterft in 1830: deze Pater een zeer groot liefhebber van bloemen en planten is voor hem door aanzienlijke gemeentaren een schoone tuin aangekocht, in welke ik van 1831 tot 1845 vele aangename uren en namiddachten heb doorgebragt. Zij was gelegen buiten de Rhijnsburger poort, langs de straatweg op de rechter zijde: naast het eerste zijpad, hetwelk tot de bleekerij leid: deze tuin is door Jacobus Goofers 1849 of 50 verkocht, om de kosten der nieuwe kerk te helpen dekken; thans is er op de hoek gemaakt eene bakkerij en daarnaast een koffijhuis genaamd Eige Zorg. —

De Laaste asistenten van Lambert: Odendaal waren Johannes Koenen, welke na den dood van Odendaal na het klooster van Megen is teruggeroepen, en Reinirus Van Ewijk; op Lamb. Odendaal is Jacobus Goofers, kapelaan in de Kerk de Boom te Amsterdam als pastoor gevolgd bij wien ik, zooals hier voren beschreven den 3 Dec. 1831 ben gekomen om in deze gemeente werkzaam te zijn: in de kerk genaamd de Kuipersteeg (alsoo genaamd, omdat zij op den hoek van de steeg welke dien naam draagt was gelegen.) op de Haarlemmerstraat zuidzijde: de kerk of liever dat kerkje was op de tweede verdieping langs de straat vijf ramen lang, gelijk nog te zien is: op de derde verdieping was eene gaanderij en stond het orgel. Het Altaar stond in het Oosten, daarnaast was aan iedere

zijde eene deur, waarmede men in het huis, daarnaast gelegen kwam, hetwelk ook aan de kerk behoorde; thans is er eene spekslagerij in: door die twee deuren aan ieder zijde van het altaar kwam men op de kamers van den pastoor en oudsten kapellaan: die tevens tot biechtkamers waren ingerigt: die kerk had gelijk nog te zien is een platte lijst in den gevel: deze is er aangemaakt nog in de vorige eeuw, waarschijnlijk voor dat de Franschen hier waren geland: wellicht had de kerk voor heen een schuin opgaande gevel met trapjes. Zooals nog te zien is aan vele huizen op de Haarlemmerstraat in dien tijd gebouwd: ik vermeld dit om de volgende bijzonderheid, van geloofwaardige Persoonen, die zulks nog hebben bijgewoond.

De Pastoor dier kerk en huis, had aan den magistraat of volgens dien tijd aan den Baljuw der Stad verzocht de gevel der kerk welke bouwvallig was te mogen repareeren; dit werd na veel moeite aangewend te hebben, toegestaan: maar toen het werk geëindigd was en de Regering de kerk met die platte lijst versierd zag: moest die wederom worden afgebroken, omdat het te schoon was voor een paapsche kerk: dit heeft veel moeite veroorzaakt; maar door het gedurig aanhouden en verzoeken van eenen zekeren WelEdelen Heer Schaap die deze gevel deed voorkomen, als eene versiering van straat en stad, is zij eindelijk mogen blijven.

Ik heb deze bijzonderheid vernomen van den Heer Schoenmakers, Van Doctor Sleurs, Van Jufvrouw Hooyman, die allen ruim 70 jaren waren, dit alles hadden bijgewoond. Zeer deftige menschen en zeer bevriend met ons, Paters.

Deze drie menschen en vooral de eerste bij wien ik veel ging vragen en onderzoeken, hebben mij ook nog onder anderen de volgende bijzonderheden verhaald.

Voor de Fransche Revolutie kwamen jaarlijks de Baljuw met schout en dienders vergezeld de kerk opnemen, om te zien, of daar binnen ook het een of ander was veranderd of vergroot enz. zonder hunne voorkennis. Nu had men zonder hun voorkennis aan de trap der kerk eenen armen bus gemaakt; wanneer zij nu kwamen visiteeren hing men spoedig een mat of kleed om die bus, opdat zij niet zoude gezien worden, doch op zekeren tijd was dit verzuimd; de bus werd ontdekt en de pastoor werd in de boete geslagen van

f 200 en de kerk moest 14 dagen gesloten blijven; of die boete ten volle betaald is, kon hij zich niet meer herinneren, maar wel dat de kerk 14 dagen gesloten is gebleven, en dat voor eene armenbus!!

Ook in die dagen wanneer de kinderen hunne eerste H. Communie deden, durfden zij in hunne feestkleederen niet over straat gaan, maar kwamen in hunne dagelijksche kleederen ter kerk, alwaar daags te voren hunnen nieuwe kleederen besorgd waren, deze trokken zij in de pastorie aan: de kerk geeindigd zijnde, werden deze wederom uitgetrokken, de dagelijkschen aangetrokken om wederom na huis te kunnen gaan. Zij durfden zelfs niet gezamenlijk de pastorie verlaten, maar gingen nu een: een poosje daarna twee, eindelijk wederom na huis, om zoodoende geen aanstoot of argwaan te geven, alsoo heeft de Heer Schoenmaker en Mejufvrouw Hooyman de eerste H. Communie gedaan.

Verders: er stonden alle Zondagen dienders der Policie aan de kerkdeur: en kwam somwijlen iemand met het kerkboek in zijn handen buiten de deur, dit werd hem terstond door de dienders uit de hand geslagen en daarbij werd een ieder verboden op de kleine steenen te loopen, maar moesten even als koeien en ossen op de groote steenen gaan, terwijl de kleine steenen voor de andersgezinden waren.

Eindelijk moesten alle geestelijken die hier kwamen, voor zij hunne bediening mogten uitoefenen aan den Baljuw of schout een recognitie doen van een zak guldens, zijnde f. 600. Pater Odendaal welke in 1800 hier is gekomen, is de eerste die zulks niet betaald heeft, waarschijnlijk ten gevolge der Fransche Revolutie. Zoo was het hier te Leyden in vroeger dagen gesteld: meer van dusdanige bezonderheden zijn mij vroeger verhaald, welke mij ontgaan zijn. —

De Eerw. Pater Goofers, in 1830 te Leyden gekomen en die dadelijk begonnen is de kerk inwendig te vergrooten, zag voortdurend, dat de kerk voor de toenmalige gemeente te klein was en bleef: gedurig was zijne gedachte de kerk te vergrooten of te vernieuwen: dit werd hoe langer hoe meer noodzakelijk omdat Pastoor Kervel, alsdan pastoor zijner kerk op de Hooge Woerd, hoek van de St. Jorissteeg eene nieuwe grootere kerk ging bouwen op de Ruine, de thans genaamde S. Pieter. Het eerste plan van Goofers was om alle huizen in de Kuipersteeg gelegen te koopen tot aan

de Oude Rijn, en de kerk te bouwen langs de steeg, doch alle huizen waren niet te koop. Toen maakte hij werk om het derde huis op de Haarlemmerstraat gelegen en aan het tweede ons behoorende huis belendend, te koopen; om de kerk zoo langs de Haarlemmerstraat te bouwen, dan terwijl hij hierover met den Heer Biljouw bezig was, te onderhandelen, koomt op zekeren avond Pater Ewijk te huis ons verzekerende, dat het huis en tuin gelegen op den hoek van de Hartebrug, bewoond en toebehoorende aan professor Donkerman te koop was.

Goofers dit vernemende zeide dadelijk, indien dit waar is, dan is dit huis mij — dit nu was een zeer schoon en groot huis met 16 bewoonbare kamers, met eene niet minder schoone tuin, zich uitstrekkende langs de Mare tot aan het later aldaar gebouwde fabriek (vroeger jaren was daar eene brouwerij geweest, welke is afgebrand). Maar hoe nu de zaak aanleggen om dit erf, gewis het schoonste van de geheele stad en voor de kerk allervoortreffelijkst, te krijgen en dat wel uit de handen eener geheele protestantsche familie met onderscheidene dominees geparenteerd? Na lang beraad werd daartoe het navolgende in het werk gesteld

Er waren alsdan twee familien tot onze gemeente behoorende, Noordbrabanders van geboorte met name de Heeren Van Dooremalen en Maas, menschen waarop wij volledig konden vertrouwen: deze deelden wij het plan onder belofte van het grootste geheim mede, deze begaven zich tot Donkerman en zeiden: Wel Mijnheer wij hebben vernomen, dat U plan heeft het huis te verkoopen, is dat zoo?

Hij, verkoopen! Verkoopen! Ja wanneer ik daarvoor een goede prijs kan maken.

Zij: dan willen wij wel met U in onderhandeling treden. Hij: nu koomt dan na eenige dagen terug, ik zal mij eens bedenken en dan verder spreken. Terugkomende zeide Donkerman: wanneer wij den koop eens kunnen worden, dan wil ik er wel af: maar wie zijt gij Heeren? Zij: Wij zijn Maas en Dooremaalen inwooners dezer stad. Hij, maar wat wilt gij toch met zulk een groot erf beginnen, Zij: Och wij zijn Noordbrabanders, wij hebben aldaar eenen Neef, welke brouwer is, die verlangde hier te komen om een brouwerij van Brabantsch bier op te richten, en daar hier tog vroeger eene

brouwerij geweest is, dachten wij aan dit erf: wij spraken met een en ander daarover, en vernamen toen dat U wel genegen was hetzelve te verkoopen en wanneer nu dit stroomend water in de Mare (de Haarlemmermeer was toen nog niet drooggemaakt) een goed gehalte en vereischte voor bier heeft, en dit is nog al eenige zwarigheid, dan word het hier een goede zaak. Verders zoo vervolgden zij, het huis is goed gelegen, midden in de stad en tot alles geschikt als uitspanning, societeit enz. Dat is waar zeide Donkerman: zij gingen aan het onderhandelen; Hij vroeg f. 9000.— en na langen tijd beraadslaagd te hebben werden zij koopers voor f. 7800.— op voorwaarde dat het water in de Mare goed voor eenen brouwerij zoude zijn: deze conditie werd aangenoomen.

Toen lieten zij twee vrienden uit Noord Braband komen aan wie zij het geheele plan mededeelden: zij begaven zich gezamenlijk naar Donkerman op eene morgen tusschen 12 en een uren, wanneer de Mare het drukste geloop is: deze mannen met hunnen blaauwe kielen, welke verbeelden brouwers te zijn, begonnen daar in de Mare water te scheppen, te wegen, te proeven en nogmaals te proeven: aan het begin, het midden en aan het einde van het erf: dit deden zij onderscheiden malen als des morgens, des middags en tegen den avond — de menschen zulks aan de overzijde ziende, vroegen elkander, wat dit beteekende, en het antwoord was, er komt een N. Brabandsch brouwerij en binnen weinige uren was dit nieuws door de geheele stad bekend.

Het water werd natuurlijk best bevonden, en de koop ging onderhands door, in zoo verre dat, daar Donkerman eene onmondige zoon had, er familieraad met voogden moest belegd worden, om den toestemming tot den verkoop van dezen te verkrijgen — het duurde zeer lang eer die familieraad kon belegd worden, gewis meer dan een half jaar, nu was de eene ziek, dan moest de ander uit de stad enz. in die familieraad waren twee dominees: rede genoeg om ons ongerust te maken, indien ook maar het allergeringste in deze zaak bekend werd.

Terwijl het zoo lang duurde eer die familieraad kon belegd worden — Donkerman van ieder werd gevraagd en aangesproken — er in alle societeiten en gezelschappen over werd gesproken, om dat het het schoonste erf en wel midden in de stad was: Zoo werd

er ook al eens gezegd, zoude het ook voor Pater Goofers kunnen zijn om eene nieuwe kerk te bouwen: wijl de zijne blijkbaar te klein is en hij wel eens gezegd heeft, daar toe voornemens te zijn: dit gerucht won zoo veel veld: dat eene zekere Heer Molkenboer, koekenbakkers op de Mare en Vriend des huizes, en lid eener societeit van deftige burgers in deze aldus toegesproken werd: Gij Molkenboer, gij zijt een der notabele van de gemeente de Kuipersteeg en vriend van uwen pastoor, weet gij niet of het huis van Donkerman voor Uwen pastoor en voor eene nieuwe kerk is: deze hierover boos geworden, zeide: dit is onmogelijk: ik sta op zulken een goeden voet met mijnen pastoor, dat wanneer er iets van aan was, hij mij wel een schets daarvan zoude gegeven hebben: het kan niet zijn, ja ik wed voor f. 500 dat het niet waar is. Ondertusschen kwam Molkenboer eenigszins opgewonden na de kerk en zeide: Wel pastoor wat is er toch gaande, een ieder zegdt: het huis van Donkerman is voor U voor eene nieuwe kerk: Zij spotten met mij. dat ik een vriend van U zijnde van niets weet: ik heb voor f. 500 gewed, dat er niets van aan is, Staat U mij half, Wat zeide Goofers half? wed voor mijn rekening f. 500.— Goofers dacht en met regt, liever f. 500 kwijt dan het huis. Molkenboer dan na eenige dagen wederom in de Societeit komende zeide; nu heb ik mijnen pastoor gesproken: voor zijne rekening kan ik wedden, dat er geene kerk koomt, wie durft nu te wedden? hij nu zoo sprekende durfde niemand te wedden: ondertusschen eindigde dit gerucht niet, hier en daar, nu en dan, was er nog spraak over: toen liet Goofers de timmermans komen, deed nog in de Kuipersteeg het orgel verplaatsen: hetwelk moest uit elkaar genomen worden, er moest geklopt, getimmerd, gebroken worden, hetwelk alles veel gedruis verwekte: de menschen dit hoorende, dit ziende: zeide neen hij heeft geen plan op het huis van Donkerman, dan toch zoude hij deze kosten niet zoo vruchteloos doen, zoo eindigde dit praatje, hetwelk ons zoo nadelig had kunnen zijn.

Daar er nu zooveel tijd vervloog eer die familieraad kon belegd worden, kwamen de twee zoogenaamde Brouwers nog eens in stad, begaven zich naar Donkerman, om nogmaals na het huis te vernemen, en om hem nog meer te verbinden, wilden zij hem ook betalen. Zie op welke wijze zij zulks aanleyden. Wel Mijnheer

Donkerman, hoe gaat het toch met het huis? Kunnen wij nog geen berekening maken, wanneer wij het kunnen krijgen, het duurd zoo bitter lang: Wij moesten voor zaken naar Holland, en dachten nu meteen bij u aan tekomen, om het een of ander te vernemen, doch in alle gevallen, vervolgdden zij, zoudt gij ons een groot plaizier kunnen doen. Waarmede vroeg Donkerman. Wij hebben zeiden zij, zooveel geld bij ons en wij zijn in Holland altijd zoo bang voor dieven, zakkenrollers enz. Nu moest gij maar het geld van het huis ontvangen, dan kon ons dat niet ontstolen worden, dan zijn wij dat goed kwijt: Kan het huis niet verkocht worden, wel nu dan kunnen wij het van U terug ontvangen: in den beginnen wilde Donkerman hier niet aan, doch door lang praten liet hij zich eindelijk overhalen, hij ontving het geld en gaf een quitantie dat het huis betaald en verkocht was, op voorwaarde wanneer de familieraad daar in toestemde. Eindelijk werd de familieraad belegd, wat daarin is verhandeld is natuurlijk niet bekend: maar Donkerman deed aan Maas en Dooremaalen weten, dat de familie raad in den verkoop had toegestemd — vroeg wien wij voor Notaris wilde verkiezen om het huis over te dragen en wanneer zulks zoude plaats hebben. Deze deden van hunnen zijde weten, dat zij de Noordbrabantsche brouwers zouden schrijven: Na eenige dagen liet men Donkerman weten, dat zij op Woensdag (de datum is mij ontgaan,) te 5 uren bij den Notaris Roskes woonende op den Ouden Rijn, naast het gereformeerde weeshuis, zouden komen: alwaar ook Donkerman werd verzocht om den overdracht te maken. Om alle abuizen te voorkomen: ging Goofers des middags ten 2 uren na den Notaris, verhaalde hem onder verpligting van het stipste geheim en als aansprakelijk voor de gevolgen de geheele toedragdt van zaak en hoe alles in zijn werk is gegaan. Notaris glimlachte wegens die zoo zonderlinge geschiedenis en beloofde het diepste stilzwijgen: tegen 5 Uren kwamen dan Goofers, Dooremalen, Maas bij den Notaris, een oogenblik daarna Donkerman; deze binnengekomen groette de aanwezigen: de Notaris het woord opnemende zeide: Wel Mijnheer Donkerman, weet gij wel wie de eigenlijke kooper van Uw huis is. — Wel de Noordbrabantsche brouwers. Neen zeide de Notaris, maar deze heer, op Goofers wijzende: ja viel Goofers die goed bespraakt was, de Notaris in de rede: het is voor mij, voor den pastoor

in de Kuipersteeg en hield tegen Donkerman eene lange redenatie die niets beteekende, maar alleen ter afleiding dienende. Donkerman zulks vernemende moet zeer bleek geworden zijn, uitroepende Wel zoo, wel zoo: doch Goofers praatte daarover maar weder heen, terwijl de Notaris alles gereed maakte ter onderteekening en de overdragdt, door Donkerman — Goofers — Notaris — getuigen enz onderteekend zijnde, behoorde het huis aan ons. Dit was een ware vreugde avond van volle blijdschap; dit geschiedde in de maand November van het jaar 1832.

Binnen weinige dagen was het door de stad bekend, de vreugde der gemeentenaaren was ten top, de andersgezinde meesmuilden, dat het schoonste erf, midden in de stad gelegen in eene paapsche kerk zoude herschapen worden. — Nu begon men de nodige stukken op te maken om de permissie van het gouvernement te verzoeken. De architect Molkenboer te Leyden woonachtig werd in het werk gestelt, om het plan eener nieuwe kerk, met bestek en alle daarbij behoorende stukken in orde te maken, er werd een kerkbak ingevoerdt — de gemeentenaren werden aangesproken voor bijdragen. Hoeveel er ontvangen is is mij onbekend, omdat Goofers met de voornaamste gemeentenaren handelde, en ik met de burgerluidjes, waarvan eenige alle weken, andere alle maanden, sommige om de drie maanden contribueerden: bijzonderlijk heeft wederom de burgerklasse in mildadigheid uitgemunt, om daarvan maar iets op te noemen. In de Galgenstraat heb ik bij de Wed. Snoekers die een water en vuur winkeltje deed op eens f. 500 aan goudgeld ontvangen. Bij een zekeren Willem Dieben, een gewezene bleeker, buiten de Witte Poort, ontving ik zooveel rijksdaalders als ik maar bergen kon: ik vulde mijne jaszakken — broek — en vesjes en horologiezakken: en ging met mijne horologie en zakdoek in den hand naar huis terug. Doch op verre na de beste was jufvrouw de Wed. Hooyman, een eenvoudig braaf Vrouwtje, met jak en rok gekleed, zij heeft gewoond op de Haarlemmerstraat in het huis hetwelk zij na haren dood aan de kerk heeft vermaakt: onbegrijpelijk, ja ongeloofelijk is het wat deze aan Goofers heeft gegeven: dit weet ik, dat de meeste juweelen, die langs het venerabel hangen, van haar afkomstig zijn, en de kerk van haar geld voor bijna f. 12000 gestucadoord is — de Heer Hendrik van den Broek die behalve veel geld de groote

klok heeft gegeven en het beste officie zilver laken met goude blommen — de Heer Jean Lambert Frenay, welke de drie andere klokken heeft gegeven — een zekere jufvrouw Maurij gaf f. 1000 voor het altaar, Jan van Dommelen tabak verkooper woonende in de paardesteeg heeft het schilderij in het groot altaar gegeven, hetwelk is gemaakt door eene zekeren Correns te Antwerpen, Frans Visscher het altaar van den H. Franciscus, enz. enz.

Toen het nu ruchtbaar werd dat het erf ons behoorde, toen kwam de Heer Molkenboer van wien vroeger gesproken is, wederom bij ons en zeide, wel Vajer wat hebt gij mij toch beet gehadt, indien ik nu eens gewed had, dan waren die f. 500 verloren geweest, nu antwoordde Goofers liever f. 500 verloren als dat huis en erf, en dat moest Molkenboer zelve ook bekennen.

Toen de zaak met dat huis nog hangend en diep geheim was en Goofers eene groote kerk wilde bouwen en voorzag dat hij geen plaats genoeg had, wilde hij het pakhuis naast de kerk gelegen ook koopen, doch die vlieger ging niet op, wat moeite men ook op allerlei wijze het zij direct of indirect in het werk heeft gesteld, men heeft dit maar niet kunnen bekomen — Ook het huis wat nu pastorie is, moest gekocht worden en daarvoor heeft hij gebruikt de Heer Van Eindhoven Regiments Kledermaker, die dat huis voor zich heeft gekocht om het later per nieuw transport aan ons over te doen.

Later, toen alle middelen te vergeefs waren aangewend, om het pakhuis te krijgen, ging Goofers zelve met den eigenaar, de Heer Eigeman, Kruidenier op den andere hoek der Hartebrug onderhandelen en stelde voor: dat de timmerman en metselaar van Hem Eigeman het pakhuis zouden opnemen, en waardeeren en boven de taxatie zoude Goofers nog f. 1000 geven: dit alles was vooraf en dan beginnen te onderhandelen, ook toen nog wilde hij van niets hooren en verders is er niets meer aangedaan, die man dacht dat men zonder zijn pakhuis geen pastorie kon bouwen, hier in is hij bedrogen, dat pakhuis heeft dus voor ons die waarde niet meer als vroeger. —

Eindelijk was alles gereed om tot den bouw der kerk over te gaan, Goofers wilde niet hooger gaan dan tot f.80.000 en zij werd aangenomen voor f. 105.000; doch daar Goofers zoo hoog niet kon noch wilde gaen, werd zij met minder ornamenten gemaakt, zoodat

zij zoo wat onder de f. 100.000 bleef. Dit aannemen geschiedde op eenen Vrijdag, ik meen de 20 November. Zij werd aangenomen door een zekeren Karel Boef en den 21 Dec. na de middag werd de eerste paal geheid, waaraan wij allen met vele der gemeente deel namen.

In de maand Maart 1836 de dag is mij ontgaan, is de eerste steen gelegd, door den Eerw. P. Goofers, de tweede door P. Ewijk, thans pastoor te Hoorn, de derde door mij, Pater F. Welters, daarna door het kerkbestuur bestaande uit de Heeren H. van den Broek, Laurent. van Dooremaalen en Jois van Dommelen.

Ter gelegenheid van het in de grond heyen der palen geraakte de geheele buurt zelfs op de Mare, op de Haarlemmerstraat over de brug in hevige opschudding: en ging tegen Goofers geregtelijk protesteeren, omdat hunnen huisen, zoo zij beweerden, in gevaar werden gebragt door dat zware heyen; alle huisen links en rechts ook over de brug en het water werden geregtelijk opgenomen, in welken toestand zij zich bevonden en met het schietlood van het dak af onderzocht of zij te lood stonden. Goofers werd op het stadhuis gedagvaard en aangezegd, om guarantie voor die huisen te stellen bijaldien er eenig gevaar aan die huisen zouden komen. — Goofers antwoordde dat hij zulks niet doen wilde en het ook niet nodig was, wijl er wetten bestonden, die in dergelijke zaken genoegzaam guarandeerde en hij van het gouvernement toestemming had eene kerk te bouwen en bijgevolg ook van heyen, zonder het welk de kerk niet gebouwd kon worden: en hiermede liep deze zaak ten einde en het heyen ging gang en werd volvoerd zonder het geringste ongeluk.

Toen later diezelfde buuren zagen dat die kerk zoo hoog werd opgebouwd, begonnen zij wederom te doleeren en te protesteeren: dat dewijl de kerk zoo hoog werd, hunne schoorsteenen niet goed zouden trekken en door de rook hun huisen in waarde zouden verminderen. Dit werd van zelfs bij het gouvernement afgewezen. Wederom later gingen zij protesteeren, dat er geen tooren op de kerk zou komen, ook dit werd verworpen. Naderhand dat er geen klokken in de tooren zouden komen, ook dit werd afgewezen, waartoe eene tooren wanneer er geen klokken in mogen hangen was het antwoord. Ten laasten toen kerk en tooren gereed waren en de

klokken er in hongen: protesteerden zij opnieuw tegen het luiden: ook hiermede maakten zij zich bespottelijk: en van dien tijd hielden onze lieve, verdraagzame buuren op met protesteeren.

De kerk eindelijk voltooid zijnde is zij op den 28 Nov. 1837 door Mons. Van Wijkersloot Bisschop van Curium plegtstatig ingewijd en voor het gebruik geopend. Op dien dag was het aller bitterst slecht weder, regen, sneeuw, hagel, storm, zoodat de Bisschop alsmede de provinciaal Jacobs die mede aanwezig was, daardoor zeer ziek zijn geworden. Terstond begonnen wij dagelijksch de Angelus te kleppen: voor de Mis, Vespers en Lof te luiden — op Zondagen met twee, op hooge feestdagen met de vier klokken, dit scheen eene nieuwe doorn in het oog der protestanten te meer, daar zij zulke kleine bengels op hunnen kerken hebben: op eenige Zondagen begonnen de dominees in de Marekerk, wanneer onze klokken ten 10 uren begonnen te luiden, met hunne predikatie zoo lang op te houden als onze klokken luiden: dit gaf der gemeente stoorenis, er werd uitgestrooid, dat de Roomsche klokken hunne godsdienstoefeningen stoorden en de dominees niet voort konden wegens het geweldig gelui der klokken. Wij verzochten vertrouwde protestanten (waaronder de Heer van Campen, Landmeter der 1ste klasse, die op later zijn ziekbed door Goofers het kathol. geloof heeft omhelsd en eenen zoon pastoor heeft) die zaak in de kerk te onderzoeken: allen getuigden, dat zij de klokken wel hoorden, maar niet zoo dat daaruit stoorenis konde ontstaan. Goofers werd wederom, maar nu met zijn kerkbestuur op stadhuis gedagvaard, er werd hem daar gezegd, dat de klokken de godsdienst verstoorde; hij antwoordde, dat zulks geheel buiten de waarheid was, wijl hij door gemoedelijke protestanten de waarheid had laten onderzoeken en die eenparig getuigden, dat zulks niet waar was; eindelijk na veele langduruge woordenwisseling, zeide men: dat de protestanten even als in andere steden zouden op houden te luiden, dan zouden de Roomschen ook daarmede ophouden: waarop Goofers categorisch antwoordde: hoort Mijnheeren, de protestanten hebben zoo lang geluid, toen de Roomschen geen klokken mogten hebben, en dan zullen nu de Roomschen voortgaan met luiden, hoewel de protestanten zwijgen, hij stond op, ging heen, en verder is van die zaak niets vernomen.

De kerk al zoo voor de gemeente geopend, en ingebruik, is er

de eerste jaren weinig aangedaan, om dat de finantieele toestand zulks niet gedoogde en er in dien tijd nog zes kerken of gemeenten in deze stad aanwezig waren. In het jaar 1845 ben ik naar Amsterdam in de Boomkerk gezonden, in dat jaar heeft de Eerw. P. Goofers de kerk laten stucadooren, hetwelk f. 12.000 heeft gekost, door eenen zekeren Sparrenberg, stucadoor te Leyden woonachtig, en is dat werk zoo niet geheel dan gewis grootelijks bekostigd door Mejufvrouw de Wed. Hooyman, reeds vroeger vermeld. Daar er tijdens het stucadooren geen dienst in de kerk kon geschieden, heeft Goofers de gewezenene Jesuitenkerk in gebruik ontvangen, welke gelegen was op de St. Pieterskerkgracht, op de rechterzijde, alwaar thans de gymnastie is gelegen: die geheele zijde behoorde toen nog aan de paters Jesuiten, welke later alle die gebouwen met de kerk hebben verkocht.

Bij die gelegenheid van het stucadooren zijn in de kerk gekomen, het tabernakel en de twee beelden op de kleine altaaren, door den beeldhouwer Cuypers van Antwerpen gemaakt.

Verders is in die jaren het pannen dak vervangen door een leyen dak, hoeveel zulks gekost heeft is mij onbekend.

In het jaar 1857 ten gevolge der Bisschoppelijke Hierarchie zijn er twee kerken in deze stad geslooten, te weten de Bakkersteeg, behoorende aan de Eerw. Paters Predikheeren, de andere op het Utrechtsche Veer gelegen, eer men van de stadtzijde koomt, aan de laatste dwarsstraat welke tot de Hoogewoerd geleid, terwijl nog een andere kerk op de Ruine gelegen, S. Lodewijk, bijkerk van de parochie van St. Pieter is geworden: door supressie van die drie gemeentens, en door het oprichten van bepaalde parochien, is deze parochie in getal van leden merkelijk toegenomen: hetwelk niet zonder invloed is gebleven op de plaatsengelden en kerkbak.

De Eerw. Pater Goofers in het jaar 1857 in de maand February naar het klooster te Weert vertrokken, en ik hier opgevolgd, vond ik de kerk in eenen zeer vuilen, morsigen toestand, daar zij sedert het stucadooren nog niet was schoon gemaakt of gewit: daar nu ten gevolge der hierarchie een kerkbestuur is opgetreden, bestaande uit de Heeren Lamb. Hesselink, Ger. van Leeuwen, Jacob Smulders en Herman Pufkus, hebben wij met deze Heeren onderhandeld, hoe ongunstig de finantien der kerk ook stonden, om de kerk schoon te

maken en te witten — van buiten te verwen — en de voorgevel in te voegen. In het jaar 1859 ben ik begonnen de Altaaren in den behoorlijken staat te brengen, zooals zij thans zijn, maar daar de kosten voor eens te groot waren, heb ik zulks in drie gedeelten gedaan, in het jaar 1859 is de Heer Lambertus Verdonck van Antwerpen begonnen en heeft de drie Altaaren, deuren in het presbyterium, Communiebank enz. afgewerkt, volgens hierbij leggende rekening, f. 874.64, in 1861 en 1864 het marmeren der muren, der kolommen, vergulden enz. enz. de glorie van O.L. Vrouwe in het plafond — het ornament onder het schilderij enz. enz. en heb daarvoor betaald in 1861 f. 693 en in 1864 f. 1298.07 terwijl ik in 1863 de witte kandelaars van de altaaren: 18 in getal, die door den tijd zeer vuil waren geworden, opnieuw heb laten verwen en vergulden: men eenige andere dingen voor de som van f. 143.23. zoodat dat geheele werk gekost heeft

f. 874.64
f. 693.—
f. 1298.07
f. 143.13
f. 3008.84

Welke som niet door het kerkbestuur, maar door mij is betaald. Daar de kerk der Bakkersteeg op bevel van Mons. van Vree gesloten werd, moesten de aanwezige kerkornamenten ook op zijn bevel verkocht worden, ten einde de schulden der kerk te dekken; uit deze collectie heb ik onderscheidene kerkgoederen gekocht, zooals het zilver Venerabel, de groote vergulde pyxis, zooals aan de dominicaaner beelden op dezelve aanwezig, te zien is, onderscheidene goede Casuifels, enz., en daarvoor betaald zooals in de quitantie van den Heer Driesen te zien de som van f. 911.

Terwijl ik het ander venerabel hetwelk voor deze kerk veel te klein is, heb verkocht voor f. 100 en de oude pyxis, ook veel te klein aan het klooster te Krooswijk heb overgedaan. Onder die som is ook begrepen, de tegenwoordige marmere doopvont met het ijzeren hek te voren: terwijl de twee zijhekken gratis daar bij zijn gemaakt door eenen smit der gemeente met name van Zeyp. Verders zijn onder diezelfde som begrepen de 14 statien der kruisweg, waarvoor ik van den Heer Grundeman f. 200 heb ontvangen.

In 1860 heb ik, dewijl de vergulde lijst rondom het schilderij wat smal is, de witte lijst daarom heen laten maken door Lucius beeldhouwer te 's Bosch voor de som van f. 110.

1861 gekocht het koper verzilverd Wierookvat met scheepje om bij de processien twee wierookvaten te gebruiken voor f. 32.

1864 twee verzilverde lusters, daarna nog twee à f. 75 het paar.

1864 de beste missaal met roode band, voor f. 32, doch het zilver beslag behoort aan de kerk.

1866. — 2 witte koorkappen voor Cantores van Stoltzenberg te Roermond voor f. 132.50.

1867. — koper wierookvat met scheepje a f. 25.

1867. — een wit met goud opgelegd Cazuivel à f. 68.—

Aan de kerk is ten jare 1858 ten geschenke gegeven de tegenwoordige zijnde kruisweg door den Heer Grundeman.

Bij gelegenheid der eerste H. Mis van den Eerw. Heer van Hugten, is door zijnen vader gegeven de platte uitgewerkte zilvere altaar bel, en bij gelegenheid van zijn 50 jarig huwelijksfeest, de glaze bloemvaazen met verzilverde voeten.

1867 van de wed. Kerkvliet de dagelijksche zilver pyxis.

Achter de kerk langs de Mare zijn gelegen drie huizen, waarvan het eerste voor de kerk een fabriek, het middelste een woonhuis, het laatste een pak- en werkhuis was toebehoorende aan zekeren Piet .... een zeer ruw en ongepolijst mensch — deze fabriek was zeer hinderlijk aan de kerk en pastorie, behalve dat de rook uit de schoorsteen der fabriek dikmaals tegen kerk en pastorie aansloeg en soms de geheele plaats vervulde, was zij daarenboven nog zeer hinderlijk voor de paters, welke hunne kamers in die nabijheid hadden, vermits er op dat fabriek veele jongens en mannen werkten, die des zomers de ramen open hadden en van de vroege morgen tot den laaten avond onder hun werk allerlei liedjes en wel niet van de beste soort zongen. — Die Piet .... had twee zoonen in die fabriek geplaatst, welke de zaken in de war stuurden en door hun onachtzaamheid den vader noch aflossing, noch rente betaalden. Dit begon den vader te verveelen en besloot de fabriek te verkoopen: hij begaf zich ten dien einde tot eenen Jan Dobben, geen parochiaan maar ijverig katholiek en zeide hem: ik wil het fabriek en huis achter de kerk gelegen verkoopen, en dat moet niemand anders dan de

pastoor hebben, zeg hem dit, ik zal het hem zeer gemakkelijk maken. Dobbe schreef mij zulks: ik naar hem toegaande, zeide ik zulks niet doen kon, wegens gebrek aan geld. Dobbe antwoordde: hebt gij met het kerkbestuur daarover eens gesproken, op mijn antwoord neen: vervolgde hij: ik zoude zulks tog doen; want die gelegenheid achter de kerk is te schoon, en kan soms door verloop van tijd te noodig zijn, om te laten voorbijgaan en neemt de kerk die panden niet, dan zal er gewis een fabriek op grooter schaal gebouwd worden, die nog meer zal hinderen. Dit liet zich hooren: ik belegde dan kerkvergadering, deze Heeren vonden het voorstel schoon maar hoe aan geld te komen was hun vraag; na gepraat en beraadslaagd te hebben, besloot men een beroep op de gemeente te doen, hetwelk den volgenden Zondag zoude worden afgekondigd — de vier kerkmeesters gingen bij de gemeentenaren rond: ik bij de voornaamste, hoeveel dit heeft opgebracht kan ik niet meer bepalen. Voor de collecte hebben wij den Bisschop geschreven en het geheele plan voor geleydt, en tevens verzocht om tot betaling van die huizen een huis op de Haarlemmerstraat, 6 of 8 huizen regts van de pastorie verwijderd, vroeger door zekeren jufvrouw de Wed. Hooyman aan de kerk geschonken, te mogen verkoopen, dewijl wij aan dat huis toch geen voordeel hadden. Zulks werd toegestaan, zooals in de archieven te zien is.

Op den 1 Nov. 1865 zijn die huizen achter de kerk op de tegenwoordige kerk over gegaan en werd aan .... f. 2000 terwijl de andere f. 6000 met 4½ procento daarop bleven staan, met verpligting van jaarlijks f. 500 af te lossen, hiervan werd eene onderhandsche obligatie gemaakt. —

Dat die ruwe en onbehoude Piet .... op zulk eene voordelige conditie die huizen aan de kerk afstond, hiervan was het volgende oorzaak.

Die man was in de gantsche stad bij geen fatsoenlijk mensch gezien: hij werd gevreesd om zijn geld, hoe dan ook verkregen; toen zijn fabriek nog achter lag, kon hij niets laten maken of veranderen, of hij moest op ons terrein komen; ook hadden wij een muur kunnen oprichten, welke zijn licht zou kunnen verhinderen, hetgeen wij niet gedaan hebben, te meer omdat wij zooveel last van de fabriek hadden; nu vroeg hij meermalen de sleutel der deur, door welke hij op

ons erf moest komen, ik gaf hem dien op de eerste aanvraag zonder eenige voorwaarde; hij bracht die sleutel des avonds, wanneer het werkvolk naar huis ging bij mij terug, doch ik zeide hem, dat zulks niet nodig was, dat hij de sleutel terug kon brengen, wanneer het werk ten vollen was geeindigd, indien hij slechts wilde zorgen dat des avonds het werk goed werd geslooten; en over dit bewijs van vertrouwen was die man zóó in zijn schik, dat hij overal en bij een ieder uitbazuinde, dat er toch iemand in de stad was, die hem goed behandelde, een dienst bewees; dit nu was de oorzaak dat hij die huizen boven alle anderen in onze handen wilde overgeven: iets waarover de stad verbaasd stond, dat hij, de beruchte Piet .... die huizen aan den pastoor afstond: en daarover menig hard woord moest hooren, van onderscheidene fabrikanten, die zoo gaarne en voor grooter prijs de huizen hadden gekocht, om er een groot fabriek op te plaatsen. —

In den jare 1868 dewijl er geen Lieve Vrouw beeld in de kerk aanwezig was, hoewel de kerk aan Maria Onbevl. Ontvangenis was toegewijd, en daarover veel onder de gemeentenaaren werd geklaagd: temeer omdat in deze kerk de broederschap van O.L. Vrouw van Kevelaar was gevestigd, heb ik langen tijd gedacht eene Lieve Vrouwbeeld te plaatsen. De grootste moeylijkheid bestond om het goed, doelmatig te plaatsen; na onderscheidene deskundigen hier over geraadpleegd te hebben, was hun gevoelen, om dat beeld te plaatsen op het kleine altaar in plaats van den H. Vader Francs'. Hiertoe ging ik niet gaarne over, doch zonder L. Vrouwe beeld kon de kerk ook niet langer: ik moest dan wel besluiten om het beeld van den H. Vader tot tijd en wijle weg te nemen, ten einde daarvoor het beeld van de H. Maagd te plaatsen. Ik heb dan door de gemeente een collecte gedaan, welke de kosten van het beeld heeft goedgemaakt, het is gemaakt te Roermond in het Atelier van den Heer Stolsenberg en heeft blijkens quitantie gekost f. 270.

De zilvere kroon is cadeau gemaakt door drie jonge jufvrouwen, Maria Frenay, Aletta Grundeman en Alyda Noordman, de zilveren schepter, door Verhoeven en huisvrouw, melkverkooper, woonende in de Kuipersteeg bij gelegenheid van zijn zilver Bruiloft, de kroon van het Kindje door Wed. van der Vlugt, woonende op het Jaagpad en de Roosenkrans door den Heer van Hugten,

bij gelegenheid hij peter was verzocht over de vormelingen.

In het jaar 1869 den 6 Aug. ben ik hier 12 en ½ jaar pastoor geweest; door tusschenkomst van den Eerw. Pater Tersteeg heeft de Congregatie van de Kruisweg het zilver kruis op het tabernakel hersteld, en vernieuwd met een nieuw corpus, dewijl het vorige veel te klein en te leelijk was, de Bal onder het kruis welke vroeger kooper verguld, maar afgesleten, de slang welke groen was, beyde op nieuwe met het geheele kruis verzilverd; door bemiddeling van Pater Leurs heb ik van de kinderen der Catechismus een Epistolarium met rood vergulde band voor plegtige Missen ontvangen. Van de Collectanten heb ik f. 100 ontvangen voor de versiering der kerk, en daar wij een groote koper vergulde kandelaar ten dienste der paaschkaars hadden, zoo heb ik met wat geld er bij te doen nog eene dito bijgekocht voor op de communiebank te plaatsen — en daar ik van dien dag geen feest heb gemaakt, noch partij gegeven zoo heb ik in plaats daarvan zes koper vergulde kandelaars voor het altaar gegeven a f. 540 zooals uit quitantie blijkt. Deze zijn voor het eerst gebruikt 8 Septemb. 1869. In het jaar 1869 heb ik laten maken het best met goud opgewerkt rood Cazuifel en heb daarvoor volgens quitantie betaald f. 228.—

In het jaar 1870 heb ik daarbij twee roode dalmatieken laten maken, welke volgens quitantie f. 513 hebben gekost.

Deze kosten zijn grootendeels gevonden uit den opbrengst of contributie van de broederschappen van den zaligen dood en kruisweg.

Op den 30 Aug. 1870 heeft de Heer Antonius Grundeman en zijn huisvrouw Johanna Vlaming Kiebert, kerkelijk hunne zilveren bruiloft gevierd, bij welke gelegenheid zij aan de kerk hebben vereerd de twee groote zilvere kandelaars op de Communiebank en 4 voor het groot altaar van dezelfde grootte en het zelfde model als de zes andere.

1870 in January heb ik de vergulde Remonstrans die zeer vuil was, op nieuw laten vergulden, de juweelen laten schoon maken en kleine zaken welke versleten waren, laten repareeren, alles te zamen voor den prijs van f. 110.

Op den 8 Sept. 1875 heb ik de gedachtenis van mijne 25 jarige aanstelling als pastoor gevierd, waarvan ik 4 jaren in Gorinchem —

18 in Leiden heb doorgebragt. Bij deze gelegenheid hebben de Heeren Kerkmeesters Hesselink, Smulders, Pufkus en Rietbergen met eene Commissie uit de collectanten der kerk, de Heeren Sanders, Boéhman, Willenborg, Verhoef, eene collecte bij de gemeente gedaan waarvan zij een compleet officie als Casuifel, dalmatieken, koorkap, velum enz. van wit moirée zijde en met goud opgelegd hebben aangekocht, en mij zulks namens de gemeentenaren hebben aangeboden benevens een album de namen bevattende welke daartoe hebben bijgedragen.

Altaaren en Kerk waren rijk met bloemen versierd op kosten van de jufvrouwen Zelatrices van de levendige kruisweg.

De predicatie werd gehouden door den Eerw. Pater de Veer uit de Boomskerk te Amsterdam; tegenwoordig waren de Eerw. Vajers Burgmeyer uit Mozes en Aaron te Amsterdam, Sprengers van Hàarlem, Straman uit 's-Hage, Strik uit Delft, terwijl de Eerw. Vajers Somerdijk en van Berkel van Rotterdam belet waren tegenwoordig te zijn.

Pater Jongerius uit Hernen, Bordenave uit Gorinchem, Keizer uit Rotterdam waren als mijn vroegere kapellaans ook tegenwoordig, terwijl pater de Bie te Amsterdam en Lucassen mijne kapellaan te Gorinchem belet waren.

De Broederschap van het Allerh. Hart van Jesus, is in deze kerk wettig opgericht in het jaar 1874 (Zie de oprichting brief van Mons. Wilmer in het pastoreel archief). In het jare 1875 gedurende het jubilé hetwelk in deze kerk van 12 tot 19 September werd gevierd, predikte onder anderen de Eerw. Pater Verweerd van de Societeit Jezus, tevens hoofd directeur in ons land van gezegde broederschap van 33 personen, ook aan deze broederschap annex: — deze pater verlangde tot aandenken van het jubilé en tot bevordering der Broed: een aandenken in de kerk en vooral het beeld des Zaligmakers, het H. Hart voorstellende: hij daartoe de leden der Broederschap aangemoedigd en deze hebben daarvoor vooral door de medewerking van den Eerw. Pater Brunott ruim f. 750 bijgedragen. Op deze wijze is het beeld van het Allerh. Hart in deze kerk gekomen, het is gemaakt door Cuypers en Stolzenberg te Roermond en door denzelfden Pater Verweert plegstatig ingewijd op den 19 Jan, 1876 — onder vreeselijk drukken toeloop des volks.

In het jaar 1870 werd door de leden van het zangkoor een Commissie gevormd tot den opbouw van een nieuwe orgel (dewijl het oude orgel hetwelk in de oude kleine kerk in de Kuipersteeg dienst had gedaan, na deze kerk was overgebracht maar veel te klein en onsierlijk was) bestaande uit de Heeren Bernardus Verhoeven, directeur van het koor, Hendrik van Dommelen organist, en Hugo Franken zangers, waarvan pastoor F. Welters tot praeses werd gekozen. Met voorkennis en goedkeuring van het kerkbestuur, heeft deze Commissie circulaires bij de gemeentenaren rondgezonden, voor jaarlijksche, driemaandelijksche en maandelijksche bijdragen: ook de leden der Congregatie van de kruisweg offerden alle weeken een Cent, nog andere gaven nu en dan kleine bijdragen. Ook mogten wij ons in eenige grootere bijdragen verheugen; zoo heeft bij zijn overlijden Cornelis Cazand f. 1000 gulden geschonken, Mej. Elisabeth van Hugten f. 100, Willem van Cazand f. 100; de ontvangene gelden werden tot intrest in staatseffecten belegd, vooral Oostenrijksche, ook een weinig om de hooge renten in Spaansche, doch in deze hebben wij verlies geleden, dewijl ze geen rente meer gaven, men heeft deze met verlies moeten verkoopen om de vervallene termijnen te voldoen: wanneer wij dit verlies niet geleden hadden, dan hadden wij door den ontvangst de kosten kunnen dekken, doch nu heeft de pastorie f. 1200 moeten bijleggen. Afin de laaste termijn is toch betaald op den 4 Mei 1877.

Op aanbeveeling van den Heer Jan Marinus Organist te 's-Hage zijn wij aan het onderhandelen gegaan met de firma Maarschalkerweerdt en Zoon te Utrecht; deze zouden het orgel, hetgeen nu in de kerk staat leveren voor f. 10650.—

Dit orgel nu is op den 3 Mei 1877 des avonds in plegtig Lof door mij pastoor voor het eerst bespeeld, daarna door den Organist den Heer van Dommelen en ten laasten door den Heer Jan Marinus, die zich ook met het onder zoek en keuren van het orgel heeft willen belasten en die geoordeeld en verklaard heeft, dat het een goed en deugdelijk werk is, zoowel wat constructie, mechaniek als geluid betreft.

Het oude orgel heeft men verkocht voor f. 1000 aan de afgescheidene te Rhijnsburg.

In deze geheele Orgelbouw heeft de Heer Bernard Verhoeven

zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door zijnen ijver en zorg in het verzamelen der gelden, zoodat zijnen naam hier ten eeuwigen dagen bijzonder behoord vermeld te worden.

4 Mei 1877. F. Welters Pastoor.

In het jaar 1878 zijn door Mejufvrouw Elisabeth Van Cazand aan de kerk ten geschenke gegeven de twee beste tapijten op de kleine altaren, beiden hebben met maakloon gekost de som van f. 200.—; gaarne had zij evenals ik hetzelfde patroon gehad als van het beste op het groot altaar, doch dit was niet meer te verkrijgen.

1879 op den 20 Aug. heeft de Eerw. Heer Pufkus in deze kerk zijne eerste H. Mis plegtig gevierd; bij deze gelegenheid is door zijnen vader aan de kerk vereerd het schoon roode vaan met de medaillon der onbevl. ontvangenis. Op de hoeken de afbeeldingen van den H. Franciscus, Antonius, Bonaventura en Cornelius. Tenzelfden jare heb ik voor de kerk aangekocht de twee harmonische altaarbellen.

Op den 29 Sept. van het jaar 1880, den feestdag van den H. Michael heb ik het onverdiend voorrecht gehad van mijn gouden jubilé gezond en welvarend in mijn 76 jarigen leeftijd te mogen vieren, niet alleen van mijn priesterschap maar daarenboven ook van mijn intrede in de H. Orde van den H. Vader Franciscus, terwijl de Eerw. Paters Adelbertus Brunott, Engelbertus Voss en Theodorus Reinnard bij mij in de parochie werkzaam waren. Dit feest is door de zorg van mijn kerkbestuur en vooral van mijn paters glorieus gevierd; de geheele kerk was van voren tot achteren prachtig met guirlandes — groen — met Latijnsche en Hollandsche Chronicaas versierd, vooral de drie altaren. Ik zelve was Gode zij dank nog zoo gezond, dat ik de H. Mis heb kunnen zingen, geassisteerd en omgeven door meer dan 30 medebroeders en geestelijken uit de nabuurschap. — Monseigneur Snickers Bisschop van Haarlem heeft zich verwaardigd dit feest niet alleen te komen bijwonen, maar zelve de Ceremonien volgens het Ritueel van ons orde te verrigten, en mij den gouden kroon op het hoofd te plaatsen, terwijl de Kannunnik Drabbe Regent van het Klein Seminarie Hageveld een allerschoonste predicatie over het priesterschap heeft gehouden. De kerk was eivol, zonder de geringste stoornis; integendeel met de volmaakste orde is dit feest in kerk en huis afgeloopen.

Bij deze gelegenheid is door de parochianen deze keurige predikstoel tot aandenken aan dit feest ten geschenke gegeven. — Onder de aanwezigen aan tafel mogten wij Monseigneur zien, welke tot des avonds 9 uren is gebleven, een zeldzaam voorrecht het welk zijn gewoonte niet is, de vier kerkmeesters, de doctor Weeber, te zamen 54 persoonen. — De geheele Haarlemmerstraat — bijna geheel de parochie, ook vele protestanten, eenige joden hebben door hun vlaggen hunne deelneming, ten minsten uitwendig getoond.

Mogelijk zullen eenige broeders, welke dit verhaal later zullen lezen, verwonderd zijn hoe bij deze plegtigheid de Bisschop en niet de provinciaal tegenwoordig is: de rede is deze: In ditzelfde jaar werd er provinciaal kapittel gehouden, de Hoogwaardige Pater Van Werkhoven, procurator generalis zoude van Rome komen om het Kapittel te praesideeren, doch werd onder de weg te Padua ziek en daardoor is het kapittel uitgesteld tot in September: daar ik 18 September tot priester gewijd was, en deze dag op Zaturdag viel, en ik op dien dag geen feest kondet vieren, wilde ik het gaarne op den 22 sept. vieren; ik verzocht daartoe (na voorlang zijn Hoogw. daarover geschreven te hebben) den provinciaal, deze antwoordde dat hij wegens het kapittel niet kon tegenwoordig zijn. Toen schreef ik, dat ik het 8 dagen later zoude vieren. Hij antwoordde mij, dat hij dan nog te veel met werkzaamheden zoude overladen. Wederom schreef ik op den 6 October te vieren, opnieuw schreef hij mij dat hij dit ook niet kon beloven, en ik voor alle zekerheid Monseigneur moest verzoeken om het feest te presideeren, hetgeen Zijne Hoogw. ook met welgevallen heeft aangenomen. Ik heb dit beschreven tot toelichting der zaak, waarom Mons. en niet de provinciaal bij dit feest tegenwoordig was, omdat deze zaak, bij vele ordebroeders, welke met deze zaak niet bekend waren, eenige murmuratie heeft te weeg gebragt en zelfs eenige daarom niet wilden tegenwoordig komen, en dit is nogthans de ware toedracht der zaak, en laat het oordeel over deze zaak aan een ieder over.

1881 Op Pinksterdag is de kerk versierd met de eerste beelden voor de kolommen, de H. Joseph en de H. Vader Franciscus, een geschenk van Mejufvrouw Homulle bij gelegenheid der eerste H. Communie van haar jongste zoon Petrus With in haar eerste huwelijk verwekt. —

1881. Op den eersten September zijn in de kerk geplaatst de beelden van den H. Dominicus en Elisabet een geschenk van den Heer *Dominicus* Schretlen en *Elisabet* Borso zijn echtgenoote.

Prosecutio.

Tegelijkertijd op den eersten September 1881 heb ik voor mijne rekening laten plaatsen het beeld van den H. Nicolaas Pieck Martelaar van Gorcum, hetwelk over de preekstoel is geplaatst.

1882 op den 2 February ben ik alhier 25 jaren pastoor geweest; ik wilde dezen dag stil laten voorbijgaan, en niet vieren, omdat ik onlangs mijn jubile had gevierd, maar hoe weet ik niet, het is bekend geworden, eenige collectanten en zangers hebben buiten mijn weten een collecte bij de gemeente ondernomen met het doel om mij bij die gelegenheid eenen schoone vergulde Miskelk aan te bieden, doch door de onhandigheid dier Heeren, bragdt de collecte daar voor te weinig op; toen is voor het geld dier collecte een zilveren Communiekelk met die letters in den rand daarvoor gegeven: de gemeentenaren denkende dat er veel gecollecteerd is, meenen dat en Ciborie en Miskelk uit die collecte is voortgekomen; om deze nu niet te stooten, heeft de familie Grundeman onder strikt geheim mij de nieuw vergulde Miskelk aangeboden, ter waarde van f. 550.— en daar dit voor de gemeentenaren groot geheim moest blijven, is er geen inscriptie voor de donateurs in geplaatst, zoo ik niet vergeet en tijd van leven heb, zal ik zulks laten doen.

Op den 9 Augustus na het portiuncula-Lof ontving ik geheel onverwacht eene visite van onzen Mons. Snikkers, Bisschop van Haarlem, die mij kwam aankondigen, dat hij terwijl de deken als zodanig bedankt had, mij tot deken van Leiden wilde benoemen; ik stond vreemd op te zien, maar Mons. zeide ik, een oude deken van 80 jaren bedankt, en nu wilt gij een deken maken van bijna 78 jaren: zoo kunt gij het volgend jaar wellicht wederom eenen nieuwen benoemen: en wat ik verders er tegen stelde, het kon niet baten: Hij eindigde met te zeggen, dat ik het aannemende hem van groote moeylijkheden en verdriete verlostte, en hem een zeer groot genoegen zoude doen, waarop ik antwoordde: welnu, Mons. indien dit zoo is, en ik kan er U genoegen mede doen: fiat voluntas tua: en hierop zeide Hij, wel nu ik maak en benoem U op dit oogenblik tot deken van Leiden, ik ga nu naar den deken Quant om hem Uw

benoeming bekend te maken, en ga morgen tot hem, om over de zaken, het decanaat betreffende te spreken, en zoo ben ik deken van Leiden geworden, of dit kort of lang zal zijn is den hemelschen Vader bekend. —

Op den 4 Augustus 1882 is plegtig gevierd het 700 jarig jubilé van de geboorte van Onzen H. Vader Franciscus. Eene circulaire van den Z.Eerw. Provinciaal Trix behelsde het bevel van den Hoogw. Generaal, dat dit jubilé in alle kerken en kloosters der drie ordens zeer plechtig door een Triduum moest gevierd worden. Nadat ik de kerk eenige dagen te voren met vanen, guirlandes, bloemen en festonnen en vooral het beeld van den H. Vader voor de kolom der kerk staande, plegtig waren versierd, hebben wij op Zondagavond den eersten October met plegtig Lof en predicatie onder een verbazenden toevloed van gelovigen het Triduum begonnen, Maandag en Dinsdag eene solemneele Mis en Lof gehouden, terwijl na de H. Mis van half tien en des avonds predicatie werd gehouden. De predicatien werden gehouden door den Eerw. Pater van de Vorst, lector in de Theologie en Pater Ten Eycken kapellaan in de S. Antoniuskerk te Haarlem, welke beide zich roemrijk van hunne taak hebben gekweten en die door den provinciaal Trix naar hier ter adsistentie waren gezonden. Dingsdag en vooral des Woensdag was het aantal Communicanten zoo groot als of het Paaschzondag was; en Woensdag avond bij de plegtige sluiting was er zulk een toeloop dat er zeker wel 200 menschen moesten terugkeeren, welke niet in de kerk konden komen.

Langzamerhand zijn alle kolommen der kerk met beelden voorzien, de 4 Evangelisten zijn het laatst gearriveerd in de maand September 1883.

Daar ik vele H. Reliquien van Rome heb medegebragt en deze nog geen behoorlijke plaats hadden, wilde ik deze voor mijn overlijden een betere plaats in de kerk geven; dientengevolge heb ik de houte antipendiums der kleine altaren welke oud, vuil enz. waren doen wegnemen en deze tombes in de plaats gezet, in welke die Reliquien zichtbaar konden besloten en ter vereering uitgesteld worden. Deze tombes zijn gemaakt door dezelfde beeldhouwers, welke de predikstoel en de beelden hebben gemaakt, zij zijn geplaatst in het jaar 1884 in de goede week, zoodat deze met de

overige ornamenten bij het paaschfeest een schoon geheel uitmaakten en aan ieder bijzonder voldeden, zij kosten te zamen f. 1000.— Het beeld van het H. Hart, hetwelk in het jaar 1875 (zie vroeger dat jaar) in de kerk is opgericht, voldeed niet aan het algemeen, vooreerst stond het te hoog, en ten andere stond het beeld geheel alleen, zonder het geringste ornament: in het jaar 1885 heb ik dat laten veranderen en zoo laten maken gelijk het thans te zien is, door de beeldhouwers Te Poele en Stoltenfus te 's-Hage; kost f. 400 welke bestreden zijn door de offers voor het H. Hart.

Handschrift in Parochieel Archief te Leiden.

BIJLAGE XXV

Petrus Jacobs, Vicarius Provincialis van de Minderbroeders in Nederland vraagt den Vice-Superior van de Hollandse Zending verlof voor de bouw van de Hartebrugskerk.

Illustrissime Domine!

Cum Oratorium Ordinis nostri Seraphici Leidae, dictum vulgo de Kuipersteeg sit admodum et nimis exiguum, et jam a multis annis ne mediam quidem Communitatis partem capere possit, utpote quod est dumtaxat quadraginta pedum longitudinis, cumque eadem Ecclesia nullo modo augmentari aut extendi possit, cui extensioni diu et multum laboratum est incassum, hinc ego convictus de variis incommodis et molestiis, quae tum communitati, tum sancto servitio, tum ipsis sacerdotibus ibi obveniunt, facile libensque licentiam dedi A. Vdo Patri J. Goofers, ejusdem Ecclesiae Principali, ut novam, si possit propriis sumptibus suae communitatis, et servatis servandis, Ecclesiam aedificare conaretur, quam a me datam licentiam Authoritatis vestrae licentia firmari rogo et obtestor.

Hanc captans occasionem humillima mea homagia defero Illustrissimae Dominationi vestrae, rogaturus Altissimum, ut Poten-

tissimo suo auxilio Illmam Dom. Vestram suffulcire et confortare nobisque diu incolumen conservare dignetur, dum interim intimo constantique Cordis affectu subscribor,

Illusstrissime Domine,

Illustrissimae Dominationis Vestrae
Humillimus et obsequentissimus servus
Fr. P. Jacobs

Amstelodami hac 13 Martii 1835.
Origineel. Archief Bisdom Haarlem.

BIJLAGE XXVI

NAMEN VAN PATERS MINDERBROEDERS, DIE VANAF 1609 TE LEIDEN WERKZAAM WAREN.

MISSIONARISSEN

Nesseus. Jacobus -	1609-1637	Dinckels. Hermanus -	1750-1808
Groot. Franciscus de -	1611-1628?	Coesmans. David -	1760-1801
Tiras. Joannes -	1620-1629	Goosssens. Ludovicus -	1783-1827
Verspecken. Andreas -	1629-1631?	Odendael. Lambertus -	1801-1830
Doeima. Cornelius	1631-1635	Coppelaer. Franciscus -	1808-1813
Attenhoven. Theodorus -	1635-1638	Dodel. Theodorus -	1812-1815
Bellens. Joannes -	1636-1652	Coenen. Cornelius van -	1814-1830
Zelers. Jeremias -	1638-1648	Ewijk. Raynerius van -	1827-1840
Crabbe. Petrus -	1648-1655	Preyer. Petrus -	1830-1830
Raets. Joannes -	1652-1673	Goofers. Lambertus -	1830-1857
Idelet. Paulus -	1655-1660	Welters. Franciscus	1831-1845
Fierlinx. Adrianus -	1659-1685	Beckers. Nicolaus -	1840- ?
Schaep. Joachim -	1660-1664	Meurs. Albertus van -	1843-1849
Mooren. Henricus -	1673-1677	Brussel. Petrus van	1845-1850
Vorster. Augustinus -	1677-1683	Jong. Franciscus de -	1845-1846
Hoof. Cornelius van -	1683-1697	Mesenig. Joannes -	1849-1856
Cazier. Bernardinus -	1685-1702	Sommerdijk. Antonius -	1849-1853
Bortel. Cornelius van -	1697-1728	Burgemeijer. Joannes -	1850-1851
Overbeek. Aloysius van -	1702-1713	Kraayvanger. Fredericus -	1853-1854
(Couwenberg. Petrus -)	1710-1712	Aussems. Nicolaus -	1854-1854
Noydens. Matthaeus -	1713-1740	Berlo. Theodorus van -	1854-1857
Damme. Georgius van -	1720-1750	Klijn. Antonius -	1856-1857
Eycken. Joannes ten -	1740-1784		

PASTOORS VAN DE PAROCHIE O. L. V. ONBEVLEKT ONTVANGEN

Welters. Franciscus	1857-1886
Derks. Leonardus -	1886-1892
Burgt. Stephanus v. d. -	1892-1895
Gadet. Carolus -	1895-1916
Crombag. Romanus -	1916-1927
Heiling. Wulfranus -	1927-1934
Smitz. Suitbertus -	1934-......

KAPELAANS EN ASSISTENTEN VAN DE PAROCHIE O. L. VROUW ONBEVLEKT ONTVANGEN

Berlo. Theodorus van -	1857-1859
Klijn. Antonius -	1857-1859
Willemse. Christianus -	1858-1858
Leurs. Joannes -	1858-1874
Rooyen. Joannes -	1859-1860
Brunott. Adelbertus -	1859-1861
Poort. Henricus -	1859-1861
Bie. Joannes de -	1861-1864
Jongerius. Hermanus -	1861-1862
Ingen. Lambertus van -	1863-1865
Keijzer. Wilhelmus de -	1864-1865
Dierhoff. Joannes -	1864-1868
Bordenave. Christianus -	1865-1872
Tersteeg. Jacobus -	1868-1872
Overmars. Cornelius -	1872-1878
Brunott. Adelbertus -	1872-1890
Hoeben. Gerardus -	1874-1879
Voss. Constantius de -	1878-1887
Reynard. Raphael -	1879-1881
Bisschop. Bernardinus -	1880-1881
Gadet. Carolus -	1881-1892
Hoeben. Angelus -	1882-1885
Arts. Hyacinthus -	1885-1886
Arts. Hyacinthus -	1887-1894
Abbenhuys. Cornelius -	1890-1890
Wolken. Andreas -	1890-1892
Hoeben. Angelus -	1892-1892
Ruyten. Hugolinus -	1892-1901
Daniels. Mauritius -	1892-1897
Kessel. Philippus van -	1894-1905
Cornelisse. Robertus -	1897-1898
Koevoet. Fulgentius -	1898-1902
Haanen. Sebastianus	1901-1910
Looijaard. Modestus -	1902-1905
Klucken. Leontius -	1903-1917
Bouters. Paduanus -	1905-1926
Tesser. Ernestus -	1905-1912
Zuidgeest. Linus -	1910-1919
Hendriksen. Liborius -	1912-1917
Frigge. Albinus -	1917-1937
Lubeek. Ansfridus -	1917-1930
Schuurman. Ligorius -	1919-1922
Donk. Justinianus v. d.	1922-1929
Goosen. Sophronius -	1926-1929
Mulder. Methodius -	1929-1932
Jorna. Marinus -	1929-1935
Smitz. Arnoldus -	1930-1934
Bosch. Sulpitius v. d. -	1932-1934
Snoek. Evodius v. d. -	1934-1938
Smits. Servatius -	1934-1936
Peerdeman. Gonsalvus -	1935-1942
Galen. Dismas van -	1936-1939
Soppe. Libertus -	1936-1938
Klarenbeek. Salvius van -	1938-1938
Ponsioen. Hugo -	1938-1943
Booms. Salvator -	1938-......
Heusden. Gregorius v. -	1939-1940 +
Vlist. Walbert van der -	1940-1940
Dijkstra. Redemptus -	1941-......
Duynstee. Salvinus -	1942-......
Louwe. Manuel -	1943-1946
Gasman. Alcmund -	1945-......
Vermeulen. Alphonsus -	1946-......

RECTOREN VAN HET RECTORAAT H. LEONARDUS A PORTU MAURITIO

Heiling. Wulfranus - 1924-1925
Castelijn. Constantinus - 1925-1926
Woolderink. Benitius - 1926-1931
Smeets. Ignatius - 1931-1934

PASTOORS VAN DE PAROCHIE VAN DEN H. LEONARDUS A PORTU MAURITIO

Smeets. Ignatius - 1934-1941
Leeuw. Wilhelmus de 1941-1946
Schoot. Maximus v. d. - 1946-......

KAPELAANS EN ASSISTENTEN VAN HET RECTORAAT EN DE PAROCHIE H. LEONARDUS A PORTU MAURITIO

Rooy. Quirinus van - 1924-1929
Ouwendijk. Cichus - 1925-1926
Graaf. Cyprianus de - 1925-1925
Harteveld. Silvius van - 1925-1925
Looijaard. Modestus - 1926-1933
Randag. Humbertus - 1930-1931
Buschman. Rigobertus - 1931-1933
Vries. Siardus de - 1933-1934
Lubeek. Albericus van - 1934-1934
Lieshout. Chrysologus v. - 1934-1936
Brink. Willibaldus ten - 1934-1937
Eijsden. Thaddaeus van - 1935-1936
Zeij. Albanus - 1936-1937
Terstappen. Rudolphus - 1936-1937
Tesser. Ernestus - 1937-......
Leeuw. Wilhelmus de - 1937-1941
Dolle. Godefridus - 1938-......
Boezem. Wilhadus v. d. 1939-1946
Bertels. Symphorianus - 1941-......
Vrijmoed. Germanus - 1946-1947
Engering. Gulielmus - 1947-........

DIRECTEUR EN LERAREN VAN DE R.K. HOGERE BURGERSCHOOL SINT BONAVENTURA

Goede. Balduinus de - 1927-......
Bernsen. Sanctes - 1927-1932
Helm. Ezechiel van der - 1927-1931
Dolle. Godefridus - 1928-1932
Genuchten. Benvenutus v. - 1932-1935
Vries. Siardus de - 1932-1933
Zonderland. Lazarus - 1933-1944
Eijnden. Castulus v. d. - 1935-1936
Teepe. Laurentinus - 1936-......
Schmitz. Wolfgang - 1937-1938
Beaufort. Didymus - 1941-1942
Thomaasse. Otho - 1942-......
Gendt. Anectus van - 1944-......
Bruijn. Sixtus de - 1947-........

DE KERKELIJKE HERDENKING VAN HET VIJFDE EEUWFEEST

Reeds geruime tijd vóór 1945 had de Vereniging „Katholiek Leiden" plannen uitgestippeld, om het vijfhonderd jarig verblijf van de Minderbroeders te Leiden te herdenken. Terecht nam deze vereniging de organisatie ter hand. Want men ging van het zeer juiste denkbeeld uit, dat dit herdenkingsfeest niet zozeer de Minderbroeders zelf betrof, als wel de stad, waar zij vijf eeuwen werkzaam waren. Door preek en redevoering, toneel en tentoonstelling, zang en spel dacht men in een grootse feestviering tot uiting te brengen, wat vijf eeuwen Katholicisme voor Leiden betekent heeft, waarbij men dan meer bijzonder de arbeid van de Minderbroeders op de voorgrond zou stellen.

Maar toen de eigenlijke herdenkingsdag — 15 Maart 1945 — genaderd was, bevond zich Leiden in een nood, zoals het sinds 1574 niet meer gekend had. In de eerste naoorlogse tijd stonden de geesten en harten niet naar feestvieringen als deze. En intussen ging het jubeljaar voorbij. Terwijl men dan het grootse idee vasthield, nam men het gelukkig besluit met een kerkelijke viering niet langer te wachten. Deze stelde men vast op de feestdag van Maria Onbevlekt Ontvangen 8 December 1946.

In de rijk versierde Hartebrugskerk werd op die dag, onder zeer grote deelname van de Leidse bevolking, het plechtig Heilig Misoffer opgedragen door den Provinciaal van de Minderbroeders, P. Apollinaris van Leeuwen. Hij werd daarbij geassisteerd door Pastoor Suitbertus Smitz als presbyter assitens, Pastoor Maximus

van der Schoot als diaken en Pater Balduinus de Goede als subdiaken. Deze assistenten vertegenwoordigden de drie franciscaanse stichtingen in de stad, waarvan alle Paters en Broeders zich op het Priesterkoor bevonden. Als andere Minderbroeders waren aanwezig Pater Prudentius van Leusden, Oud-Provinciaal van de Minderbroeders en Pater Cunibertus Sloots. De Burgemeester van Leiden, Jhr. Mr. F. van Kinschot en de Wethouders St. Menken woonden de plechtigheid, die door de K.R.O. werd uitgezonden, bij. Pater Ezechiel van der Helm hield de feestpreek. De driestemmige Missa Pontificalis van Perosi werd volmaakt-schoon uitgevoerd door het zangkoor, dat onder leiding stond van den Heer A. van der Spek, met als organist de heer S. Theelen. Dit zangkoor had de medewerking van het Sleutelkoor van de Sint Petruskerk. De wisselende gezangen werden uitgevoerd door de leden van de Kerkmuziekschool „Sint Pieter," met als leider Pater Stringa O.S.Cr.

Na deze kerkelijke dienst werd in de pastorie door „Katholiek Leiden" bij monde van den Heer Zandbergen een gevelsteen aangeboden, voorstellende Sint Franciscus en de wolf, een beeldhouwwerk van Geurts Brinkgreve. Een dankwoord werd uitgesproken door den Hoogeerwaarden Pater Provinciaal.

Door een lange stoet van Paters Minderbroeders voorafgegaan en gevolgd door een grote schare van gidsen en verkenners trad in de avond, de Bisschop van Haarlem, Mgr. Joannes Petrus Huibers de kerk binnen, die overladen was van gelovigen. Bij het Pontificaal lof werd Zijn Hoogwaardige Excellentie geassisteerd door Deken H. Homulle en Pastoor S. Smitz als troondiakens en door Pastoor Th. Beukers en Pater Balduinus de Goede als diaken.

Mgr. Th. Bekkers, protonotarius apostolicus, nam met vele Minderbroeders plaats in het priesterkoor.

Indrukwekkend was de predikatie, die de Bisschop in vol ornaat van af de preekstoel tot de overgrote menigte hield.

Het Te Deum van Elbert Fransen vertolkte tot slot de gevoelens van de Leidse Katholieken.

REGISTER op de BIJDRAGEN voor de GESCHIEDENIS van de PROVINCIE der MINDERBROEDERS in de NEDERLANDEN
Bundel I - II - III